

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Asya DEMİR

RUSYA FEDERASYONU-ALMANYA EKONOMİK İLİŞKİLERİNDE
ENERJİ FAKTÖRÜ
(1991-2018)

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Asya DEMİR

RUSYA FEDERASYONU-ALMANYA EKONOMİK İLİŞKİLERİNDE
ENERJİ FAKTÖRÜ
(1991-2018)

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Asya DEMİR' in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hayati AKTAŞ
Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK
Üye : Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL

Tez Başlığı: Rusya Federasyonu- Almanya Ekonomik İlişkilerinde Enerji Faktörü (1991-2018)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 09/07/2020
Mezuniyet Tarihi : 20/08/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Rusya Federasyonu- Almanya Ekonomik İlişkilerinde Enerji Faktörü (1991-2018)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Asya DEMİR

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Asya DEMİR
Öğrenci Numarası	20185238002
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Uluslararası İlişkiler
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ÖZTÜRK
Tez Başlığı	Rusya Federasyonu- Almanya Ekonomik İlişkilerinde Enerji Faktörü (1991-2018)
Turnitin Ödev Numarası	1361542365

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 160 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 24/07/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %18

alıntılar dahil % 11'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ÖZTÜRK

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sürecinde, yaklaşık bir yıllık emeğimin karşılığında hazırladığım bu çalışmada her konuda bana destek olan ve kararlarıma saygı duyan aileme;

Lisans hayatım boyunca, kişiliği, insanlığı ve fikirleri ile bana destek olmuş özellikle ve tezimin her aşamasında yardımını esirgemeyen sayın danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ÖZTÜRK 'e en derin teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖZET.....	x
SUMMARY.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM RUS- ALMAN İLİŞKİLERİNDE TARİH VE TEORİ

1.1. Rus Alman İlişkilerinde Tarihsel Arka Plan ve İlişkilere Etki Eden Jeopolitik Faktörler	4
1.2. Rus- Alman İlişkilerinde Teorik Yaklaşımlar	8
1.2.1. Avrupa- Atlantikçilik.....	9
1.2.2. Klasik Avrasyacılık	11
1.2.3. Radikal- Ulusal Avrasyacılık	12
1.2.4. Neo- Avrasyacılık.....	13
1.2.5. Realizm.....	14

İKİNCİ BÖLÜM SOĞUK SAVAŞ SONRASI MOSKOVA-BERLİN EKONOMİK İLİŞKİLERİNE YÖN VEREN TEMEL DİNAMİKLER VE KÜRESEL GELİŞMELER

2.1. Rus Ekonomisinde Yeniden Yapılanma Süreci: Perestroyka ve Alman Birliğine Etkileri.....	16
2.2. Alman Ekonomisinin Artan Enerji Talebi ve Yeni Perspektifler.....	20
2.3. Gazprom 'un Rus Dış Politikasına Etkileri ve Alman Şirketlerle Olan Anlaşmaları...	22
2.4. Rus-Alman Enerji İlişkilerini Etkileyen Sorunlar	28
2.4.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Faaliyetleri.....	30
2.4.2. Ukrayna Yönetim Krizi ve Turuncu Devrim.....	32
2.4.3. Kırım Krizi	34
2.4.4. Rusya-Baltık Ülkeleri Arasında Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Sorunlar	36
2.5. Yeni Dünya Düzeninde Moskova-Berlin Enerji ve Enerji Güvenliği Hususuna Tesir Eden Küresel Gelişmeler	38
2.5.1. Avrupa Birliği'nin Küresel Bir Aktör Haline Gelmesi	38
2.5.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Dağılması ve Liberal Ekonomik Düzende Yayılma	42
2.5.3. 11 Eylül Saldırısı ve Ortadoğu'da Meydana Gelen Gelişmelerin Enerji Sektörüne Yansımaları.....	45

2.5.4.	2008 Güney Osetya Savaşıyla Değişen Dengeler Üzerine.....	48
2.5.5.	2008 Dünya Krizi	52
2.5.6.	Arap Baharı Ekseninde Suriye Krizi	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA-ALMANYA İLİŞKİLERİNDE ENERJİ HATLARI VE GÜVENLİĞİ

3.1.	Rusya Federasyonu- Almanya Enerji İlişkilerinde Baltık Denizinin Önemi	60
3.1.2.	Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı	65
3.1.3.	Kuzey Akım II Doğalgaz Boru Hattı.....	71
3.2.	Rusya Federasyonu- Almanya Enerji İlişkilerinde Doğu Avrupa Ülkelerinin Önemi.	74
3.2.1.	Beyaz Rusya'nın Enerji Güzergahındaki Rolü.....	78
3.2.1.1	Druzhba Petrol Boru Hattı.....	81
3.2.1.2	Northern Lights Doğalgaz Boru Hattı	82
3.2.1.3	Yamal- Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı	87
3.2.2.	Ukrayna'nın Enerji Güzergahındaki Rolü.....	89
3.2.2.1	Urengoy- Pomary- Uzhgorod Doğalgaz Boru Hattı.....	94
3.2.2.2	Orenburg- Western (Soyuz) Doğalgaz Boru Hattı	97
3.2.2.3	Komarno- Drozdowicze Doğalgaz Boru Hattı	98
3.2.2.4	Hust- Satu Mare Doğalgaz Boru Hattı	98
3.2.2.5	Ananyev Doğalgaz Boru Hattı	98
3.2.2.6	Uzhgorod- Beregova Doğalgaz Boru Hattı	98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU-ALMANYA ENERJİ İLİŞKİLERİNİN ÜLKE EKONOMİLERİNDEKİ YERİ

4.1.	Rus Ekonomisinin Enerji İhracatında Almanya'nın Payı	99
4.1.1.	Doğalgaz Sektörü	105
4.1.2.	Sıvılaştırılmış Gaz ve Temel Riskler.....	107
4.1.3.	Petrol ve Petrol Ürünleri.....	109
4.1.4.	Kömür.....	111
4.2.	Alman Ekonomisinin Enerji İthalatında Rusya'nın Payı	112
4.2.1.	Doğalgaz Sektörü	115
4.2.2.	Sıvılaştırılmış Gaz ve Temel Riskler.....	116
4.2.4.	Kömür.....	118
4.3.	Küresel Gelişme Işığında Enerji Bağımlılığı ve Alternatifler	121
SONUÇ		125
KAYNAKÇA.....		128
ÖZGEÇMİŞ		147

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Sovyet Ekonomisinin 1976-1991 Yılları Arasındaki Performansı (%).....	17
Tablo 2.2. Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Federal Alman Cumhuriyeti Ekonomileri	19
Tablo 2.3. 1995-2002 Yıllarında Alman Ekonomik Büyümesi (%).....	21
Tablo 2.4. Gazprom'un 2014-2018 Doğalgaz Rezervi ve Üretimindeki Payı.....	23
Tablo 2.5. 1970-80 Yıllarında Gazprom'un Gaz İhracatı.....	25
Tablo 2.6. Ruble Krizi'nin Rus Ekonomisine Etkisi	45
Tablo 2.7. Ortadoğu Enerji Rezervleri.....	48
Tablo 2.8. Doğalgaz ve Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanma.....	52
Tablo 2.9. 1998 ve 2009 Yılları Arasında Ülkelerin Ekonomik Büyümeleri.....	54
Tablo 3.1. Dünya Küresel Gaz Rezervleri	69
Tablo 3.2. Almanya'nın 2017-2018 Yılları Arası Birincil Enerji Tüketimi.....	70
Tablo 3.3. AB'nin Dışa Bağımlılık Oranları	72
Tablo 3.4. AB' nin 2035'te Olası Tedarikçileri	72
Tablo 3.5. Avrupa Birliği İçerisinde Enerji Üretimi.....	74
Tablo 3.6. 2003- 2006 Yılları Arası Doğalgaz Fiyat Artışı (bin m3 dolar).....	80
Tablo 3.7. Farklı Tedarikçiler Üzerinden Transit Maliyetleri (yıllık m3 dolar).....	84
Tablo 3.8. Belarus 'un 2005-2018 Yılları Arasında Rusya'dan Gaz İthalatı.....	86
Tablo 3.9. Beyaz Rusya' nın 1992-2007 Yılları Arası Rus Gazına Olan Arzı.....	89
Tablo 3.10. Ukrayna'nın 2014-2018 Yılları Arasında Avrupa Gaz Transitindeki Rolü	91
Tablo 4.1. Rusya- Almanya Arasındaki Ticaret Hacmi.....	100
Tablo 4.2. Rusya'nın İlk 5 İhracat Partnerleri (%).....	105
Tablo 4.3. 2018 Yılı Almanya Doğalgaz İthalatının Ülkelere Göre Dağılımı	106
Tablo 4.4. Rusya Federasyonu Yıllık Bütçe Raporu	107
Tablo 4.5. Rusya'nın 2009- 2018 Yılları Arasında LNG İhracatı (milyar m3).....	108
Tablo 4.6. Rusya' da 2008-2018 Yılları Arasında Kömür Üretimi (Sıvı ve Gaz Yakıtlara Dönüştürülen Kömürü de içerir) (milyon ton)	111
Tablo 4.7. Rusya' da 2008-2018 Yılları Arasında Kömür İhracatı (milyon ton)	111
Tablo 4.8. 2008-2018 Yılları Arasında Avrupa'nın Kömür İthalatı (milyon ton).....	112
Tablo 4.9. Almanya'nın Birincil Enerji Tüketimi	113

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Gazprom'un 2018 İtibariyle Ortaklık Yapısı	28
Şekil 2.2. Avrupa Birliği Gelişim Kronolojisi	40
Şekil 2.3. 1992 ve 1997 Yıllarındaki Nüfusta Etnik Değişim Oranları	50
Şekil 2.4. 2008 Yılı Rusya Federasyonu İhracat Yapısı	54
Şekil 3.1. Nord Stream Ortakları	66
Şekil 3.2. Nord Stream Sponsorları	66
Şekil 3.3. Özet Şema	67
Şekil 3.4. Nord Stream Proje Bütçesi	68
Şekil 3.5. Projenin Sağladığı Gazın Kullanım Alanları	68
Şekil 3.6. AB ve Polonya'nın Enerjide İthalata Bağımlılık Oranı	77
Şekil 3.7. Belarus' un Ana Ticaret Ortakları (2017 Toplam Dış Ticaretteki Payı)	87
Şekil 3.8. Rusya'nın 2017 Dış Ticaretinde Belarus' un Payı	87
Şekil 4.1. İki Ülkenin 2013-2019 Yılları GSYH Büyümesi(%)	100
Şekil 4.2. Rusya'da Sektörel Gelişime Göre (%)	101
Şekil 4.3. En Önemli İthalat ve İhracat Ürünleri (Ocak- Eylül 2019; milyar Euro)	101
Şekil 4.4. Rusya'nın Dış Ticaret Ortakları (milyar Euro)	102
Şekil 4.5. Rusya Dış Ticaret (milyar Euro)	103
Şekil 4.6. Rusya'nın Almanya'ya Gerçekleştirdiği Doğalgaz İhracatı	106
Şekil 4.7. Rusya'nın 2013-2019 Yılları Arası Petrol Üretimi	110
Şekil 4.8. Almanya'nın 2015-2017 Yılları Arasında Ham Petrol İthalatı	110
Şekil 4.9. 2018 Yılında Almanya Enerji Akış Şeması	113
Şekil 4.10. Almanya'nın Son 10 Yıllık Petrol ve Doğal Gaz İthalatı	114
Şekil 4.11. Rusya'dan 1994-2019 Yılları Arasında Gerçekleştirilen İthalat	114
Şekil 4.12. Almanya'nın Sektörlere Göre Rus İthalatı	115
Şekil 4.13. Rusya'dan İthal Edilen Birincil Enerji Grubu	115
Şekil 4.14. Almanya'nın 2005-2018 Yılları Arasında Doğal Gaz Tüketimi(milyon m ³)	116
Şekil 4.15. 1991-2018 yılları arasında Almanya Petrol Fiyatları (Varil Başına Toplam Dolar)	117
Şekil 4.16. Ülke Bazında Almanya'nın İhracat Payları	118
Şekil 4.17. 2009-2018 Yılları Arasında Almanya Kömür Üretimi	119
Şekil 4.18. 2003- 2018 Yılları Arasında Almanya Kömür Tüketimi	119
Şekil 4.19. Rusya'nın Almanya'dan Kömür İthalatı	120
Şekil 4.20. Rusya'nın Almanya'ya Kömür İhracatı	120
Şekil 4.21. AB-28 Gelecek Senaryosu (%)	122
Şekil 4.22. 2004-2013 Yılları Ortalaması Bölge ve Ülkelere Göre Yenilenebilir Enerji Kapasitesi	123
Şekil 4.23. 2018 Yılı Almanya'da Elektrik için Kullanılan Enerji Karışımı	124

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1.	Baltık Denizine Kıyısı Olan Ülkeler.....	60
Resim 3.2.	Avrupa'nın Önemli Boru Hatları	61
Resim 3.3.	2017-2018 Yıllarında Gazprom' un Ülkelere İhracatı (milyar m3).....	62
Resim 3.4.	Nord Stream Boru Hattı Güzergahı	69
Resim 3.5.	Nord Stream II Güzergahı.....	73
Resim 3.6.	Doğu Avrupa Ülkelerinin Haritadaki Konumu	75
Resim 3.7.	Druzhba Petrol Boru Hattı Bilgileri	81
Resim 3.8.	Druzhba Petrol Boru Hattı Güzergahı.....	81
Resim 3.9.	Northern Lights Doğalgaz Boru Hattı Güzergahı.....	83
Resim 3.10.	Rusya'nın Belarus'a Enerji Desteği.....	85
Resim 3.11.	Yamal- Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Güzergahı.....	88
Resim 3.12.	Ukrayna' da Bulunan Doğalgaz Boru Hatları.....	92
Resim 3.13.	Bratsvo Doğalgaz Boru Hattı Bilgileri	94
Resim 3.14.	Urengoy- Uzhgorod Boru Hattı Güzergahı.....	96
Resim 3.15.	Soyuz Hattı Güzergahı.....	97
Resim 4.1.	Rusya'nın Mevcut LNG Projeleri.....	108
Resim 4.2.	Ülke Bazında Rus İthalatı	111

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGEB	Alman Enerji Denklikleri Çalışma Grubu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APB	Avrupa Para Birliği
AT	Avrupa Topluluğu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BP	British Petroleum
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Doğalgaz / Ham Petrol Boru Hattı
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirme Raporu
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
DAC	Demokratik Alman Cumhuriyeti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EIA	Enerji Bilgi Yönetim İdaresi
EIA	Enerji Bilgi Yönetim İdaresi
ESCB	Eski Sovyet Cumhuriyetler Birliği
FAC	Federal Alman Cumhuriyeti
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GUAM	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova
HEP	Hazırlık Eylem Planı
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı
KGB	Devlet Güvenlik Komitesi
LNG	Sıvılaştırılmış Doğalgaz
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NBER	Amerika Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu
NS2	North Stream 2
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
REN21	21. Yüzyıl için Yenilenebilir Enerji Ajansı
RF	Rusya Federasyonu
SE4ALL	Herkes için Sürdürülebilir Enerji
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı

ÖZET

Dünya enerji piyasasının en etkili aktörlerinden biri olan Rusya Federasyonu ile Avrupa Birliği'nin en büyük ekonomisine sahip, uluslararası sistemin geçmiş yüzyıllardan beri ana oyuncularından biri olan Almanya arasındaki ilişkide mihenk taşını “enerji sektörü” oluşturmaktadır. Küreselleşen dünya sisteminde, enerji talebine olan artış her geçen gün Rusya'nın elini güçlendirmektedir. Alman ekonomisinin büyüme hızının sanayi üretimine bağlı olduğu düşünülürse Moskova ile olan partnerliği kaçınılmaz bir bağımlılık doğurmuştur. Enerji diplomasisinin yaratmış olduğu karşılıklı bağımlılık beraberinde yeni projeler, işbirliği ve sorunlar getirmiştir. Bu noktada, birçok aktörün söz sahibi olduğu uluslararası arenada, Almanya'ya çıkarları ekseninde Avrupa Birliği içerisinde yeni bir rol atfedilmiştir. Bu minvalde, küresel gelişmeler ışığında Moskova- Berlin ilişkileri enerji ve enerji güvenliği ekseninde şekillenmeye devam etmektedir. 2018 yılında Almanya'nın Rusya ile olan ticaret hacmi %9 artarak 62 milyar Euro'ya ulaşmıştır. Buna karşılık, Rusya'nın aylık ortalama dış ticaret hacminin yaklaşık %70'i Almanya ile gerçekleşmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik dinamiklerin bu denli yoğun olması Moskova ve Berlin'i yakınlaştırmaktadır.

Bu minvalde çalışmada, iki ülke arasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin enerji sektörüne nasıl yansıdığı ve Almanya'nın Avrupa Birliği çatısı dışında benimsediği politikalar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Almanya, AB, Enerji, Bağımlılık.

SUMMARY
ENERGY FACTOR IN ECONOMIC RELATIONS BETWEEN RUSSIAN
FEDERATION AND GERMANY (1991-2018)

In the relationship between the Russian Federation, one of the most influential actors in the world energy market, and Germany, which has the largest economy in the European Union and one of the main players of the international system since the past centuries, the milestone is the "energy sector". The increase in energy demand strengthens Russia day by day in the globalized world system. Considering that the growth rate of the German economy depends on industrial production, its partnership with Moscow has created an inevitable dependency. The interdependence created by energy diplomacy has brought new projects, cooperation and problems. At this point, in the international arena where there are many actors, Germany has been assigned a new role in the European Union in the axis of its interests. In this regard, with the global developments, the Moscow-Berlin relations continue to take shape in the axis of energy and security. In 2018, Germany's trade volume with Russia increased by 9%, reaching 62 billion Euros. On the other hand, Russia's foreign trade volume of almost 70% is realized with Germany. The fact that the economic dynamics between the two countries are so intense brings Moscow and Berlin closer.

This thesis handles the policies of political and economic developments after the dissolution of the Soviet Union between the two countries and the policies adopted by Germany outside the European Union.

Keywords: Russia, Germany, EU, Energy, Dependence.

GİRİŞ

Enerji faktörü, uluslararası ilişkilerin, dünya siyasetinin ve ekonomi dahil birçok alanda etkisinin oldukça yoğun olduğu bir parametredir. Enerji, dünyada sanayileşmenin ve kalkınmanın devamlılığını sağlayabilecek temel ihtiyaçtır. Enerjiye yönelik dünya siyasetinde benimsenen politikalar çıkar çatışmalarını doğurmuş ve devletlerin bu yönde politikalar geliştirmesine neden olmuştur. Özellikle sanayi devrimiyle birlikte yaşanan büyük geçiş dönemi hammaddeye olan ihtiyacı şiddetlendirmiştir. Bu minvalde, petrolün önemi 19.yy'da oldukça hızlı bir şekilde ortaya konmuştur. Enerji, jeopolitik ve küresel ekonomi alanında uzman olan Daniel Yergin' e göre petrol, 1. Dünya Savaşı'ndan beri uluslararası politikaların merkezinde ve bu politikaların şekillenmesinde kritik bir konumdadır.¹ Büyük Dünya Savaşlarının ardından Soğuk Savaş döneminde de bu konumunu korumaya devam etmiş günümüze değin devletlerin işbirliklerini şekillendirmiş veya güvenliğine yönelik sorunlar ortaya koymuştur. Ancak son zamanlarda gelişen ekonomik ilişkilerin işbirliğine doğru evrilmesiyle enerji bir çatışma konusu değil bağımlılık süreci doğurmuştur.

Rusya ile Avrupa ülkelerinden özellikle Almanya, yoğun ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilere sahiptir. Son yıllarda gelişen ekonomik ilişkilerin etkisiyle Almanya, Avrupa Birliği'nden bir noktada farklı stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Bu durum Rus-Alman ilişkilerini ileri bir boyuta taşımaktadır. Özellikle Vladimir Putin ve Gerhard Schroeder' in geliştirmiş olduğu ilişkiler karşılıklı bağımlılığı oldukça artırmıştır. Almanya gelişmiş ekonomilerin başında gelmektedir ve sanayi sektöründe kayda değer bir konumdadır. Enerjiye olan ihtiyacı bu minvalde hayati bir önem taşımaktadır. Dünyada en fazla enerji tüketen ülkeler arasında ilk beştedir ve yaklaşık 4/3'ü dışarıdan temin edilmektedir. 2017 yılı itibariyle petrol için %89, doğalgaz için %75'lik bir ithalat gerçekleşmiştir. Bu durumda, enerji sektöründe dünyada sözü edilen devletlerin başında Rusya Federasyonu gelmektedir. Dünyada kanıtlanmış en büyük doğalgaz ve ham petrol rezervine sahiptir. 70'li yıllardan itibaren geliştirilen ekonomik ilişkiler işbirliğinin temellerini atmış, günümüzde karşılıklı bağımlılığı meydana getirmiştir. Berlin bütçesinde ham petrol için ayrılan yaklaşık 40 milyon dolar, Rus ekonomisinde petrol gelirlerinin %30' unu oluşturmaktadır. Rusya'dan yapılan 31 milyar dolarlık ithalatın 22 milyar dolarını birincil enerji kaynakları oluşturmaktadır.

¹ <https://danielyergin.com/the-first-war-to-run-on-oil/> (erişim tarihi: 15.05.2020).

Bunun 15 milyar dolarını doğrudan doğalgaz oluşturmaktadır. Aynı zamanda, Yaklaşık 35 milyar Euro ile Almanya, Rusya'nın Çin'den sonra en büyük ikinci ticaret ortağıdır.

Ekonomik ilişkilerin getirmiş olduğu “stratejik ortaklık” kavramı yeni projelerle üst seviyeye taşınmıştır. Moskova- Berlin enerji diyalogu çerçevesinde hayata geçirilen Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı %51'lik kısmı Rus şirket Gazprom ve %31'lik hissesi iki Alman şirket olan Wintershall ve E.ON' a ait olmasıyla literatürde Rus-Alman Doğalgaz Boru Hattı olarak olarak yerini almıştır. Kuzey Akım II projesi ile bu diyalog güçlendirilmek istenmiştir. Diğer taraftan, enerji güvenliğine yönelik ortaya çıkan endişeler AB kanadınca bu bağımlılığın artırılmasıyla olumsuz etkilenmiştir. Öte yandan, Ukrayna, Belarus gibi transit konumda olan ülkelerin by-pass edilerek enerjinin doğrudan Almanya'ya ulaştırılması bir nebze sorunları askıya almıştır. Nitekim bu ilişkiler başta Amerika olmak üzere, diğer Avrupa devletlerini de tedirgin etmeye devam etmektedir.

Rus enerjisinin en önemli müşterisi Almanya ve Alman pazarında Rus ekonomik ve siyasi çıkarlarını sağlayacak konumu hiç kuşkusuz ilişkileri sağlamlaştırmış ve sağlamlaştırmaya devam etmektedir. Bu çalışmada, Sovyetlerin dağılmasının ardından 70'lerde hazırlanan ekonomik paketin daha mütehammil bir şekilde günümüze kadar devam etmesini sağlayan temel dinamikler ele alınmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde, dünyanın iki önemli aktörünün günümüze değin ulaşan ilişkilerinin tarihsel arka planı ve bu süreci etkileyen olaylar incelenecektir. Ele alınan ilişkilerin tarihi süreci farklı konulardaki anlaşmazlıklara rağmen ekonomik işbirliği çerçevesinde bulunmuştur. Moskova ve Berlin'in içinde olduğu tarihi geçmişi, siyaset, ekonomi, kültür ve din gibi faktörlerle iç içe geçen ilişkileri teorik çerçeveden ele alınmaya çalışılmış ve bu ilişkilerde temel taşı oluşturan enerjinin yarattığı risk ve avantajları farklı bakışlardan değerlendirilmek istenmiştir.

İkinci bölümde, topraklarının ¼' ini kaybederek dağılan Sovyetler Birliği ile Alman Birliği'nin yeniden sağlanmasıyla, yeni dünya düzenindeki gelişmelerin ilişkilere etkisi ele alınmıştır. Yaşanan küresel gelişmeler, bu minvalde doğan sorunlar ve şirketlerin ilişkilere yansıyan etkileri verilmek istenmiştir.

Üçüncü bölümde, son yaşanan küresel gelişmeler ışığında Moskova- Berlin enerji ilişkilerini etkileyen siyasi ve ekonomik sorunların ortadan kaldırılmasını hedef alan projelere yönelik bir çalışma yapılmış ve Sovyet döneminden itibaren ilişkileri bağlayan boru hatları açıklanmıştır. Enerji hatları ile iki önemli aktörün ilişkilerini doğrudan etkileyen ve politik baskılara maruz bırakılan noktalara değinilmiştir.

Son olarak dördüncü bölümde, doğrudan sayısal verilerden yararlanılarak birincil enerji sektörlerinin iki ülke ekonomisindeki yerleri ortaya konmuştur. Ekonomik olarak bu denli bağımlılığın getirmiş olduğu yakınlık, Almanya'yı Avrupa Birliği içinde farklı bir pozisyona itmiştir. Rus-Alman diyalogunun yaratmış olduğu endişe Berlin'i alternatif enerji kaynaklarına yönlendirmiş olsa da gelecek yıllar içinde Rusya'nın önemli bir tedarikçi olma konumunu zayıflatacak düzeyde olmayacağı varsayılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUS- ALMAN İLİŞKİLERİNDE TARİH VE TEORİ

1.1. Rus Alman İlişkilerinde Tarihsel Arka Plan ve İlişkilere Etki Eden Jeopolitik Faktörler

Rusya ve Almanya dünyanın önemli iki aktörü olarak küresel sorunların çözümünde etkin rol oynamaktadırlar. Hükümet başkanları, günümüzün en acil sorunları ve sorunlarının tartışılmasına dâhil edilerek sürekli olarak en üst düzeyde istişarede bulunurlar. Elan ilişkiler farklı konulardaki anlaşmazlıklara rağmen olumlu bir şekilde gelişmektedir.

İki toplum arasındaki ilk ticari ve diplomatik ilişkiler Eski Rus ve Kutsal Roma Germen İmparatorluklarının varlık bulduğu 13. asra değin uzanmaktadır. Baltık ülkelerinde Cermen Düzeni ‘nin genişlemesi sonucu 1242’de yapılan Buz Savaşı’nda Almanların Novgorod Cumhuriyetlerine yenilmesiyle savaşlar derinlik kazanmıştır. Aynı zamanda, Novgorod ve Pskov, Hansa Birliği’nin ticaret operasyonlarına aktif olarak katılmış ve on beşinci yüzyılın başında Smolensk alayları, Litvanya birliklerinin bir parçası olarak 15 Temmuz 1410 tarihinde Grunwald Savaşı’na katıldı. Korkunç İvan’ın dedesi üçüncü Vasily döneminden beri birçok Alman zanaatkâr, tüccar ve paralı asker Rusya’ya gelmiştir.²

Moskova’da sadece Almanya’dan gelen göçmenlerin değil, aynı zamanda yabancı devletlerin temsilcilerinin de yaşadığı bir Alman yerleşimi ortaya çıkmıştır.³

Livonya Konfederasyonu, tüccarları, zanaatkârları ve tüccarları Alman topraklarından Rusya’ya önlemek için bir politika izlemiştir. Korkunç İvan, Hans Schapit’e bir grup Alman zanaatkârı işe almasını ve Rusya’ya getirmesini emretmiş ve emre uymayanların hepsi tutuklanmıştır. Kendi başına doğuya gitmek isteyen bir zanaatkâr ise idam edilmiş ve Shapite Lübeck’te (1548) yargılanmıştır. Genesis Birliği ile birlikte, Livonya Düzeni ticarete devletlerin ilişkilerini kontrol eder hale gelmiştir. Avrupalı tüccarlar, Rusya ile tüm mal alışverişini Riga, Narva ve Revel limanlarından yapmak zorunda kalmış; malların sadece Hansa gemilerinde taşınmasına izin verilmiştir. Bu Rus hükümetinin hoşnutsuzluğuna neden

²https://ia800202.us.archive.org/17/items/Koyalovich/Koyalovich_grunval_denskaya_bitva_1410_goda.pdf (erişim tarihi: 19.5.2020).

³ 1558’de Korkunç İvan, birliklerini Livonya Düzeni ‘ne karşı Livonia’ya gönderdi. Livonya Savaşı sırasında, 1560’ların ortasında Dorpat, Narva, Fellin ve Wollmar gibi topraklar Rus birlikleri tarafından işgal edildi, 5 Mart 1562’de Livonya Düzeni feshedildi ve toprakları Rusya, İsveç, Danimarka ve Polonya arasında bölündü. Rusya’ya giden Alman şehirlerinin birçoğundan Kostroma, Vladimir, Uglich, Nizhny Novgorod, Tula, vb. alanlara Almanlar göç ettirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://geschichte.rusdeutsch.ru/14/26> (erişim tarihi: 12.4.2020).

oldu ve Livonya Konfederasyonu'nun varlığının sona ermesi nedeniyle Livonya savaşının nedenlerinden biri haline gelmiştir.⁴

Rus İmparatorluğu döneminde ilişkiler hız kesmeden devam etmiştir. Romanov Hanedanlığının ünlü Çarı I. Petro ile batılılaşmayı merkeze alan hamlelerde Almanlara özel bir rol düşmüştür. Alman ordusu ve zanaatkârları önemli güçlerle donatılmış Rusya'ya davet edilmiştir.⁵ Nüfusun ayrı bir katmanı, Ostseen eyaletlerinin imparatorluğunun yönetimine geçişten sonra Rus denekleri haline gelen Baltık Almanlarıydı. Baltık Almanları on sekizinci yüzyılın ilk yarısında Rus İmparatorluğu devlet adamlarının önemli bir bölümünü oluşturmuşlardır. Alman askeri lideri Christopher Minich'in önderliğinde Rusya ilk kez Kırım Hanlığına karşı başarılı bir askeri operasyon gerçekleştirebildi. Yedi Yıl Savaşı sırasında, Rus ordusu Almanya'nın başkentine girmiş ve Koenigsberg⁶ Rus devletinin bir parçası olmuştur. Prusya'ya sempati duyduğu bilinen Çar Petro'nun kızı Elizabeth Petrovna'nın ani ölümü ve Peter III tahtına katılımından sonra, bu topraklar ücretsiz olarak Prusya'ya dahil edilmiş ve Anhalt-Zerbst'ten Prenses Sofia Frederick⁷, otuz yıl boyunca hüküm sürmüştür. Rus İmparatorluğu'nu muazzam bir şekilde yönetmiştir.

Saltanatı sırasında, Urallar, Sibirya ve Alaska gibi seyrek nüfuslu toprakları işgal eden Rusya'ya çok sayıda göçmen davet edilmiştir. Daha sonra, nüfusun bu kesimlerinden bazı yerleşkelerde yaşayanlara da Rus Almanları ya da Volga Almanları denilmeye başlandı.

Napolyon Savaşları sırasında, Ruslar Alman topraklarında da sürekli olarak Fransızlara karşı savaştı. 1812 İstiklal Savaşı sırasında, Ren Birliği'nin Almanları ve askerleri, Rusya'yı işgal eden Napolyon'un ordusuna karşı çıktılar.⁸ Almanya'da imparatorluğun oluşmasından sonraki ilişkiler Almanya'da imparatorluğun (1871) kuruluşundan sonra Rusya ve Almanya arasındaki ticaret ve ekonomik ilişkilerden sonra siyasi iş birliği önemli ölçüde karmaşık bir yapıya doğru evrilmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun desteğiyle Almanya'nın Balkan Yarımadası üzerindeki nüfuzunu yaymak istemesi karşısında Rusların da farklı politikalar geliştirerek Balkanları Panslavist ideolojiyle bağımsızlaştırma adı altında kaos yumağına çevirmesi de eklenmelidir. Alman Şansölyesi Otto von Bismarck, Türkiye ile Rusya için faydalı olan savaşın sonuçlarını önemli ölçüde azaltan Berlin Kongresi'nin organizatörüdür.⁹

⁴ <https://geschichte.rusdeutsch.ru/14/26> (erişim tarihi: 12.4.2020).

⁵ Makarov, 2020: 10-23.

⁶ Bugünkü Kaliningrad'tır. Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://bigenc.ru/geography/text/2035791> (erişim tarihi: 14.4.2020).

⁷ <https://histrf.ru/lichnosti/biografii/p/iekatierina-ii> (erişim tarihi: 10.2.2020).

⁸ http://www.rg-rb.de/index.php?id=6781&option=com_rg&task=item (erişim tarihi: 10.5.2020).

⁹ Öztürk, 2018: 680-683.

Bu olay doğal olarak Rus toplumunda Almanya'ya ve bu ülkenin tüm halkına karşı gittikçe artan bir düşmanlığa neden olmuştur. Almanya, Rus İmparatorluğu'nda militarist bir güç ve genel olarak Slavların ana düşmanlarından biri olarak temsil edilmiştir. Rusya ile Almanya arasındaki ekonomik ilişkiler, on yıllık bir anlaşmanın akdedildiği 1894'te, tarafların ticaret vergilerini azalttığı hafif bir iyileşme sürecine de tanıklık etmiştir. Bu belgenin imzalanması gergin bir ticaret savaşıyla kolaylaştırıldı.¹⁰

Çarlık Rusya'sına Alman yatırımları I. Dünya Savaşı'nın eşiğinde önemli bir konuma erişerek Almanya Rusya'nın stratejik ticaret ortağı haline gelmişti. Bu ülke Rus ithalatının %47,5'ini ve ihracatın yaklaşık %30'unu oluşturdu. Almanya da ana yatırımcılardan biriydi. Sovyet diplomat Çiçerin, 1917 arifesinde Rusya'nın yabancı sermayesinin yaklaşık 1.300 milyar, Alman yatırımlarının 378 milyon ruble olduğunu ileri sürüyordu (karşılaştırma için: İngiliz- 226 milyon ruble).¹¹

Öte yandan Rus-Alman ilişkilerinin tarihsel arka planında hanedan evlilikleri de yer almaktadır. Rusya ve Almanya arasındaki ilişkiler büyük ölçüde hanedan evlilikleriyle belirlenmiştir. İmparatorluk ailesi, küçük Alman beyliklerinin yöneticileriyle çok sayıda hanedan evliliğine girmiştir. III. Petro' dan başlayarak hanedan birliktelikleri aslında Romanov-Holstein-Gottorp olarak adlandırıldı. Alman Prenses Sophia Frederick Rusya'da Büyük İmparatoriçe Yekaterina olarak bilinmektedir.¹²

Birinci Dünya Savaşı öncesinde mevcut olan tarihi anlaşmazlıklar Birinci Dünya Savaşı sırasında Balkanlar üzerinde bariz bir kutuplaşmaya sürüklenmiştir. Ruslar soydaşları Sırp'ları desteklerken, Almanlar ise Avusturya Macaristan'ı desteklemişlerdir. St. Petersburg şehrinin Almanca “burg” yani yerleşke anlamına gelen kısmı kaldırılıp yerine Rusça karşılığı olan “grad” yani şehir anlamını taşıyan kelime getirilmiştir. Yıldırım savaşındaki başarısızlık ve uzun süren düşmanlıklarda yüksek yenilgi olasılığı, devrimci aşamanın büyümesine katkıda bulunmuştur. Ekim 1917'de Bolşevik hükümeti iktidara geldikten sonra Almanya ve müttefikleri ile 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Barış Antlaşması'nı imzalamıştır.¹³

Bolşevikler Çarlık politikalarından farklı olarak Almanlarla ilişkileri düzeltmeye karar verdiler. Ancak bu politika uzun vadede sürdürülemedi. I. Dünya Savaşı'ndaki ateşkesten sonra, Almanya tarafından daha önce akdedilen tüm diplomatik belgeler geçersiz ilan edilmiştir. Brest barışı 13 Kasım'da iptal edilmiş, savaşlar arası ilişkiler bir önceki yüzyılın en büyük iki çatışması arasında birçok tartışmalı soruna odaklanmıştır. 16 Nisan 1922'de Cenova

¹⁰ 1864 yılında Berlin'de imzalanan ve 10 yıllık süreli Rus-Alman Ticaret Anlaşması hakkında geniş bilgi için bkz; <http://www.hrono.ru/dokum/1800dok/18940210ruge.php> (erişim tarihi: 16.5.2020).

¹¹ <https://fb.ru/article/451372/otnosheniya-germanii-i-rossii-istoriya-i-sovremennost> (erişim tarihi: 10.5.2020).

¹² <https://history.wikireading.ru/132548> (erişim tarihi: 01.5.2020).

¹³ http://www.hrono.ru/dokum/191_dok/19180303brest.php (erişim tarihi: 02.5.2020).

Konferansında Cenova Rapallo' nun eteklerinde (İtalya), ülkeler arasında ilişkilerin restorasyonu hususunda bir anlaşma yapılmıştır.¹⁴ Taraflar askeri olmayan kayıpları ve askeri masrafları, mahkûmların bakım masraflarını ödemeyi reddetmiş ancak karşılıklı ekonomik operasyonların ve ticari ilişkilerin uygulanmasında işbirliği ilkesini de yer vermişlerdir.

Daha sonra, savaşlar arası dönemde Rusya ve Almanya arasındaki ilişkileri düzenleyen bu ilk belge, örneğin 1926 Berlin Antlaşması gibi diğer anlaşmalarla genişletilmiştir. Almanya ve SSCB birbirleri için ürünler bazında ümit vaat eden birer pazardı ve en sade ifade ile işbirliği sanayileşme olasılığı anlamına geliyordu.

Almanya ayrıca askeri-teknik piyasalarla da ilgilenmiştir, çünkü Versay Antlaşması ülkenin ordusuna önemli kısıtlama ve yaptırımlar getirmiştir. Almanya, uzmanlarını SSCB topraklarında yetiştirme fırsatını yakalamış ve Sovyetler Birliği Alman askeri teknolojisine erişim fırsatını bulmuştur. Bu işbirliği çerçevesinde, 1925 yılında Lipetsk yakınlarında pilotlar için ortak bir okul açılmış, Alman uzmanların rehberliğinde, Almanya için yaklaşık yüz yirmi pilot ve SSCB için yaklaşık aynı sayıda uzman yeniden eğitilmiştir. Almanlar ile 1926'da SSCB'nin Saratov bölgesinde bir laboratuvar kurulması konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Gizli bir tesiste, topçuların ve uçakların zehirli maddeler içeren bombaları kullanması amacıyla ortak testler yapıldı. Daha sonra Kazan yakınında bir tank okulu kurulmasına karar verildi ancak uzmanların eğitimi sadece 1929'da başlamıştır.¹⁵

SSCB açısından 1941-1945 yılları arasında cereyan eden Büyük İstiklal Savaşı'nın arka planında Adolf Hitler iktidara geldikten sonra bile resmi işbirliği devam etmesine rağmen arka planda ise Rusya ile Almanya arasındaki ilişkiler karmaşıklaştı. Buna rağmen Moskova cenahınca Almanya stratejik bir ortak olarak görülmeye devam etti. Aslında, Sovyet liderliği Üçüncü Reich' in yarattığı tehdidin açıkça farkındaydı. Rusya ve Almanya arasındaki siyasi ilişkiler büyük ölçüde kötüleşmeye yüz tuttu. Askeri gücün birikmesi, açıkça Doğu'daki toprakların ele geçirilmesi için stratejik yöne sahip planlara kapı aralamıştır. Nitekim 22 Haziran 1941 gece saat 04.00'da Naziler, SSCB'nin en önemli kentlerinden biri olan Kiev'i bombaladı. Barbarossa Harekâtı olarak isimlendirilen bu askeri operasyonun ardından Almanlarla Sovyetler 1418 gün farklı cephelerde adeta boğazlaştılar. Sovyet şehirlerinde cereyan eden bu savaş ikliminde 26 milyon 600 bin Sovyet vatandaşı hayatını kaybetmiş, Leningrad 872 gün Almanlarca abluka altına alınmıştır. Kursk şehrinde dünyanın gelmiş geçmiş en büyük tank savaşı yaşandı. Stalingrad ise tam bir sokak savaşı yaşandı ve yüzbinlerce insan hayatını kaybetti. Belarus topraklarında yaşanan Nazi kıyımı tüyler

¹⁴ <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/doghovor-v-rapallo> (erişim tarihi: 03.5.2020).

¹⁵ <http://www.istorya.ru/referat/referat3/0022.php> (erişim tarihi: 05.5.2010).

ürpertici bir şekildeydi. Kremlin'e 30 km kadar yaklaşan Alman birliklerini soğuk ve Sovyetlerin direnişi durdurdu.¹⁶

Soğuk Savaş yıllarında SSCB ile Almanya arasındaki ilişkiler uluslararası anlaşmalar çerçevesinde düzenlendi. Savaş mağlubu Almanya dört işgal bölgesine ayrıldı. Sovyet sektöründe, Doğu Almanya'da başkenti olan yönetim kuruldu ve şehir bir duvarla bölündü. Savaşa hazır Sovyet birliklerinden oluşan bir grup orada konuşlandırıldı, KGB aktif olarak Batı istihbarat servisleri ile karşı karşıya geldi ve casuslar takas edildi.¹⁷ SSCB'de seksenlerin sonlarında, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve genel uluslararası gerginliğin gevşetilmesi konusunda radikal siyasi reformlar, sosyalist kampın ve daha sonra Sovyetler Birliği'nin çöküşüne yol açtı. Eylül 1990'da Almanya ile ilgili resmi bir uzlaşma anlaşması imzalandı.

Almanya ile ekonomik işbirliği savaştan sonra olumsuz vaziyet aldı. Ortaya çıkan mevcut durum ancak 1972'de daha iyiye doğru evrilmeye başladı. Başarılı bir ekonomik işbirliğinin temelini oluşturan bir anlaşma paketi geliştirildi. Yetmişli yılların başından beri, Federal Almanya stratejik bir ticaret ortağı haline geldi. Bu ilişkilerde özellikle önemli olan, SSCB'ye boru hattının inşası için büyük çaplı boruların ve diğer malzemelerin tedarikine ilişkin uzun vadeli anlaşmalar imza edilmiş olmasıydı. Çünkü sanayileşme yolunda ilerleyen Almanya için enerji talebi söz konusuydu ve sanayi uzun süreli kalkınma için oluşturulan bir alandı.

Günümüz modern siyasi arenasında Almanya-Rusya ilişkileri çarpıcı olumlu bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Vladimir Putin ile güçlü bir kişisel dostluk oluşturan Gerhard Schroeder döneminde taraflar arasında özel bir yakınlaşma gözlemlendi. Angela Merkel aslında Rusya'yı dili ve kültürüyle tanımasına rağmen Rusya'ya karşı daha şüpheli yaklaşmıştır. Bugün, uluslararası arenada Almanya, Rusya'dan çok ABD'ye odaklanmaktadır. Bunun temel sebepleri arasında küresel sermaye ve işbirliği, NATO ve Avrupa Güvenliği, Uluslararası Hukuk, Çin ve Rusya faktörü, AB'nin lider ülkesi olması ve ABD ile imza edilen ortak projeler gösterilebilir.

1.2. Rus- Alman İlişkilerinde Teorik Yaklaşımlar

Moskova ve Berlin' in tarihsel süreç içerisinde sürekli temas içinde bulunmuş oldukları siyaset, ekonomi, kültür ve din gibi faktörlerle iç içe geçen ilişkiler teorik çerçeveden bakıldığında karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. Aynı zamanda küreselleşmenin ortaya koymuş olduğu mutabakat, devletleri uluslararası konjonktürde bütünselliğe ve

¹⁶ http://mil.ru/winner_may/history/more.htm?id=10638542@cmsArticle (erişim tarihi: 07.5.2020).

¹⁷ Hatta Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Vladimiroviç Putin'de Doğu Almanya'da KGB ajanı olarak görev aldı. Ayrıntılı bilgi için bkz; https://www.gazeta.ru/politics/2019/10/31_a_12786812.shtml (erişim tarihi: 08.5.2020).

yakınlaşmaya sevk etmiştir. Politik mücadeleler, ekonomik krizler, modernleşme ve farklı güç algılarının oluşması da doğrudan teorik yaklaşımları etkileyen parametreler olmuştur. Birçok faktörün bu sürece yansıdığı ilişkilerde Almanya, Avrupa'nın sağ kolunu temsil eden; Rusya Federasyonu ise doğu ve batının sentezini oluşturan bir ülke konumunda ortak çıkarlar, riskler ve bağımlılık ekseninde gelişim göstermiştir. Tarihin getirmiş olduğu gereklilikler ve günümüzde Almanya'nın enerji bağlamında geleceğe yönelik oluşturduğu görünüm, Rusya'nın dış baskı aracı olarak kullandığı monopol gücüyle birleşen enerji sektörü eleştirel bir bakış ortaya atmıştır. Birinci bölümde ele alınan tarihsel süreç, bu bölümde teorik yaklaşımlar üzerinden ele alınacaktır. İlişkilerin temelini şekillendiren Avrupa- Atlantikçilik, Avrasyacılık' ın değişim gösteren süreci ve uluslararası ilişkiler kuramının vazgeçilmez teorisi Realizm, ülkeler arasındaki iş birliğini, iş birliğinin oluşma evrelerini ve dönemlerini, yarattığı riskleriyle birlikte ortaya çıkan güç gibi faktörleri açıklamaya çalışacaktır.

1.2.1. Avrupa- Atlantikçilik

Avrupa merkezli dünya sisteminin güvenliğine yönelik ilk çalışmalar İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanmıştır. Savaşın yaratmış olduğu yıkımla birlikte yeni dünya düzenindeki algı da değişmiştir. Ulus- devletlerin biçimlendirmiş olduğu dünya düzeni yerini “barış” ve “uluslararası kuruluşlar” ile şekillenecek olan sisteme bırakmıştır. Aynı zamanda, daha önce Avrupa düzeninden dışlanmış olan Almanya'nın konumuna yönelik daha barışçıl yaklaşımlar benimsenmiştir. Fransa ve Almanya'nın yakınlaşması yeni inşa edilecek olan sistemde, Avrupa barışını sağlamak adına ana hedef olmuştur.¹⁸ Avrupa Birliği'nin temelini inşa eden bu girişim Avrupa'nın ekonomiyi birlikte bütünleşmesini öngörmüştür. Sovyet tehdidine karşı ABD'nin kolları altına sığınan devletlerle, 1960'larda savunma alanında Avrupa-ABD çatışması bütünleşmenin değerlerinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Soğuk Savaş'ın de tente yıllarına kadar süren bu çatışma, Sovyetler ve ABD' nin tutumuyla Almanya'da Ostpolitik¹⁹ politikalarının ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasına yönelik çıkan Avrupa- Atlantikçilik tartışmasında, Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla birlikte uluslararası düzeni sarsacak birçok olay meydana gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılması, Yugoslavya'nın parçalanması, Almanya'nın birleşmesi ve Sovyetler çatısı altından ayrılan yeni devletlerin durumu düzeni etkileyecek gelişmeler olmuştur. Söz konusu kıtanın güvenliğine yönelik olası tehditlerin

¹⁸ Eralp, 2018: 213.

¹⁹ Ostpolitik 'in temelleri Berlin Duvarı'nın yapımına karşı bir eleştiri olarak ortaya çıkmış ve 1950'lere kadar dayanmaktadır. Olası bir nükleer savaşa karşı “bir arada yaşama” ve doğu-batı kutuplaşmasının sona ermesini hedef almaktadır. Alman birleşmesine ön ayak olacak bu teori liberal bir demokrasinin oluşmasını da sağlayacaktır. Detaylı bilgi için; Karadağ, 2015: 102-107.

ortadan kalktığı düşüncesi savunmacı kimliği ikinci plana atmıştır. Avrupa-Atlantikçi ayrımı esas olarak 2003 Irak Savaşı'nda kendisini göstermiştir.²⁰ Avrupalıların savunduğu özerk savunma sistemi Doğu Avrupa ülkelerine doğru genişlemeyle birlikte Atlantikçi yaklaşımda kaybolmuştur. Rusya'nın 2008'lerden sonra genişleyen Atlantikçi tutuma karşı savunma pozisyonuna geçmesi planlanan “ortak ve barışçıl” hedefleri krize çevirmiştir. Ekonomik, siyasi ve jeopolitik krizler Atlantikçi-Avrupacı yaklaşımı çözümsüz ve karmaşada bırakmış ve uluslararası sisteme bir katkı sağlayamamıştır.

Rus perspektifinde bu yaklaşım, Rusya Dışişleri eski Bakanı Andrei Kozyrev ve danışmanlarından oluşan bir ekip tarafından uygulanmıştır. Ayrıca, Bakanlar Kurulu'nun bazı üyeleri, özellikle Yegor Gaidar tarafından da paylaşılmıştır. Genel olarak, bu kavram ve çerçevesinde yürütülen politika, altı yıl Boris Yeltsin tarafından desteklenmiştir. Rusya'nın eski devlet başkanı tarafından bu yaklaşımın uygulanması ve Kozyrev'in izlediği politika yönündeki eleştirisini karşılayan tek durum İran, Irak, Japonya ve Kuril Adaları'nın geri dönüş olasılığı ile olan ilişkilerle ilgili olmuştur. Nihayetinde Kozyrev bu politikayı terk etmek zorunda kalmıştır.²¹ Avrupa-Atlantikçilik kavramı, aşağıdaki pozisyonlara dayanmaktadır:

Birincisi, dış politika oluşturmada öncü rol iç dinamiklere verilir. Bu kavramın destekçileri, dış ve iç politikalar sadece birbirleriyle ilintili değildir. Buna göre Rus diplomasisinin asıl görevi, ülkeye ekonomi alanında liberal görüşlerini paylaşan daha güvenilir ve demokratik bir ortak olarak gösterecek ilişkiler kurmaktır. Bu durumda Avrupa içinde kendisine partner olarak Almanya'yı seçmiştir. İkincisi, büyük bir güç olarak Rusya ılımlı politikalar sergilemelidir. Bunun anlamı aslında çok açık bir şekilde bir süper gücün yerini almaya çalışmamak ve sömürge emellerine sahip olmaktan kaçınmaktır. Avrupa Birliği enerji politikalarında “enerji krizi” yaratmayacak durumların oluşturulması adına bu madde önemlidir. Avrupa-Atlantikçilik kavramı, monosentrik dünya düzenini eleştiren çok kutuplu bir dünya anlamına gelir.

Avrupa-Atlantikçiliği destekleyenlerin teorisine göre, Sovyetler Birliği ile ilgili olarak, modern Rusya, halefi bir devlet yerine bölgede güçlü bir pozisyona sahip bir devlet olmalıdır. Üçüncüsü, coğrafi olarak bu ılımlı medeni devlet aynı anda Asya ve Avrupa'da yer almaktadır. Bu coğrafi konumu nedeniyle Avrasya'nın özelliklerine sahiptir ve tek bir kıtanın bu iki bölümünü birbirine bağlayan bir köprü görevi görmektedir. Bu haliyle yeni bir Rusya sadece kendisini modernleştiremez, aynı zamanda Avrupa-Atlantik Asya'yı Avrasya'nın bir parçası haline getirir. Almanya'nın AB karşısında savunduğu halefi devletin demokrasi ve

²⁰ Cebeci, 2018: 157.

²¹ Gaffarlı, 2015: 20.

modernleşme parametreleriyle uyum sağlayabilmesi için bu noktada Moskova'ya destek vermektedir. Dördüncüsü, Avrupa-Atlantik kavramında güvenliğin garantisi, Rusya'nın tarihinde ilk defa düşmanları olmadığı yönündedir. Altının çizilmesi gereken önemli bir nokta ise, Avrupa-Atlantizm'in ve Batılı politikacıların taraftarlarının radikal İslamcı grupların tehdidi konusunda benzer bir fikri olduğudur. Rusya'nın İslami köktencilığe karşı savaşanların ön saflarında olduğunu bile düşünmek mümkündür.²²

Rusya'nın kendini yeniden yaratma sürecinin dahil edilmemesi ise eksik olarak kalmıştır. Atlantikçi eğilime sahip Moskova'nın arka bahçesi "Yeni Dünya Düzeni" nde Rusya'yı uluslararası sahnede yeniden aktif olmaya itmiştir. Yeni düzene karşı duyulan güvensizlik Rusya'yı "Avrasyacılık" yaklaşımına doğru sürüklemiştir.

1.2.2. Klasik Avrasyacılık

Rusya'yı teoriler ekseninde anlamak için üç ayrı perspektiften değerlendirmek gerekir. Din ve devleti yönetim biçiminin temelinde alan Rus İmparatorluğu, Ekim Devrimi ile yıkılan imparatorluğun yerine geçen merkezi yönetimin örneği Sovyetler Birliği ve sonrasında ortaya çıkan federal yapı Rusya Federasyonu'dur. İmparatorluk döneminde Panslavizm ile birlikte altında yatan temel sebep Ortodoksluk devletin yayılmacı kimliğini şekillendirmiştir. Sovyetlerde milliyetçilik ve din tanımı tamamen ortadan kalkmış yerini "en iyi olma" dürtüsüyle halkı ikinci plana atan bir sistem ortaya koymuştur.²³ Moskova Hükümeti'nin Atlantikçi Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in ardından, federasyona can veren ve halkın milli değerlerini yeniden bulan isim Vladimir Putin olmuştur.

Avrasyacılık görüşü, 19. yüzyılın sonunda Rus İmparatorluğu'nda Büyük Petro ile ortaya çıkmış ve daha sonra son yüzyılın 20-30' larında Rus göç akımı sırasında yaygınlaşmıştır. Avrasyacılık konusunda yeni bir tartışma, Yeltsin döneminde Dış Politika Konseyi üyesi Sergei Stankevich sayesinde başlamıştır. Rusya'nın gerçekçiliği, ihtiyatı ve organikliği korumada stratejik hedefini görmüş ve ülkesinin kültür, medeniyet ve coğrafi alan hakkında çok taraflı bir diyalog başlatması gerektiğine ve böylece Batı veya Doğu ülkelerinde aşırı eğilimler arasında bir denge yaratması gerektiğine inanmıştır.²⁴ Bu yaklaşım çerçevesinde, komşu ülkelerde yaşayan Rus halkına ve Meksika, Brezilya, Yunanistan, Güney Afrika, Hindistan ve Çin gibi Rusya'nın geleneksel ortaklarıyla yakın ilişkiler kurmak için destek vermiştir. Bununla birlikte, bu kavramın, özellikle Rus Monroe doktrininin bir takım

²² Kütükçü, 2015: 116.

²³ Çomak, 2006: 90-93.

²⁴ Dugin, 2003: 34-42.

aşırı ideolojilere karşı olduğu belirtilmelidir. Avrasyacılık kavramı aşağıdaki ifadelere dayanmaktadır:

İlk olarak, reformların etkinliği büyük ölçüde Rus devletinin yeniden güçlendirilmesine ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra kaybedilen bölgelerin geri dönüşüne bağlıdır. Bu kavramın savunucuları, her ikisinin de büyük önem taşıdığına ve birbirlerine bağlı olduğuna inanan dış politikayı iç politikanın bir devamı olarak görmezler. Avrupa-Atlantikçiliği çerçevesinde, Rusya büyük bir İsviçre olarak muamele görürse, o zaman yeni bir Avrasya okulu bakış açısına göre, Rusya eşdeğerini bilmeyen büyük, modern bir güçtür.

İkincisi, Avrasyacılık kalıcı partnerlere değil, devletin daimî çıkarlarına odaklanır. Bu minvalde Moskova- Berlin enerji ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığın altında yatan ana nokta ekonomik çıkarlardır. Kozyrev' in medeni bir Batı fikri yerine Avrasyacılık destekçileri, Batı'nın kendi çıkarlarını aradığı fikrini savunmuşlardır. Bu noktadan itibaren, Batılı ülkelerle olan ilişkiler büyük yanılsamalardan yoksun bırakılmalıdır. Bu kavram ABD' ye daha kritik bir yaklaşım sunmakta ve gerçekçiliği Rusya'nın dış politikasının temeli olarak görmektedir. Askeri düzeyde kısmi bir azaltma ihtiyacına ve küresel düzeyde artan ekonomik güce ihtiyaç duyulduğunu vurgulayan Avrasyacılık, uluslararası ilişkilerin temel içeriğine dikkat etmez. Enerji faktörünü bu noktada etkin kullanmaya gayret eder.

Üçüncüsü, bu kavramın savunucuları, Rusya'nın büyük bir iktidar rolü oynamak için çaba göstermesi gerektiğine inanmaktadır. Onların görüşüne göre, Rusya'nın Fransa ve İngiltere gibi diğer ılımlı güçlerle karşılaştırılması, Avrasya'nın her iki bölgesinde de bulunan bu devletin jeopolitik gerçeklerinin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Tabii ki, doğrudan, Batı'ya yönelik düşmanlıktan bahsetmez, ama bu kesinlikle ona yakın fikirler olduğu anlamına da gelmemektedir.

Dördüncüsü, bu kavram çerçevesinde Rusya'ya yönelik temel tehditler, BDT üye devletlerinin sınırları ve İslami köktencilerin faaliyetleri üzerindeki tehlikeli durumlar olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, öncelikli görev BDT ülkelerinin iç ve dış sınırlarını korumak ve dost devletlerin blok çizgisinin güneyinde yaratılışı korumaktır.²⁵

1.2.3. Radikal- Ulusal Avrasyacılık

Rusya'daki konumunu giderek güçlendiren bu kavram, aşırı Amerikan karşıtlığı ile nitelenmekte ve Avrupa'da, özellikle Almanya'daki sağ kanat hareketleri ve partileriyle bütünleşme eğilimindedir. Bu ideoloji aşırı İslamcılığa ve özellikle Vahhabizme karşı

²⁵ Dugin, 2017: 59.

çıkmaktadır. Radikal-ulusal Avrasyacılık, Çin ve Hindistan ile stratejik bir ortaklığı desteklemekte, ancak daha küçük komşu ülkelerle ilişkilerde eşitlik ilkesine bağlı kalmamaktadır.²⁶

Mevcut kavramlar, şu anda Rusya'nın öncü çıkar alanının Sovyet döneminden çok daha dar olduğu gerçeğinin altını çizmektedir. Geçmişte, dünya süper güçlerinden biri olan Sovyetler Birliği'nin doğrudan kontrolü altındaki bölge, ABD ve Çin'in jeopolitik alanları ile doğrudan etkileşim içinde olmakla birlikte SSCB ile ABD arasındaki ilişkilerde gerginlik seviyesi (ve daha az oranda Çin) Kremlin'in öncül çıkarlarını belirlemiştir.

Bununla birlikte, mevcut şartlar altında, Rus çıkarları önemli ölçüde azalmıştır. Bir nevi 2010 yılına kadar yalnızca Sovyetler Birliği'nin eski sınırları ve komşu bölgeler tarafından belirlenmiştir. Genel olarak, güvenlik açısından temel nokta, komşu ülkelerdeki politikalara odaklanmıştır. Aynı zamanda enerji tekeli elinde barındırması bu yaklaşıma bir araç sağlamıştır.

1.2.4. Neo- Avrasyacılık

Neo- Avrasyacılık' ın temelleri 1800'lere dayanan Klasik Avrasyacılık' tan ve diğer geleneklerden beslenerek sentez ortaya çıkarmıştır. Yeni Avrasyacılık 'ın en önemli temsilcilerinden biri olan Dugin' in Klasik Avrasyacılık' a yönelik temel görüşleri 1.3.2. başlıkta detaylı olarak verilmiştir. Klasik Avrasyacılık' ın neredeyse tüm maddelerini taşımakla birlikte “kimlik” noktasında ayrılık göstermektedir. Yeni Avrasya jeopolitiğinde tüm kimlik tanımlamaları meşru ve eşit olarak kabul edilmiştir.²⁷ Neo- Avrasyacılık' ın klasik akımdan ayıran diğer parametreleri Avrasya'nın nerede olduğu ve Batı tanımı üzerinde değişmektedir. Klasik Avrasyacılık' ta Batı'dan kastedilen İngiltere, Fransa, Almanya gibi önemli sanayi imparatorluklarıyken, yeni akımda Dugin önderliğinde Atlantik ötesi ABD olmuştur. Yaşanan bu coğrafi kayma nedeniyle yeni yüzyılda geliştirilebilecek ilişkiler Paris-Berlin- Moskova ekseninde kurulmalıdır.

Jeopolitik çıkar ekseninde değerlendirildiğinde, Moskova, Avrasya'nın en büyük enerji tedarikçisidir. Avrasyacılık' a göre Rus çıkarının en önemli noktasını oluşturan enerji kartının en iyi şekilde kullanılması bölgede aktif olmasıyla gerçekleşecektir. Aynı zamanda bu teoriye paralel olarak AB içerisinde Almanya ile kurulan yakın ilişkiler Almanya'yı bağımlı kılarak yeni oluşturulacak doğalgaz boru hattı projelerine zemin hazırlamıştır.

Putin dönemiyle birlikte geliştirilen enerji politikaları Yeni Avrasyacılık' ın temellerini en güzel şekilde özetleyen girişimlerdir. 2007 Münih Konferansı'nda dünyanın

²⁶ Musaoğlu, 2008: 59-86.

²⁷ Bassin, 2011: 122.

yeniden çok kutuplu bir şekle büründüğüne yönelik açıklamaları Avrasyacılık görüşlerinin yansıması olmuştur.²⁸

1.2.5. Realizm

Rus diplomasisi, enerji ve güvenlik kavramlarına büyük önem vermektedir. Rus dış politikasının görevlerini tanımlayan iki temel belgeye dayanarak böyle bir sonuç çıkarılabilir: Bunlar arasında Ulusal Güvenlik Kavramı ve Rusya Federasyonu Dış Politika Kavramı bulunmaktadır. Federasyon Konseyi toplantılarında Rusya Federasyonu Devlet Başkanının konuşmalarından da benzer sonuçlar çıkarılabilir.

Devletçi geleneğinden yola çıkarak, Rusya'nın özgür ve güçlü bir devlet olması gerektiği savunulmuştur. Bu noktada Moğol istilasından kalmış olan ve Stalin döneminden itibaren Batıya karşı yaratılan güvensizlik olgusu ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bu amaçla Rus devletinde merkeziyetçi bir yaklaşım hâkim olmuştur.²⁹

Uluslararası ilişkilerin kaotik ortamını belirleyen en önemli unsurun güç ve güç mücadelesi olarak düşünüldüğünde Rusya, enerji kartını kendi jeopolitik çıkarlarının kilit bir noktası olarak görmektedir. Realizmin benimsediği üzere, Rusya'nın ulusal güvenliği, dünyanın enerjiye sahip bölgelerindeki dengeye bağlıdır. Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine yönelik yeni ve eski güvenlik tehditleri, diğer tüm devletlerden daha fazla endişe duymaları konusunda Rusya'ya açıkça yansımaktadır. Örneğin, bu ülkenin liderliği, Afganistan'dan sonu gelmeyen bir uyuşturucu geçişi olduğu ve bazı Orta Doğu bölgelerinin yanı sıra Orta Asya'nın bazı bölgelerinin aşırılık yanlısı din gruplarına destek salıverdiği gerçeğine gözlerini yummamaktadır. Washington'daki Dünya Güvenlik Enstitüsü'nün Rus ve Asya programlarının yöneticisi Nikolay Zlobin'inde belirttiği gibi, Rusya'nın ana güçlerinin bir bölgedeki yoğunluğu, onu ABD'den, Avrupa Birliği'nden ve diğer dış aktörlerden farklı kılmaktadır ve bu durumda Avrasya'yı küresel siyasetin etkili bir yapısına dönüştürmek sadece Ruslar için faydalıdır. Enerji arzı sağlayan bu bölge ve terörle mücadelenin en önemli noktalarından da biridir. Bu noktada enerji güvenliği sorunu doğrudan etkilenmektedir.³⁰

Bu bağlamda, Rusya bir dizi pratik görevle karşı karşıyadır, yani: mevcut çok taraflı etkileşim mekanizmalarının etkin kullanımı, güney sınırlarının güvenliğinin sağlanması, askeri iş birliğinin sürekli geliştirilmesi, enerji kaynaklarının kullanımı ve özellikle Orta Asya'nın doğal gazı, Rus şirketlerinin ticari faaliyetlerine yardımcı olunması bunlar

²⁸ Akgül, 2007: 150.

²⁹ Toğrul, vd.: 2018: 118.

³⁰ Davletov, 2006: 177-183.

arasındadır. Ayrıca enerji sektörü ve bölgesel devletlerin Rusya'dan daha fazla ithalat yapmalarını teşvik etmek de bir başka amaçtır.³¹

Realist bakış açısına göre, Eski Yugoslavya, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da gerçekleşen demokratik devrim modeli üzerindeki güç değişimi Rusya için kabul edilemez bir durumdur. Kısacası, Rusya'nın konumu, demokrasiyi küresel siyasi sistemin rütbesine yükselten ve uzun vadede bölgedeki istikrarı güçlendiren önemli bir etken olarak kabul eden rolünü kabul eden ABD'nin yaklaşımından farklıdır. Ancak yine de geliştirilen tüm bu realist politikalar çerçevesinde Rusya'nın bu sektörde hakimiyeti kaçınılmazdır. Sektörde hakimiyet kurmasının temel gereksinimi de Almanya ile olan ekonomik ilişkilerdir.

³¹ Erol, 2013: 333.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI MOSKOVA-BERLİN EKONOMİK İLİŞKİLERİNE YÖN VEREN TEMEL DİNAMİKLER VE KÜRESEL GELİŞMELER

2.1. Rus Ekonomisinde Yeniden Yapılanma Süreci: Perestroyka ve Alman Birliğine Etkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan iki süper gücün Batı'da ABD Doğu'da SSCB'nin üstlendiği ve 1947'de başlayan Soğuk Savaş dönemi, 1991 yılında Sovyetlerin dağılmasına kadar devam etmiştir. Askeri, ekonomik ve siyasi alanda yaşanan rekabet Rus ekonomisini oldukça yıpratmış ve bu soğuk savaşa yönelik ağırlığını yitirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, gelir-gider çizelgesinde ortaya çıkan dengesizlikler kendisini açıkça göstermeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde ABD ile girilen bu mücadelede Sovyetlerin etkisi gittikçe zayıflamıştır. Özellikle 1950'lerden itibaren savunma ve uzay sanayisine ayrılan bütçe ekonomideki sarsılmayı başlatmıştır.³² 1985 yılında Çernonko'nun ölümü sonrası SSCB'nin yeni devlet başkanı olan Mihail Gorbaçov'un döneminde de devam eden başta ekonomi olmak üzere siyasi çöküş, Gorbaçov' u siyasi ve toplumsal sorunlara çözüm bulmak adına yeni reformlar üzerinde adımlar atmaya teşvik etmiştir. Kruşçev ve Brejnev döneminde istikrarı sağlamak amacıyla yapılmak istenen reformlar asıl olarak Gorbaçov döneminde başlayan yeniden yapılanma süreci yani Perestroyka ile şekillenmiştir. Perestroykanın en önemli etkisi küreselleşmenin hızlanması ve Sovyetlerin dağılması üzerinde olmuştur.³³

Gorbaçov'un 1985' de iktidara gelmesiyle Perestroyka 'ya yaklaşımı "Lenin gibi bir devrimi başlattıktan sonra sonuna kadar götürmeliyiz, aynı şey Perestroyka için de geçerli: Parti sonuna kadar gidecek"³⁴ şeklinde istikrarlı ve kararlı bir şekilde ilerlemiştir. 1917'de Ekim Devrimi'nden bir yıl sonra Vladimir Lenin'in özellikle vurguladığı nokta sosyalizm temellerinin müsavi bir şekilde paylaştırılması yönündeydi. Bunu başarmak adına, gelir azalmasına sebep olacak kadar yüksek ücretlere karşı çıktı ve eşitlik prensibini savundu.³⁵ Aynı zamanda Lenin, 1921'de "Yeni İktisadi Politika" ile komünizmin temellerini sağlamlaştırmaya çalıştı. Bu politikada da önceki politikayı destekleyecek biçimde eşitlik temelleri altında ihtiyaçtan ziyade emeğe göre karşılık ilkesi benimsendi. Ancak Sovyetlerin reformist lideri Mikhail Gorbaçov, Lenin'in aksine sosyalist formüle bağlı kalarak çalışan

³² GSMH'nin %15'lik kısmı savunma sanayisinde kullanılmıştır.

Bulut, 2014: 11.

³³ Derman, 2016: 80.

³⁴ Gorbaçov, 1988: 118.

³⁵ Lenin, 1919: 106-108.

ayrımı üzerinden ücretlendirmeye tabii tutan farklı bir konsept geliştirdi.³⁶ Öte yandan Gorbaçov, bu konjonktürde ücretli eşitlikçiliği reforme etmek adına piyasa ekonomisini benimsemek istese de eşitsizliği artıracığı için askıya almayı tercih etmiştir. Ancak farklı yorum ve yaklaşımlara rağmen bu reform süreci yeni ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir. Daha az kazanç ve yoksulluğun yanı sıra işçilerin çıkarılması gibi yeni kaygılar ortaya çıkmıştır.³⁷ Buna ek olarak, ekonomik büyüme ve gelişme hızı düşmeye devam etmiştir.

Yumuşama dönemine dek gerileyen Sovyet ekonomisi yanında, halkın devlete olan yabancılaşması ve ideolojik olarak uzaklaşmaya başlaması Soğuk Savaş sürecinin diğer bir olumsuz parametresini oluşturmaktadır. Dönem liderinin engel olmasına rağmen, alkol ve uyuşturucu tüketimindeki artış ve intihar oranları ile birlikte suç oranlarının artması sosyalizm değerlerinin aşınmasına sebep olmuştur.³⁸ Bu yüzden Gorbaçov değişim sürecini sosyalist toplumun ihtiyacı olan acil bir gereksinim olarak görmüştür.³⁹ Perestroyka ile bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelere ayak uydurup, ekonomi ve sosyal alanda ilerlemeyi hedef almış, dünyanın en fazla enerji kaynaklarına sahip olan İkinci Dünya Savaşı sonrası en büyük yüz ölçümüne sahip Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi yeniden canlandırmayı planlamıştır. Demokrasi ve sosyalizmi birleştirerek ekonomiyi düzeltmek ve disipline etmek adına yapılan reformlar neticesinde 1987-1990 “Kamuoyu Anketi” sonuçlarında Sovyet lideri Gorbaçov’a yönelik olumlu yaklaşımlar mevcuttur.⁴⁰ Ancak bu reformlar başlangıçta başarılı gibi gözükse de Sovyet ekonomisini istikrarsızlığa sürüklemeye hızla devam etmiştir. Aşağıdaki tabloda bunu gözlemlemek mümkündür.

Tablo 2.1. Sovyet Ekonomisinin 1976-1991 Yılları Arasındaki Performansı (%)⁴¹

Yıllara Göre	1976-1980	1981-1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
GSYH	4.8	3.7	3.8	2.9	5.5	3.0	-2.3	-1.7

Silahlanma yarışının yeniden hız kazanmaya başladığı ve savaş tehlikesiyle karşı karşıya durulan bu dönemde Sovyetler Birliği ile Soğuk Savaşın merkezinde bulunan parçalanmış bir Almanya bulunuyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere, Fransa,

³⁶ Gorbaçov, 1988: 34-35.

³⁷ Mason, 1990: 74.

³⁸ Frisby, 1998: 30.

³⁹ Dzirkals, 1990: 36.

⁴⁰ Zdravomyslova, 2005: 345.

⁴¹ Bulut, 2014: 11; Başaran, 2001: 95-96.

**Özellikle 1986'daki petrol üretiminde ve petrol fiyatlarındaki düşüş bütçe gelirlerini negatif yönde etkilemiştir. 1986'da ki Çernobil kazası, 1988 Ermenistan depremi ekonomiyi etkileyen diğer gelişmeler olmuştur. Bütçe açığı 1980'lerde %2- %8 arasında olmasına rağmen ancak 1991'de GSMH'deki açık %46 ile rekor seviyeye ulaşmıştır.

Amerika ve Sovyetler Birliği tarafından dört bölgeye ayrılan⁴² Almanya'nın kaderi yeniden başka ülkelerin elindeydi. Ancak Sovyetlerin Berlin'i kontrol altına almak istemesi ve bu yönde şehrin demir ve karayolları bağlantısını kesmek üzere 1948' de uyguladığı abluka⁴³ Almanya'yı Doğu ve Batı olmak üzere Sovyetlerin ve Amerika'nın kamp alanına bırakmıştır. 1949'da ABD önderliğinde Batı Almanya'da bir devlet kurulması ve 1955'de NATO'ya dahil edilmesi, Sovyetlerin ise aynı yıl Varşova Paktı'nı kurup Doğu Almanya'yı dahil etmesi, Almanya'yı parçalanmış bir ideolojik düşman haline getirmiştir.⁴⁴ 1952'de çizilen Doğu ve Batı Almanya'nın sınırları iki kutuplu dünya düzeninin sembollerinden olan 1961'de yapılan Berlin Duvarı ile açık bir boyut kazanmıştır ve "demir perde" Avrupa'yı iki ideolojik kutba bölmüştür. Ancak yine de Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya kaçışlar önlememiştir.⁴⁵ Kaçışların en önemli boyutu ekonomik alanda olmuştur. Gittikçe güçlenen ve refah seviyesini arttıran Batı Almanya'nın yanında, ekonomisi gerileyen kalifiye eleman gücünü kaybeden bir Doğu Almanya ortaya çıkmıştır. (Tablo 2.2.'de ekonomik detaylar verilmiştir.) Üstelik, savaş sonrası konutların neredeyse yarısı tahrip edilmiş, enflasyon oldukça artmış ve yiyecek sıkıntısı mevcut olmakla birlikte ekonomik koşulların giderek zorlaşmasına rağmen üretimde herhangi bir gelişme gerçekleşmemiştir. Batı'nın ve Sovyetlerin arasında sıkışmış olan Doğu Almanya'da çalışma koşulları ağırlaştırılmış, hayat standardı oldukça düşmüştür. Alman ekonomisinin iflasına sebep olan Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı'nın fitilini ateşlemiştir ancak olayların Alman Birliği'ni tekrar tehlikeye atmasıyla nitekim, Alman halkı kendi geleceğini tayin etmek istemiştir.⁴⁶

⁴² https://www.johndclare.net/cold_war1_Germany.html (erişim tarihi: 15.08.2019).

⁴³ 1948 yılında Sovyetler Berlin'in tamamını tampon bölge olarak kullanmak istemesiyle demiryolları ve otoyollarını batı tarafına tamamen kapatmıştır. Bunun üzerine Müttefikler, Batı Berlin'e havayolu üzerinden yiyecek ve yakıt yardımı sağlamışlardır. Batı Berlin'de iki milyondan fazla insanın yaşamını tehlikeye atan bu başarısız abluka 1949 yılında durdurulmuştur.

⁴⁴ Koç, 2016: 36-37.

⁴⁵ <https://p.dw.com/p/K24I> (erişim tarihi: 16.08.2019).

*Doğu Almanya'da yaşayan 17,5 milyon kişiden 2,5 milyonu 1961 yılına kadar geçmiştir. Doğu Almanya'da ekonominin gittikçe kötüleşmesi ve işçi kıtlığı yaşanmasıyla silahlı askerler duvarda konuşlandırılmış ve geçişlerin önlenmesi adına caydırıcı tedbirler alınmıştır. Ancak bu 45 yıllık süre içerisinde Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar 4 milyon 500 bin Doğu Alman vatandaşı Batı'ya kaçmıştır.

⁴⁶ Baskın, 2001: 298.

Tablo 2.2. Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Federal Alman Cumhuriyeti Ekonomileri⁴⁷

(\$ milyar)	İşsizlik Oranı	GSYH	Kişi başı GSYH	Bütçe Gelirleri	Bütçe Harcamaları	İthalat	İhracat	Büyüme Oranı
Doğu Almanya	-	159.5	9.679	123.5	123.2	25.268	25.684	%1,2
Batı Almanya	%8,4	945.7	15.300	539	563	227.907	293.410	%4,3

Yumuşama dönemiyle birlikte, Berlin Sorunu 'nun da 1972'de çözüme ulaşması⁴⁸ bundan sonraki süreçte Almanya üzerinde daha sağlam adımların atılmasına olanak sağlamıştır. Almanya'nın Perestroyka sürecinde Gorbaçov'u "Umut ve değişimin sihirli bir sembolü" olarak görmesi reformları desteklediğini açıkça göstermektedir. 1990' daki kamuoyu anketinde Almanya'nın olumlu oy oranı %85' dir.⁴⁹ Aynı zamanda Batı Almanya'da yayınlanan Stern Dergisi, Sovyetlerin yapmak istediği reformları başarılı bulduğunu ve demokrasi için gerekliliğini dile getirmiştir.⁵⁰ Ancak, ekonomik buhranın ardından, Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ni daha yüksek bir kalkınma düzlemine taşımak adına teşvik ettiği glasnost ve perestroyka reformları durumu daha da kötüleştirmiştir. Ekonomik büyümenin yüksek olduğu 1950- 1973 döneminde GSMH' deki büyüme oranı 3,6; yumuşama dönemi olarak bilinen 1974-1984 de tente yıllarında 0,93; Perestroyka 1985- 1991 yıllarında ise -1,3 oranına kadar gerilemiştir.⁵¹ Aynı zamanda enflasyon %500' e yaklaşmıştır.⁵² İç politikada uygulanan reform programları dış politikaya da yansımıştır. Moskova'nın istikrarını tehdit eden ekonomik bunalımın Doğu Almanya ile ilişkilere negatif yansımaları olmuştur. Gorbaçov'un Doğu Almanya üzerindeki reform çağrıları da başarısız olmuş, Sovyet-Amerika Soğuk Savaş dönemi Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile sonlanmıştır. Gorbaçov, Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesine yönelik yaklaşımı ise Moskova'nın kontrolü kaybettiğini anlayıp "Bu sorunu tarih yaratmıştır, çözümünü de tarih sağlayacaktır." olmuştur.

⁴⁷https://theodora.com/wfb1990/germany_federal_republic_of/germany_federal_republic_of_economy.html; https://theodora.com/wfb1990/german_democratic_republic/german_democratic_republic_economy.html (erişim tarihi: 20.08.2019).

⁴⁸ Gürel, 1977: 227-229.

⁴⁹ Zdravomyslova, 2005: 350.

⁵⁰ Wentker, 2019: 132-140.

⁵¹ Mazat ve Serrano, 2012: 5-6.

⁵² Tremml, 1988: 69.

2.2. Alman Ekonomisinin Artan Enerji Talebi ve Yeni Perspektifler

Soğuk Savaş döneminde Almanya'nın doğusu, batıya oranla oldukça ağır bir yıkıma uğramıştır. 1989 'da Federal Alman Cumhuriyeti'nde (FAC) büyüme oranı %4,3'ken Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde (DAC) %1,2'dir. (Tablo 2.2.) Aynı zamanda Sovyetlerin güdümündeki Doğu Almanya'da uygulanan ekonomi politikaları ülkenin gelişmesini engellemekteydi. İthalat ve ihracat genelde Komünist olan SSCB, Macaristan, Bulgaristan, Çekoslovakya, Polonya gibi ülkeler ile yapılmaktaydı.⁵³ Doğal kaynaklar bakımından yetersiz olan ülkede yalnızca linyit yatakları mevcuttu.⁵⁴ Linyit ve çelik üretimi dışında enerji kaynaklarını SSCB ve Polonya'dan tedarik etmekteydi. Sanayi üretiminde büyüme oranı FAC' de %3,3'ken DAC' de %2,7' dir.⁵⁵ Sovyet ekonomisindeki çöküşün nedenlerinden biri olan teknolojiye geriye ve ekonomik büyüme hızının yavaşlamasının aksine ABD' nin bu yönde gelişmesi, bölündüğü kamplardaki Alman devletlerine de yansımıştır. FAC' daki gelişmiş üretimle birlikte ekonomisi önemli bir sıçrama yaşamıştır. İlk yıllarda "Marshall" yardımıyla birlikte ekonomik şartlarını iyileştirmiş daha sonra sosyal refah seviyesi artmıştır.⁵⁶ Sanayideki ekonomik performans diğer batılı güçlerle neredeyse aynı seviyeye ulaşmıştır. Kömür bakımından zengin olan Batı Almanya aynı zamanda dünyanın dönemin en önemli demir üreticileri arasındadır.⁵⁷ Buna müteakip, Batı Almanya'nın petrole bağımlı olması 1973 ve 1979 krizlerinden önemli ölçüde etkilenmesine sebep olmuştur.

9 Kasım 1989' da Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile Avrupa'da yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, 3 Ekim 1990' da Alman birliği yeniden sağlanmış ve uluslararası alanda bir aktör olma yolunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. 1990'lardan itibaren Batı Almanya ile ekonomik entegrasyon süreci başlamıştır ve bunun ilk adımı olarak ortak bir para birimi kullanma konusunda karar kılınmıştır.⁵⁸ Uluslararası arenada, SSCB'nin dağılması ve Yugoslavya'nın parçalanması gibi önemli gelişmeler⁵⁹

⁵³Komünist ülkeler ile yapılan ithalat %65, Komünist olmayan ülkelerle oran %33'tür.

<https://theodora.com/wfb/1990/index.html> (erişim tarihi: 20.08.2019)

⁵⁴Elektrik üretiminde ve inşaat sektöründe kullanılan linyit, dünya linyit üretiminin %33'ü DAC' de gerçekleşmektedir. Potas üretiminde ABD, SSCB ve Batı Almanya'dan sonra dünyada 4.sıradadır.

<https://theodora.com/wfb/1990/index.html> (erişim tarihi: 20.08.2019)

⁵⁵https://theodora.com/wfb/1990/german_democratic_republic/german_democratic_republic_economy.html (erişim tarihi: 20.08.2019)

⁵⁶Marshall Planı, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan etkilenen Avrupa devletlerine yaptığı 13 milyar dolarlık yardımın, 115 milyon doları Almanya'nın payını oluşturmaktadır.

<https://www.investopedia.com/articles/economics/09/german-economic-miracle.asp> (erişim tarihi: 22.08.2019)

⁵⁷<https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/almanya-avrupa/savas-sonrasi-donem-soguk-savastan-bariscil-devrime> erişim tarihi (erişim tarihi: 25.08.2019)

⁵⁸ 1992 yılında Maastricht Anlaşmasıyla sağlanmıştır.

⁵⁹ Oğultürk, 2017: 36-40.

Almanya'yı siyasi olarak daha canlı ve güçlü bir konuma geçirmiştir. Çift kutuplu dünya düzeninin evrilerek çok kutuplu bir hal almasıyla bu düzende önemli bir konuma sahip olmak isteyen Almanya finansal ve ekonomik etkinliğini artırma yoluna gitmiştir. Buna mukabil, birleşmenin ardından ekonomide uzun bir süre durgunluk (resesyon) dönemi yaşanmıştır. 2000'lerin başında ise ekonomik büyüme durma noktasına gelmiştir. Aşağıdaki tabloda Alman ekonomik büyümesi verilmiştir.

Tablo 2.3. 1995-2002 Yıllarında Alman Ekonomik Büyümesi (%)⁶⁰

1995	1.7
1996	0.8
1997	1.4
1998	2.0
1999	2.0
2000	2.9
2001	0.8
2002	0.2

Alman ekonomisinin yaşadığı bu sıkıntılı süreçte iç dinamikler oldukça önemlidir. İki Almanya'nın birleşmesinin etkileri, gelişmiş düzeyi farklı olan doğu eyaletlerine aktarılması gereken bütçe, Euro'ya geçiş, yaşlı nüfusun artması ve işsizlik oranları gibi parametreler durgunluğun iç sebeplerini oluşturmaktadır. Bunun yanında Avrupa Para Birliği (APB)' ne geçişle birlikte Maastricht kriterleri yanı sıra dünya siyasetinde gelişen olumsuz durumlar Alman ekonomisini şekillendiren dış faktörlerdir. 11 Eylül saldırılarından doğan belirsiz ortam ve petrol fiyatlarındaki artış rol oynayan diğer etkenlerdir.⁶¹ Bu olumsuz gelişmeler ekseninde, 2009'da son 60 yılın en büyük gerilemesini yaşamıştır.⁶²

Almanya ekonomik dinamizmini güçlendirmek adına reform girişimlerinde bulunmuştur. Öte yandan, yüksek alım gücü ithalat ve ihracatta önemli bir konumda olması ekonomisini güçlendirmede yardımcı olan dinamiklerdir. Avrupa Birliği'nin en büyük ekonomisine sahip, gelişmiş bir sanayi ülkesi olan Almanya, ABD ve Japonya'dan sonra sanayi sektöründe üçüncü sıradadır. 2010 yılında ekonomik büyümesini önceki yıla göre 0.2' den 1.1' e çıkarmış ve yükselişe geçmiştir. Petrol fiyatlarının düşmesiyle birlikte de enflasyon

⁶⁰ <https://www.imf.org/en/Countries/DEU#countrydata> (erişim tarihi: 26.08.2019)

⁶¹ Şanlıoğlu, 2005: 362- 366.

⁶² <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profil/genel-ekonomik-durum> (02.09.2019)

oranı azalmıştır.⁶³ Ekonomik gelişimi sanayiye bağlı olan Almanya bununla birlikte enerji ithalatına da bağımlı durumdadır. Avrupa ülkeleri içinde birinci sırada en çok enerji tüketicisi ülke, dünyada yedinci sıradadır.⁶⁴ Bu noktada en önemli partneri ise Rusya Federasyonu'dur. Almanya'nın artan enerji talebinde ekonomik büyümesini sağlayacak olan hammadde Rusya tarafından karşılanmaktadır. Ekonomik ilişkiler bu bağlamda Yeltsin ve Kohl döneminden itibaren gelişmeye başlamıştır. Rus-Alman İş birliği Konseyi'nin görüşmelerinin arttırılması yönünde projeler geliştirilmiştir. Moskova ve Berlin arasındaki ekonomik ilişkileri canlandırmak adına Yeltsin döneminde üç önemli projeye adım atılmıştır: İlk olarak Batı Sibirya'dan gaz çıkarmak üzere ortak bir şirketin kurulması, St. Petersburg'da bulunan bir enerji santralının Alman firmalar tarafından modernize edilmesi ve son olarak, Siemens şirketi tarafından bir enerji santralının modernize edilmesi üzerinedir. Rus doğalgazının en önemli müşterisi Almanya ile ilişkiler enerji temeline dayanmaktadır.⁶⁵ Putin dönemiyle birlikte, yüksek sanayi üretimine sahip olan Almanya ile siyasi ilişkilerle birlikte ekonomik ilişkiler de tırmanışa geçmiştir.

2.3. Gazprom 'un Rus Dış Politikasına Etkileri ve Alman Şirketlerle Olan Anlaşmaları

Doğalgaz ve nikel rezervlerinde dünya da birinci sırada, Suudi Arabistan'dan sonra petrol rezervinde ikinci sırada, kömür ve altın madenlerinde dünyada üçüncü sırada olan Rusya Federasyonu enerjide önemli kartları elinde tutmaktadır. Küreselleşen dünya siyasetinde enerjinin konumu ve enerji temelinde uygulanan stratejiler Rus dış politikasının temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Bu kaynakların ekonomide oynadıkları rol çerçevesinde Moskova'nın önceliğini doğalgaz politikaları ve bu minvalde Gazprom şirketi oluşturur.

Gazprom, Sovyetlerin 1961'de doğalgaz kaynaklarına ulaşması ve üç yıl sonra yapılan boru hattı inşasından itibaren Rusya'nın dünya enerji piyasasında önemli bir oyuncusu haline gelmiştir. 1965-1989 yıllarında Sovyet coğrafyasının Gaz Bakanlığı'nı yapmıştır. Çernomırdin tarafından, 1989'da yarı özelleştirilerek şirkete dönüştürülmüştür. Dönemin gaz bakanı Çernomırdin hem başkanlık görevini sürdürüp hem de şirketin genel müdürü olmuştur.⁶⁶ Aynı zamanda bu süreçte bakanlığın neredeyse tüm personeli şirket yönetimine geçirilmiştir.⁶⁷ Gorbaçov ile başlayan reform süreçleri ardından Sovyetlerin dağılması ile birlikte Yeltsin döneminde özelleştirme politikalarında artış olmuş ve anonim şirkete

⁶³ <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profil/genel-ekonomik-durum> (02.09.2019)

⁶⁴ <https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=DEU> (erişim tarihi: 02.09.2019)

⁶⁵ Türk, 2010: 335-337.

⁶⁶ Sağlam, 2014: 115-116.

⁶⁷ Heinrich, 2003: 47.

dönüşmüştür. Diğer taraftan, Gazprom başta olmak üzere diğer gaz şirketlerinde de sadece ticari bir şirket olarak kalmamış, iç fiyatlandırma gibi konularda devlet müdahalesi gerçeklemiştir. Rus Ekonomi Bakanlığı'nın onayını gerektiren kararlarda devlet ve şirket birlikte ortak politikalar benimsemiştir. Rus dış politikası güvenlik odaklı olmakla beraber uluslararası arenada yeniden aktif bir güç olmak adına enerjiyi araç olarak kullanmaktadır. Dünyanın en büyük doğalgaz ihracatçısı Gazprom' un 2014-2018 yılları arasında yayınladığı rapora göre dünya doğalgaz rezervindeki payı beş yılın ortalaması alınarak %16,7 olarak bulunmuştur. Dünya üretimindeki payı ise %11,2'dir. Rusya'nın GSYİH' e ortalama %10 katkı sağlayan Gazprom 'un Moskova bütçesinde katkısı ise %25-30 civarındadır.⁶⁸ Şirketin vergi ödemesi, federasyonun vergi gelirlerinin %25'ini oluşturmaktadır.⁶⁹ Aynı zamanda, uluslararası pazarlarda yabancı ortaklarla iş birliği geliştiren şirketin küresel bir eğilim içinde olduğu söylenebilir.

%	2014	2015	2016	2017	2018
Dünya Doğalgaz Rezervi	16,8	16,9	17,1	16,7	16,2
Dünya Gaz Üretimi	12,1	11,2	11,2	12,0	12,1
Rusya Doğalgaz Rezervi	72,3	71,6	71,7	71,7	71,1
Rusya Gaz Üretimi	69,3	66,0	65,6	68,3	68,7
Rusya Elektrik Üretimindeki Payı	14,6	14,3	14,6	14,8	14,1

Tablo 2.4.Gazprom'un 2014-2018 Doğalgaz Rezervi ve Üretimindeki Payı⁷⁰

Gazprom uluslararası şirketlere enerji alanında baskı uygulayarak Rus dış politikasına doğrudan etkide bulunmaktadır. Özellikle 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle Rus ekonomisi büyük bir sıçrama yaşamıştır. Sovyetlerin dağılmasının ardından sekiz yıl iktidarda kalan Yeltsin döneminde şok terapi uygulamalarıyla yapılan özelleştirmelerin ve oligarklaşmanın önüne geçilmiş, birçok kurumda devlet müdahalesinde bulunulmuştur. "Birleşik Rusya Partisi" devletin desteğiyle tekelleşmiş ve bu parti kanadıyla Putin, Rusya'yı kontrol altına almaya çalışmıştır. Putin'in bu kontrol sürecinde başarısının temelini enerji politikaları oluşturmakla beraber önemli şirket liderlerini doğrudan karşısına almayarak

⁶⁸ <https://www.gazprom.com/f/posts/67/776998/gazprom-in-figures-2014-2018-en.pdf> (erişim tarihi: 07.07.2020)

⁶⁹ Gelb, 2006: Summary.

⁷⁰ <https://www.gazprom.com/f/posts/67/776998/gazprom-in-figures-2014-2018-en.pdf> (erişim tarihi: 07.07.2020)

ilerlemiştir. Örneğin, Gazprom yönetim kuruluna getirilen Medvedev, Kremlin kararlarına ve çıkarlarına göre hareket etmiştir. Yapılan bu reformlarla şirket yöneticilerinin etkinlikleri devlet yararına olacak şekilde dönüştürülmüştür. Moskova'nın ekonomik krize doğru hızlı adımlarla ilerlediği 90'lı yılların sonuna doğru sanayi sektöründe üretim neredeyse %50 oranında bir azalış göstermiştir. 2003 yılında GSYH %-1,5 oranına kadar düşmüştür. 2000 yıllarından 2008 krizine kadar olan süreçte Putin iktidarıyla özelleştirmeler kontrol altına alınmış ve mali düzenlemeler getirilerek GSYİH %70 oranında artmıştır. Bunu yaparken Putin, dört temel bağlam etrafında ilerlemiştir; stratejik öneme sahip doğalgaz, petrol gibi enerji sektörleri dışında özelleştirmeyi sınırlamamış, vergi politikalarında aşırıya kaçmamaya özen göstermiş, küreselleşmeden ve küresel dengelerin yarattığı gelişmelerden bağımsız kalmamaya çalışmış ve son olarak ise G-8 üyeliği Moskova'yı önemli bir konuma doğru ilerletmiştir.⁷¹

Enerji piyasasının başat ülkelerinden biri olan Rusya Federasyonu, 2030 dönemine kadar doğalgaz ihracatında %40' lık bir artış olacağını rapor etmiştir.⁷² Doğalgazda ihracat tekeli elinde bulunduran Gazprom üretimin üçte ikisinden sorumludur. Buna rağmen, aynı zamanda iç tüketimin şirket tarafından sağlanıyor olması, başlıca üretim alanlarından olan Medvezhye, Urengoy ve Yamburg bölgelerinin yetersiz bir alan haline gelmesi, Avrupa pazarının iç fiyatlara göre oldukça maliyetli oluşunun yarattığı baskı, Amerika'da kaya gazı üretiminin artması ve yerli gaz üreticileriyle yaşanan rekabet Gazprom' un başlıca yaşadığı sorunlardır.⁷³ Öte yandan Rus ekonomisinin geleceği ve dış politikasını şekillendirecek olan bu sektörde Gazprom' un ihracat tekeli Sovyetler döneminde olduğu gibi 2006 yılında da yasalarla korunmuştur. ⁷⁴ Aynı zamanda, iç piyasada pazar payını Gazprom dışında gaz üreten yirmiden fazla şirketin rekabetine açmış ve Gazprom' un yararına olacak şekilde izin verilmiştir. Buna müteakip, sorunlara çözüm amacı ve küreselleşme olgusuyla, uluslararası piyasalara erişim için kapasiteler artırma yönünde çalışmalar başlatılmıştır.⁷⁵ Yabancı şirketlerle iş birlikleri yapılması, boru hattı projeleri geliştirilmesi ve yeni gaz yatakları üzerinde üretimi artırmak adına yapılan çalışmalar şirketin temel dinamiklerini oluşturmaktadır.

⁷¹ Sağlam, 2014: 124-128.

⁷² Gelb, 2016: Summary.

⁷³ Stern, 2005: 63-65.

⁷⁴ Lunden vd., 2013: 664.

⁷⁵ Hill, 2002: 8.

Bununla birlikte, Avrupa pazarlarına tedarik ettiği gaz miktarı, iç pazara göre oldukça düşük olmasına rağmen Avrupa pazarından elde ettiği gelir şirketin yıllık gelirinin %50' den fazlasını oluşturmaktadır.⁷⁶

1970'lerin başından itibaren Gazprom, Batı Avrupa ile ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Özellikle 1973 petrol krizi sonrasında ülkeler enerji güvenliğini sağlamak adına farklı tedarikçilere yönelmişlerdir ve bu kriz, Sovyetler Birliği ile ihracat ilişkilerinin hızlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu yıllarda, Gazprom tüketici tabanının yapısını değiştirmek ve çeşitlendirmek adına COMECON'⁷⁷ a üye olmayan ülkelere de teslimata başlamak adına önemli adımlar atmıştır. Petrol krizi sonrası yaşanan fiyatlardaki şok artış COMECON ülkelerine ekonomik entegrasyonu geliştirmek adına motive edici bir etki yaratmış ve Sovyet ağını genişletmiştir. Doğu Avrupa ülkelerine yapılan teslimatın artması sonucu Batı Avrupa ile de ilişkiler gelişmeye başlamıştır. 1968' de ilk olarak Avusturya'ya doğalgaz ihracatı yapılmıştır. 1973' de İtalya, 1974' de Finlandiya ve 1976' da Fransa'ya yapılan teslimatlar ile ihracat 70'ler boyunca üç kat artış göstermiştir.⁷⁸ Batı Avrupa ayağına Almanya ile olan ittifak ve iş birliği çerçevesinde Moskova'nın erişimi kolaylaşmıştır. 1970'lerde Ruhrgas ile yapılan ortaklık Almanya ile başlayan ayrı bir diyalog sürecini ortaya atmıştır.

Tablo 2.5.1970-80 Yıllarında Gazprom'un Gaz İhracatı⁷⁹

Milyar metre küp	1970	1973	1974	1975	1976	1980
Doğu Almanya	-	-	2.9	3.3	3.4	5.7
Polonya	1.0	1.7	2.1	2.5	2.5	5.9
Çekoslovakya	1.4	2.4	3.2	2.7	4.3	7.3
Bulgaristan	-	-	0.3	1.2	2.2	4.6
Macaristan	-	-	-	0.6	1.0	3.5
Avusturya	1.0	1.6	2.1	1.9	2.8	2.9
Batı Almanya	-	-	2.2	3.1	4.0	10.7
İtalya	-	-	0.8	2.3	3.7	7.0
Finlandiya	-	-	0.4	0.7	0.8	1.0
Fransa	-	-	-	-	1.0	4.0

⁷⁶ Woodruff, 1999: 140.

⁷⁷ COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi, Yalnızca Doğu Avrupa ülkelerini kapsamaktadır: Bulgaristan, Çekoslovakya, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya, Polonya.

⁷⁸ Heinrich, 2003: 48.

⁷⁹ Stern, 1983: 364.

Rus-Alman ekonomik ilişkilerinin temelinde Gazprom ile yapılan anlaşmalar ve projeler mevcuttur. Gazprom ile Alman ekonomik ilişkileri ilk olarak 50 yıl önce Soğuk Savaş döneminde başlamıştır. 1968 yılında Doğu Almanya'nın en büyük ikinci enerji şirketi olan Verbundnetz Gas SSCB'den doğalgaz alan ilk şirkettir. Bir sonraki yıl Moskova'nın ekonomisini iyileştirmek adına izlediği reformlar neticesinde, 22 Mayıs 1969 'da Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromyko Federal Alman Cumhuriyeti ile ekonomik iş birliği geliştirmek ve canlı tutmak için yeni bir model öne sürmüştür.⁸⁰ Geniş çaplı boru tedarigi karşılığında gaz göndermek üzere bir anlaşma yapmak istemiştir. 1970 yılına gelindiğinde ise bu model üzerinden bir dizi anlaşma imzalanmış ve yılda 3 milyar m³ olmak üzere boru karşılığında Almanya'ya gaz tedarik edilmiştir. Bu anlaşmaların içeriğinde aynı zamanda gaz arzını artırmaya yönelik girişimler de mevcuttur. Takip eden on yıllık süreçte ülkeler iş birliği çerçevesinde benzer anlaşmalar yapmaya devam etmiştir. 1926 yılında kurulan ve 2013 tarihinde E. ON şirketiyle birleşen Almanya'nın en büyük doğalgaz taşıma şirketi Ruhrgas, bu dönemde anlaşma uyarınca Gazprom' dan alıcı şirket olmuştur.⁸¹ 1974 yılında, Sovyet gaz ihracatını Doğu Avrupa ülkelerine yapmak üzere Sofya'da Orenburg Anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra Soyuz olarak adlandırılacak olan Orenburg-SSCB Batı sınır hattının yapımında Karşılıklı Ekonomik Konsey'in üye ülkelerinin de dahil edilmesi ve projenin kapsamlı bir şekilde geliştirilmesine yönelik olan bir anlaşmadır.⁸²

1981 yılında Soyuzgazexport (Gazprom' un bir alt kuruluşu olan Gazprom Export) ile Ruhrgas arasında dördüncü yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma 1984-2008 yılları arasında her yıl ek olarak 8 milyar m³ doğalgaz tedarik etmek amacıyla imzalanmıştır. Bu dönemde, Berlin de Moskova'ya Soğuk savaş sonrası süreçte finansal açıdan yardımcı olmuş ve ekonomik iş birliklerini altyapı faaliyetleriyle desteklemiştir. Rusya, hammadde zengini bir ülke olarak Almanya'nın ihtiyaçlarını karşılamak üzere Gazprom aracılığıyla 1990 yılında Wintershall ile ortak bir girişimde bulunmuşlardır. Almanya, transfer ülke konumunda kullanılarak diğer Avrupa devletlerine gaz tedarik etmek amacıyla WIEH kurulmuştur. Bu iki ortak şirket önderliğinde 1993 yılında Almanya da 313 km'lik STEGAL gaz boru hattının inşasını tamamlanmıştır. (3.bölümde detaylı ele alınmıştır) 3 ay sonra ise ikinci bir boru hattı olan MIDAL' ın yapımı tamamlandı ve doğrudan Alman piyasasına erişim sağlanmıştır.⁸³ Bu projelerin yapımı ve finansmanı üzerine Berlin ve Moskova arasında birçok anlaşma imzalanmıştır. Aynı dönemde Alman pazarında etkinliğin artırılması amacıyla WINGAS

⁸⁰ <https://www.gazprom.com/about/history/events/germany40/> (erişim tarihi: 09.07.2019).

⁸¹ 1998 yılında Ruhrgas, 660 milyon dolara Gazprom' dan %2,5'lik bir hisse satın almıştır. Üstelik, her yıl 20 milyar m³ doğalgaz alım-satım üzerine 2025 yılına kadar sürecek olan bir anlaşma imzalanmıştır.

⁸² Wright, 1983: 620-622.

⁸³ <http://www.gazpromexport.ru/en/> (erişim tarihi: 09.02.2019).

kurulmuştur.⁸⁴ Gazprom, öte yandan Avrupa pazarında da gaz satışını kolaylaştırmak adına WINGAS ve WIEH ile uzun dönemli sözleşmeler imzalamıştır. Siemens ile yapılan iş birliği ise bu telekomünikasyon sürecini kolaylaştırıcı bir etki yaratmıştır. Beş yıl ardından Almanya'da WEDAL adında yeni bir doğalgaz boru hattı inşası tamamlanmıştır. WINGAS gaz iletimi Belçika ve İngiltere' deki gaz boru hatlarına bağlanmıştır. Batı Avrupa'nın en büyük yeraltı gaz depolama tesisine sahip olan Rehden (UGS) 1999 yılında kapasitesini artırmıştır. Aynı yıl Kasım ayında JAGAL doğalgaz boru hattı inşası tamamlanmıştır. (JAGAL, Yamal Avrupa ve STEGAL hatlarını birbirine bağlamıştır) 90'lar boyunca yapılan bu anlaşmalar ve projeler ekonomik iş birliğini ilerletmiş, aynı zamanda Rus pazarında da Almanya'nın farklı sektörlerde etkin olmasının yolunu açmıştır. Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Rusya'da yaklaşık 1800 Alman şirketi faaliyet göstermektedir. Bu karşılıklı bağımlılığa sebep olan sektör ise enerji olmuştur.

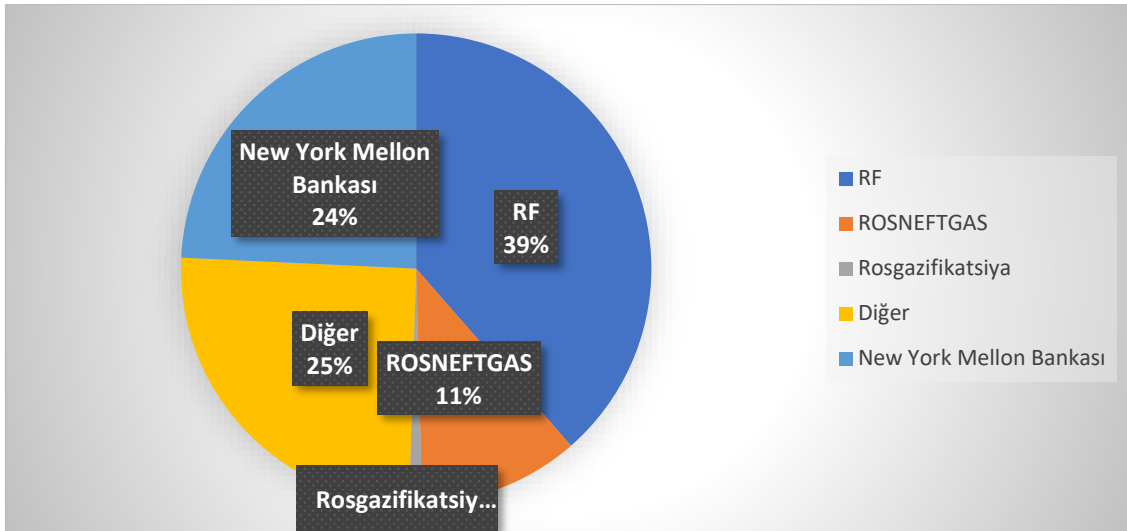
Avusturya'da yapılması planlanan, Orta Avrupa'nın en büyük ikinci UGS tesisini inşa etmek üzere, RAG ve WINGAS arasında bir anlaşma imzalanmıştır. 2005 yılının en önemli anlaşması Kuzey Akım Projesi (3.bölümde detaylı ele alınmıştır) üzerine olmuştur. Gazprom, ünlü kimya fabrikası BASF (Wintershall) ve E. ON arasında imzalanmıştır. E. ON Ruhrgas ile Gazprom arasında imzalanan sözleşmenin geçerlilik süresi 2035 yılına kadar uzatılmıştır.⁸⁵ 2010 Nisan' da Nord Stream boru hattı inşası başlamış ve 7 ay sonra ilk gönderim yapılmıştır. Bir yıl sonra Avusturya'da bulunan UGS tesisi Haindach' ın yapımı tamamlanmıştır. Ardından Katharina UGS tesisi inşası ve 2 yıl sonra ise Güney Akım projesinin inşası başlamıştır. 2015 yılında, birçok yabancı şirketin de dahil olduğu Nord Stream 2 Projesinin kararları alınmıştır.⁸⁶

Gazprom' un Alman pazarı başta olmak üzere Avrupa'ya gaz tedarik sürecinde enerjinin rolü, Rus dış politikasını şekillendiren en önemli parametrelerdendir. Doğalgaz üretiminin %90' dan fazlasının gerçekleştiği Gazprom, Alman şirketlerle kurduğu ortak şirketlerin de dahil olmak üzere Alman pazarında dokuz şirketin daha ortağıdır. Şirketin başta Avrupa olmak üzere, karşılıklı bağımlılıklara dayanan konumu Rusya' nın sektörü elinde tuttuğu ekonomik bir silah haline getirmesine olanak sağlamıştır. Aşağıdaki şekilde Gazprom' un güncel ortaklık yapısı verilmiştir.

⁸⁴ Türk, 2010: 345.

⁸⁵ <http://www.gazpromexport.ru/en/partners/germany/> erişim tarihi: (12.07.2019).

⁸⁶ <https://www.gazprom.com/projects/germany/> 12.07.2019).

Şekil 2.1. Gazprom'un 2018 İtibariyle Ortaklık Yapısı⁸⁷

2.4. Rus-Alman Enerji İlişkilerini Etkileyen Sorunlar

Moskova-Berlin ilişkileri uzun yıllardan beri iş birliği ve karşılıklı bağımlılık temelinde ilerlemiştir ve ilerlemeye devam etmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde birleşmiş Almanya'nın hızla sanayileşmeye devam etmesi ve küreselleşen dünya sisteminde enerjiye artan ihtiyaç ilişkilerin mihenk taşı oluşturmaktadır. Alman ekonomisinin sanayi üretiminde büyüme hızı 2017' de %3,3 olmakla beraber önemli oranda bu sektöre bağımlıdır. Dünyada doğalgaz tüketiminde 8. sırada ve petrol tüketiminde 9. sıradadır.⁸⁸ Enerjiye bu denli ihtiyacı olan ülkede, bu kaynakların sanayi sektöründe kullanıldığı oran ise yaklaşık %70'dir.⁸⁹ Bunun yanı sıra en önemli tedarikçisinin Rusya olduğu düşünülürse, %70 oranında aldığı enerji kadar Rusya'ya bağımlı sayılmaktadır. Nitekim, aynı zamanda Rus ekonomisinin büyük bir kısmının enerji girdileri olduğu düşünülürse en önemli partneri Almanya'nın yeri yadsınamaz. Özellikle 2000 sonrası Putin'in politikaları neticesinde artan doğalgaz fiyatları ile Moskova ekonomisi oldukça ivme kazanmıştır. Enerji sektörü, gelirinin %30' undan fazlasını oluşturmaktadır. Doğalgaz ve petrol ihracat oranı ise diğer sektörlerin yarısının üzerindedir.⁹⁰ Rus ekonomisinin %70 oranında enerjiden beslenmesi ve Almanya'nın ihracatta birinci sırayı koruması, karşılıklı bağımlılığı kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Öte yandan, bu sıkı ilişkilerin karşılaştığı sorunlar, enerji arzında yaşanan ve yaşanabilecek güvensizlikleri doğurmuştur.

⁸⁷Gazprom Resmî Sitesi <https://www.gazprom.com/f/posts/67/776998/gazprom-annual-report-2018-en.pdf> (erişim tarihi: 12.07.2019)

⁸⁸ CIA <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gm.html> (erişim tarihi: 18.07.2019).

⁸⁹ BAFA https://www.bafa.de/EN/Federal_Office/federal_office_node.html (erişim: 18.07.2019)

⁹⁰ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-8enerji-sektorunun-yapisi-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-tr.mfa (erişim tarihi: 20.07.2019)

Enerji arzına bağılı olan ekonomi, Rus dış politikasını etkilemekle birlikte uluslararası alanda etkin bir pozisyonda yer almasına olanak sağlamaktadır. Enerji arzını ve üretimini etkileyen sorunları iç ve dış sorunlar olarak ele alabiliriz. Ülke içi gelişmelere bağılı olarak yaşanan sorunların başında Rus ekonomisinin tamamının doğalgaza bağımlı olması yer almaktadır. Enerji piyasasında yaşanabilecek gelişmeler, olabilecek düşüşler Rus ekonomisini direk olarak etkileyecektir. Teknolojik ve bilimsel olarak potansiyeli kullanabilecek kapasitesi diğer ülkelere oranla zayıf durumdadır. Enerji kaynaklarının yoğun olduğu alanların, tüketimin artmasıyla yetersiz seviyeye inmesi diğer bir olumsuz unsurdur. Aynı zamanda Rus siyasetinde etkin olan aktörlerin enerji şirketleri üzerinde önemli bir role sahip olması yaşanabilecek sorunları da beraberinde getirmektedir.

Küreselleşen sistemde, enerji diplomasisi, jeopolitik faktörler ekseninde uluslararası bir konuma sahiptir. Bu nedenledir ki bu diplomasi birçok aktöre rol atfetmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde tek kutuplu sistemin oyuncusu Amerika Birleşik Devletleri ‘nin üstlendiği rol günümüzde yerini çok kutuplu sistemin oyuncularına bırakmıştır. Rusya’nın enerjiyi bir silah olarak kullanıp yeniden uluslararası ilişkiler sahnesine çıkmasıyla yaşanan gelişmeler küresel boyutlara ulaşmıştır. Ekonominin yarattığı olumlu etki siyasete de yansımış ve dış politika kararlarını etkilemiştir. Bu minvalde, Amerika’ın enerji piyasasında faaliyetleri ve Avrupa pazarında tekelleşmek isteyen Moskova’nın enerji kartını aktif bir biçimde oynamaya başlaması yeni bir süreci doğurmuştur. Uluslararası alanda demokrasiyi yaymak adına üstlendiği rol Amerika’yı, Rusya ile Ukrayna üzerinde tekrar karşı karşıya getirmiştir. Ukrayna’da yaşanan yönetim krizi ve ardından başlayan renkli devrimlerin Ukrayna versiyonu ilişkileri oldukça kızıştırmıştır. Bu gergin ortam Rusya’nın enerji silahını kullanmasına zemin hazırlamıştır. Yeniden aktif bir güç olarak sistemde konumunu sağlamlaştırmak isteyen Moskova, Kırım Krizi sürecinde bu stratejisini etkin bir biçimde kullanmıştır. Ukrayna Krizi, Kırım Krizi ardından Baltık ülkeleriyle yaşanan siyasi ve sosyo-ekonomik sorunlar Rusya’nın enerji ilişkilerini doğrudan etkileyen dış başlıklar olmuştur.

Avrupa pazarında ticaret hacminin %45’ine sahip, 2015 yılı itibarıyla AB’nin dördüncü büyük ticaret ortağı olan⁹¹ enerji devi için, güvenlik bu nedenle en önemli parametredir. Avrupa enerji ihtiyacının üçte birini karşılayan Moskova için iç ve dış etkenler bağlamında enerji arzının yarattığı güvenlik doğrudan ekonomiyi ve siyaseti etkileyecektir. Özellikle Almanya’nın sorunlar sürecinde yaşadığı kaygı, ekonomisinin bağılı olduğu sanayi sektörüyle doğrudan ilişkilidir. Bu kriz sürecinde, enerji tekelinin Rusya’ya ait olduğu ihracat, Almanya’nın Avrupa Birliği’nden ayrı bir politika benimsemesine de yol açmıştır. Rusya ile

⁹¹ Permanent Mission of the Russian Federation <https://russiaeu.ru/en/brief-overview-relations#top> (erişim tarihi: 25.07.2019).

ilişkileri Avrupa Birliği ile orantılı şekilde ilerletmeye çalışan Berlin için, enerji bağımlılığı önceliğini korumaktadır.

2.4.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Faaliyetleri

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası arenada oluşan güç dengesi boşluğunu ABD tek süper güç olarak doldurmuştur. ABD nezdinde 21.yüzyılın temel stratejisi enerji temelinde etnik ve dini farklılıklarla oluşturulan ya da oluşturulmaya çalışılan kargaşa ortamıyla ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin küresel sistem içerisindeki rakipsiz yeri Ortadoğu'ya, Balkanlar'a ve Orta Asya bölgesine yönelik revizyonist politikalar benimsemesine olanak sağlamıştır. İki kutuplu dünya düzeni döneminde ABD'nin diğer ülkelere yönelik benimsemiş olduğu politikalar ülkenin güvenliğinin yanı sıra özellikle enerji başlığını kapsamaktadır. Rusya'nın Putin sonrası gerçekleştirmiş olduğu enerji politikaları, küresel bir oyuncu olarak yeniden uluslararası arenada rol almasına imkân vermiştir. Tek kutuplu sistemin yerini çok kutuplu sisteme bırakmasıyla ve Rusya'nın gelişen ekonomisiyle beraber attığı cesur siyasi adımların ardından küresel platformun en etkili oyuncusu ABD ile yeniden karşı karşıya gelmesi söz konusu olmuştur. Rusya'nın Avrupa pazarındaki konumunu etkileyen politik kaygıların başında ise ABD'nin faaliyetleri yer almaktadır. Moskova'nın gaz tedarik sürecinde en büyük risk, ABD'nin tutumu ve Avrupa pazarına alternatif yaratabilecek kaya gazı potansiyelidir.

Rusya ve ABD arasındaki rekabet alanları Moskova'nın çok taraflı bir politika benimsemesi neticesinde çıkar uyumsuzluğuna dönüşmüştür. Öncelikle Rusya'nın “yakın çevre doktrini” ile “arka bahçe” olarak addettiği hidrokarbon zengini Orta Asya bölgesine Batı'nın ulaşımı ve nüfuz etmeye çalışması, Rusya'nın ulusal çıkarlarına ters düşmektedir. Putin döneminde güç kazanmasına paralel olarak bölge üzerinde nüfuzunu artırmaya çalışmaktadır. Gerek bölge enerji kaynaklarının, Rusya üzerinden başka ülkelere aktarılması, gerek Rusya enerji kaynaklarının bu ülkeler üzerinden transiti sağlanarak bir enerji iş birliği oluşturulmaktadır. Ayrıca bölge ülkelerinin enerji kaynaklarında Rus şirketlerinin ortaklığı hala büyük oranda devam etmektedir. Ancak Amerika'nın “demokrasi kılıfı” altında bölgeye olan ilgisi ilişkileri olumsuz etkileyen unsurlardır.⁹² Amerikan şirketleri tek başına bu bölgeye yabancı yatırımların çeyreğinden daha fazlasını oluşturmaktadır (Yaklaşık 11,8 milyon dolar 1993'den 2006'ya kadar).⁹³ Ayrıca Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) tahminlerine göre 2030 yılına kadar enerji talebi %50 civarında artacak ve bu artışın %70'ini gelişmiş sanayi

⁹² Kamalov, 2008: 26.

⁹³ Baev, 2012: 181.

ekonomilerinin oluşturacağı belirtilmektedir.⁹⁴ Dolayısıyla artan enerji ihtiyacı ve bağımlılığı, petrol, doğalgaz gibi en önemli enerji kaynakları açısından zengin olan bu bölgenin, Soğuk Savaş'ın hemen sonrası tek süper güç konumuna yükselen ABD tarafından odak noktası haline gelmesi ve bölgeye yönelik oluşan güç boşluğundan yararlanıp doldurmak için politikalar izlenmesi gayet normal karşılanmaktadır. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden sorumlu danışmanı Clifford Bond, ABD Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komitesi'ne sunduğu bir raporunda belirttiği üzere, ABD'nin Orta Asya bölgesinde çok önemli yaşamsal çıkarlarının olduğunu, bu çıkarlarının ise enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara rahat ve kesintisiz bir şekilde aktarılması ve Orta Asya ülkelerinin ABD'nin çıkarlarına hizmet edebilecek serbest piyasa koşullarını benimsemelerini sağlamaya odaklanmak olmuştur.⁹⁵ Bu stratejinin temel argümanı ise Rusya'yı devre dışı bırakacak projelere olanak sağlamaktır.

Washington ve Moskova mücadelesinin diğer bir alanı ise ABD'nin arka bahçesi olarak gördüğü Latin Amerika'dır. Özellikle Güney Amerika'nın en büyük petrol ve doğalgaz rezervine sahip ülkesi Venezuela ile Moskova arasında da yaşanan iş birliği ABD'yi oldukça tedirgin etmektedir. Alternatif pazar arayışıyla birlikte, Latin Amerika ülkeleriyle OPEC tarzında bir iş birliğine girmek üzerine yapılan planlar rekabet sahasını genişletmektedir.⁹⁶ Latin Amerika ülkelerinin en çok ihracat yaptığı ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Sektörel olarak 2018 yılında toplam ihracatın %40'ını petrol oluşturmaktadır.⁹⁷ Hugo Chavez'in "Sadece Venezuela'da değil tüm Latin Amerika'nın ABD hegemonyasına son vermek için Rusya'ya ihtiyacı vardır."⁹⁸ yaklaşımı ihracatın en büyük pazarına sahip ABD için bu yakınlaşma rekabet senaryosunun başka bir risk açısını oluşturmaktadır.

Gazprom, AB' de gittikçe güçlenen bir potansiyele sahipken Cezayir gibi diğer tedarikçilerin gaz arzı 2017 yılında yaklaşık %14 oranında bir düşüş yaşamıştır.⁹⁹ Rus gazına bağımlılığı gittikçe artan Avrupa için ABD, LNG alanında yatırımlar önermektedir. AB'nin enerji politikalarını eleştirmekle birlikte önlemler alınması gerektiğini uluslararası platformlarda dile getirmeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra Rusya'yı devre dışı bırakacak Güney Koridoru Gaz Boru Hattı projelerini desteklemektedir.¹⁰⁰ Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) buna bir örnektir. Bu proje ile, Rusya tamamen dışarıda bırakılmıştır. Aynı

⁹⁴Cohen, 2014: 2-3.

⁹⁵Erhan, 2014: 139-140.

⁹⁶ Kamalov, 2008: 28.

⁹⁷T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/ekvator/ulke-profil/dis-ticaret> (erişim tarihi: 05.08.2019).

⁹⁸ Sağlam, 2014: 265.

⁹⁹ Pänke, 2014: 4.

¹⁰⁰Tosun, 2018: 182.

zamanda, Rus ekonomisini enerji sektöründe yıpratmaya yönelik gizli anlaşmalar Orta Doğu ülkeleri ile de yapılmaktadır.

2.4.2. Ukrayna Yönetim Krizi ve Turuncu Devrim

Komünizm sonrası SSCB ardılı devletler 1991 yılından itibaren bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Sovyetler Birliği'nin yerini alan Rusya Federasyonu ise Yeltsin döneminde bu devletlere çok önem verilmemiş, Rusya'nın gelişimine engel olan fazlalıklar olarak görülmüştür. 1991 de bağımsızlığını ilan Ukrayna da 1994' den 2004 yılına kadar devlet başkanlığını yürüten Kuçma bir yandan ABD, Batı ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışırken bir yandan Rusya ile gerilim yaşamamaya çalışmaktadır. Bu iki taraflı siyaset Ukrayna'nın siyasi olarak bölünmüşlüğü'nün bir göstergesidir. Tarihsel olarak bakıldığında, 18.yy sonlarında, Ukrayna'nın yarısı Litvanya ve Lehistan'ın kontrolü altındayken; diğer yarısı ise Rusya'nın hâkimiyeti altında yer almıştır. Bu nedenledir ki tarihi ve coğrafi ikilemlik Ukrayna'nın dini ve etnik yapısına yansımıştır.¹⁰¹

İç siyasette yaşanan olaylar, dış etkenlerin doğurduğu bir sonuç olarak gelişmiştir. Rusya ve Batı da Ukrayna üzerinden bu süreçte doğrudan ya da dolaylı olarak farklı stratejiler üretmeye devam etmişlerdir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri döneminde Kasım 2004'den Ocak 2005' e kadar “Turuncu Devrim” olarak adlandırılan muhalif gösteriler bu stratejilerin bir temelini oluşturmaktadır. Kiev' in yaşadığı ikilem iç siyasette, başkanlık seçimlerinde kendisini açığa vurmuştur. Sovyetler Birliği'nin en büyük füze fabrikasının eski müdürü olan Kuçma' nın halefi olarak seçtiği Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç ve turuncu rengiyle sembolleşen Batı yanlısı Viktor Yuşenko seçimlere katılan adayları oluşturmaktadır.¹⁰² Yanukoviç' in seçim vaatleri arasında Rusya'nın desteğini almak adına; ikinci resmi dil olarak Rusça ve çifte vatandaşlık uygulaması yer alıyordu. Brzezinski'ye göre “Ukraynasız bir Rusya, Avrasya ülkesi olarak kalacaktır.”¹⁰³ Bu nedenle NATO ve AB yayılmacılığına karşı Polonya'nın oyun alanından çıkarılmasıyla, Ukrayna'yı kaptırmak istemeyen Rusya birçok açıdan Yanukoviç' e destek olmuştur. Moskova ve Kiev arasında ırkı açıdan bir yakınlığın olması, Ukrayna'nın zengin kaynaklara coğrafi yakınlığı, Karadeniz' e çıkışı olması, Kırım yarımadası ve Rusya'nın deniz filosunun bulunduğu Sivastopol, Rusya açısından Ukrayna'nın önemini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun temel ülkesi Ukrayna, Rusya' nın temel jeopolitik taşıdır. 1990'ların sonunda Beyaz Rusya ve Ukrayna ile oluşturulması planlanan “Birleşik Devlet” politikasının yerini

¹⁰¹ Kamalov, 2008: 73.

¹⁰² Karatnycky, 2005: 41.

¹⁰³ Brzezinski, 1998: 46.

bugün AB ve NATO üyeliğinin alması Rusya için siyasi bir kayıp olacaktır. 2005 Ocak'ta Yuşenko' nun "Devrimin başlangıcı ile Ukrayna 'da bir devlet'" bildirisiyle seçimde zafer kazanması Kremlin ile gerginlikleri hızla arttırmaya devam etmiştir. Yuşenko' nun ana hedefi Ukrayna da demokrasi ve ekonomiyi AB' ye göre entegre etmek üzere kurulmuştur. Polonya' da 15 yıl içerisinde Ukrayna'nın AB üyesi olacağına inanmaktadır.¹⁰⁴ Ancak, 2006'da yeniden seçim sürecine kadar Yuşenko iktidarı kendi sonunu hazırlamıştır. Seçimden sonra yaşanan yolsuzluk başta olmak üzere enerji krizleri de dahil birçok kriz, halkta iktidara olan güveni sarsmıştır. Sofya Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından 2007 yılında yapılan bir ankette halkın %52'sinin Yuşenko 'ya güvenmediği tespit edilmiştir. Timoşenko, Yanukoviç ve Yuşenko 2006 seçimlerinde hükümet kurmak için yeterli oya ulaşamamışlardır. Yanukoviç' in 2010 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesiyle de Kremlin Batıya karşı bir başarı sağlamıştır.¹⁰⁵ Seçimlerin ardından, ödül niyetine Kiev' e doğalgazda %30'luk bir indirim yapılmıştır.

Moskova'nın enerji stratejisinin proaktif bir şekilde ilerlediği dönemde Ukrayna'ya karşı sergilediği agresif tavır Avrupa'nın enerji güvenliğine yönelik kaygılarının artmasına neden olmuştur. Ukrayna Krizi, Batı ve Rusya arasında ki çıkar çatışmalarının sahne aldığı bir alan olarak enerji sektörünü oldukça etkilemiştir. Doğalgaz alanında Ukrayna'nın sahip olduğu konum Rusya'ya karşı etkisiz kalmasına sebep olmuştur. Rusya'nın Avrupa'ya tedarik sürecinde %80' i Ukrayna üzerinden geçmektedir. (Yeni projeler yapılmadan önce) Siyasi ortamın şekillendirdiği 2006 yılı Ocak ayında transit ücretlerinde yaşanan gerilim, Moskova' nın doğalgaz akışını kesmesiyle sonuçlanmıştı. Üç gün süren kriz Avrupa ülkeleri açısından şok etkisi yaratmıştır. 2009' a ilerleyen süreçte Ukrayna'nın 2 milyar dolarlık doğalgaz borcunu ödememesi gerekçesiyle ikinci bir kriz yaşanmıştır.¹⁰⁶

Moskova-Kiev arasında 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan krizlerin temelinde siyasi faktörler yer almaktadır. Turuncu devrimin beraberinde getirdiği yönetim krizi sonucu Moskova ekonomi bağlamında siyasi cezalandırma yoluna gitmiştir. Stratejik çıkarlarını enerji kartıyla oynayan Putin rejimi, 2008 yılında yaşanan Gürcistan olayları ardından Ukrayna'nın Gürcistan'dan yana takındığı tavır başka bir krizi doğurmuştur. Doğalgaz krizinin ardında yatan temel nedenlerin ekonomiden çok siyasi çıkarlar bağlamında olduğu söylenebilir. 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan enerji krizi, ülkeleri Rusya'ya olan bağımlılığı sorgulamaya itmiştir. Enerji akışını güvence altına almak isteyen Almanya siyasi ve

¹⁰⁴ Karatnycky, 2005: 48-50.

¹⁰⁵ <http://asem.org.tr/tr/publication/details/2075/UkraynaKrizi21Yüzyıl'da-Batı-ile-Rusya'nın-Güç-Mücadelesi> (erişim tarihi: 05.08.2019).

¹⁰⁶ Erbil, 2010: 162.

ekonomik gerginliklerin yaşandığı 2006 yılında Enerji Şartı Anlaşmasını onaylamak üzere Rusya'ya baskıda bulunmuştur. Enerji devi Gazprom ise, Almanya'nın başta olmak üzere Avrupa'nın enerji tedarikini çeşitlendirme stratejisine karşı Kuzey Akım ve Mavi Akım gibi alternatif boru hattı güzergahları planlamıştır. Aynı zamanda LNG ticaretinde önemli adımlar atmaya başlamıştır

2.4.3. Kırım Krizi

Sovyetler Birliği'nin Kruşçev döneminde Ukrayna ile ilişkilerin yakınlaşması hedeflenerek Pereyaslav Antlaşması¹⁰⁷'nin 300. yıl dönümü anısına 1954'te, Kırım Yarımadası, Ukrayna'ya özerk cumhuriyet statüsüyle verilmiştir.¹⁰⁸ Birliğin dağılmasının ardından Rus milliyetçileri tarafından sindirilemeyen bir konu olarak kalmıştır. 2014 yılında ise bu konu tekrar uluslararası ilişkiler gündemine “yeni yüzyılın soğuk savaşı” olarak konu edinmiştir. Ukrayna yönetim krizi ve yaşanan Turuncu Devrim'in ardından krize yeni bir boyut kazandıran gelişmeler Maidan Gösterileri ve Kırım Krizi olmuştur.

NATO ve AB'nin genişleme stratejilerinin bir sonucu olarak yaşanan gerilim neticesinde Rusya gittikçe daha saldırgan bir politika benimsemiştir. 2013 yılında Kiev'de Turuncu Devrimi'nin niteliğinde başlayan Maidan Gösterileri, Avrupa ile daha yakın ilişkilerin geliştirilmesini hedef almıştır. Yeni yönetimle birlikte Rus yanlısı politikaların benimsenmesi, ekonomik durumun iyileşmemesi halkın tepkisini oldukça artırmıştır. Kiev'in AB ile Ortaklık Anlaşması'nı tek taraflı reddetmesi olayların kopma noktasını oluşturur. Ancak neredeyse on yıl öncesinde yaşanan gelişmelere nazaran çatışma daha gergin bir boyut almıştır. Gösterilerde yüzden fazla insan yaşamını yitirmiştir. Şiddetlenen gerilimin ardından Rus yanlısı Yanukoviç iktidarı istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁹ Avrupa ile entegrasyon isteği Moskova'nın Ukrayna politikaları kapsamındaki menfaatlerinin dışında kalıyordu. Bu neticede, her iki ülkenin de dış politika farklılıkları, benimsediği stratejiler ve dış etkenler krizi küresel boyuta taşımıştır.

Avrasya coğrafyasında ABD/Batı ve Rusya nezdinde yaşanan gerilimler Ukrayna bunalımı üzerinde özellikle açıkça ortaya çıkmıştır. Bunalımın getirdiği kargaşa ortamında, 1996 yılı itibarıyla Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet statüsünde, Müslüman Türklerin ve

¹⁰⁷ Ukrayna'da bulunan Kazak Ordusu Konseyi'nin ülkeyi Rus Çarlığına bağlama kararı almasının ardından imzalanan anlaşmadır. Bu anlaşma Rus Çarlığı ile Polonya'nın savaşa girmesine neden olmuştur. Savaş bittiğinde Dnyepir Nehrinin doğusu ve Kiev Rus hakimiyeti altına girmiştir. Bir süre sonra da Kazak Hanlığı bağlanmıştır. Kırım'da yapılan gösteriler de Ukrayna bayrağı çığnenmiş ve “Ukrayna'nın geleceği Büyük Rusya ile birliktedir!” ve “İkinci Pereyaslav Anlaşması istiyoruz” sloganları atılmıştır.

“Pereyaslav Anlaşması'nın 155. Yıldönümünde Ukrayna Bayrağı Çiğnendi.”, QHA, 17.01.2009.

¹⁰⁸ Özel, 2015: 75.

¹⁰⁹ Sömez, vd., 2015: 666.

Ortodoks Slavların yaşadığı etnik olarak karmaşık bir yapıya sahip Kırım Yarımadası Şubat 2014 tarihinde Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Uluslararası kamuoyunda büyük bir tepkiye yol açan işgalden neredeyse iki hafta sonra Kırım'ın geleceği hakkında referanduma gidilmiştir. Rus nüfusun yoğun olarak yaşadığı bu bölgede¹¹⁰ %96,77 oy oranı ile Kırım, %95,6 ile Sivastopol Rusya' ya bağlanmıştır. Yeni Soğuk Savaş sürecini başlatan bu kriz, Kırım Tatarları ve Rusların yoğun olarak yaşadığı adada iç sorun olmaktan çıkıp küresel bir merhaleye bürünmüştür. Aynı zamanda Ukrayna'nın doğusundaki Donetsk ve Lugansk bölgelerinde iç savaşa dönüşen bağımsızlık mücadelesi hala devam etmektedir. Kırım'ın ilhakını meşru bir zeminde sunmak isteyen Moskova self-determinasyon ilkesini öne sürmüştür. Aynı zamanda Kırım'da yaşayan büyük oranda Rus nüfusun haklarını ve güvenliğini korumaya yönelik savunma geliştirmiştir. Ancak ne uluslararası hukuk nezdinde ne de BM nezdinde ilhak uygun bulunmamıştır. ¹¹¹ Diğer yandan Kiev yönetimi de Moskova'nın sınır ihlalini kabul etmemiştir. NATO Genel Sekreteri ve ABD Devlet Başkanı Obama, ülke egemenliğinin yüzsüzce ihlal edildiğini ve olabilecek saldırılara, her türlü tehlikeye karşı Baltık devletlerini koruyacağını öne sürmüştür. ¹¹² Rusya' nın yaptırımlar çerçevesinde G-8 üyeliği askıya alınmıştır. AB ülkelerinde ise, Rusya'ya yönelik ekonomik ve ticari yaptırımlar genişletilmiştir.

21.yy'da nüfuz mücadelesi ekseninde yaşanan gelişmelerde Kırım ilhakıyla birlikte Ukrayna'nın doğusuna yönelik doğrudan olmayan müdahaleler karşısında uluslararası konjonktürde herhangi kuvvetli bir yaptırım uygulanamamıştır. Alınan ekonomik ve ticari önlemler Rus ekonomisini oldukça yıpratmış olmasına rağmen karşılıklı bağımlılığı reel anlamda etkilememiştir. Enerji arzına olan güvenin sarsılması Avrupa devletlerini yeni arayışlara sürüklese de bir süre için bu mümkün görünmemektedir. Almanya, birliğin diğer devletlerine nazaran özellikle Ukrayna'ya yapılacak olan askeri yardımları eleştirmiştir. ABD ve İngiltere'nin Kiev' e silah yardımında bulunmada ve tatbikat gerçekleştirmede net tavır takınmalarının yanı sıra Berlin, Moskova karşısında sessiz tutumunu korumaktadır. Her ne kadar barışçıl çözümden yana olduğunu dile getirse de temelde enerji bağımlılığı yatmaktadır. AB, kriz sonrasında fiyat istikrarını korumak adına uzun süreli anlaşmalar imzalama yoluna gitmiştir ve stoklama stratejisine ağırlık vermiştir. Nitekim, Avrupa'ya enerji arzının aksaması ülkeler için oldukça büyük bir risk doğuracaktır. İkili gelişmeleri aksatan Kırım ilhakı, Rusya ve NATO ilişkilerini durma noktasına getirse de enerjiyi baskı aracı olarak

¹¹⁰Sonradan çok değişmeyen, 2001 yılı sayımlarına göre; %58 Rus, %24 Ukraynalı, %12 Tatar nüfusu bulunmaktadır.

¹¹¹ Özel, 2015: 78.

¹¹² Derman ve Caşın, 2016: 370- 372.

kullanan Moskova için, enerji diyalogunun aksamaması adına Berlin ile ilişkiler istikrarını devam ettirmiştir.

2.4.4 Rusya-Baltık Ülkeleri Arasında Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Sorunlar

Rusya'nın Yeni Soğuk Savaş olarak addedilen dönemde izlediği proaktif politikalar neticesinde arka bahçe olarak nitelendirdiği diğer bölgenin başında Baltık bölgesi gelir. Baltık ülkeleri de birliğin dağılmasıyla, Ukrayna ve Orta Asya devletleri gibi ancak onlardan farklı bir biçimde Sovyet çatısı altından teker teker ayrılmaya başlamışlardır. Tarihi arka plana bakıldığında Estonya, Letonya ve Litvanya'yı kapsayan bu bölge Almanya, Polonya, İsveç tarafından işgal edilmiş ve en son Sovyetler Birliği'nin hakimiyeti altına girmiştir. 1940' da Sovyetler ardından Nazi Almanya'sı tarafından işgal edilen Estonya, tekrar 1944' de Sovyetler Birliği'ne bağlanmıştır.¹¹³ Alman-Sovyet savaşı sırasında Eston nüfusunun yaklaşık %25' i yaşamını yitirmiştir. Bu da komünizm ile yönetilmek istemeyen Estonya' da büyük bir drama sebep olmuştur. 20 Ağustos 1991' de ise 47 yıl Sovyet işgali ardından bağımsızlığını ilan etmiştir. Sovyet hakimiyeti sırasında da gerçekleşen bağımsızlık hareketleri Baltık bölgesinin Rusya'ya tam anlamıyla hiçbir zaman teslim olmadığını göstermektedir. Komünist sistem için çalışmanın ülkelere ihanet ettiklerini her daim dile getirmişlerdir. Gorbaçov'un da politikaları neticesinde birliğin dağılmasını izleyen süreçte, 1987' de başlayan Şarkı Devrimi bağımsızlık ile sonuçlanmıştır. Aynı yıl içerisinde sırasıyla Litvanya ve Letonya' da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.¹¹⁴

Hem tarihi hem de coğrafi açıdan Rusya' ya yakın olan bu ülkelerin aynı zamanda önemli ölçüde Rus nüfusunu içinde barındırması Moskova için ayrı bir öncelik teşkil etmektedir. 2019 verilerine göre AB ülkeleri içinde en az nüfusa sahip Estonya da %24 oranında Rus, %68 ise Eston nüfusu yaşamaktadır.¹¹⁵ Estonya' da Rus azınlığın vatandaşlık statüsüne yönelik yaşanan sorunlar, Kremlin'in eline bir koz olarak geçmiştir. Litvanya için aynı durum söz konusu değildir. Homojen bir nüfusa sahip ülke %5 oranında Rus barındırmaktadır. Rus nüfusuna rağmen, konuştukları dil ve dil grubu yanı sıra kültürel farklılıklar ile toplum yapısı farklılıkların temelini oluşturmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Baltık ülkeleri, Sovyet askeri gücünün 1998' e kadar kalmasından dolayı Rusya ile sorun yaşamışlardır ayrıca, toprak ve sınır sorunu ilişkileri olumsuz etkileyen diğer bir faktördür. Moskova'nın enerjiyi bir araç olarak kullanması, yine enerji bakımından fakir olan

¹¹³ Caşın, vd., 2017: 73.

¹¹⁴ <https://singirevolution.com> (erişim tarihi: 10.08.2019).

¹¹⁵ <https://www.stat.ee/34278> (erişim tarihi: 10.08.2019).

bu ülkelerde kendisini göstermektedir.¹¹⁶ Öte yandan, Kuzey Avrupa ülkelerine coğrafi yakınlığı, sözü edilen ülkelerin Batı ile kültürel entegrasyonu kolaylaştırmıştır, ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Rusya Federasyonu, varisi olduğu eski SSCB toprakları üzerindeki çıkarları Baltık devletleri içinde geçerli olmuştur. 1700-1900 yılları arasında bölgeye hâkim olan Rusların, Rus azınlıkların haklarını korumak üzere geliştirdiği stratejileri dış politikasında araç olarak kullanmıştır. İmparatorluk geçmişine sahip, Sovyetler ile dünyanın en büyük kara devleti konumuna gelen Rusya'nın dış politikası bu süreçte de ülkesini yeniden canlandırmak adına yakın çevresine yönelik politikalar geliştirmesine olanak sağlamıştır. Ancak Baltık devletlerinin ilk yıllarından itibaren izlediği Batı yanlısı politikalar Rus temel milli çıkarlarını sarsmıştır. Baltık denizi kıyılarındaki ülkelerle yakınlaşmış, Almanya ve Polonya üzerinden ABD ile ikili ilişkiler geliştirmek istemişlerdir. Batıyla uyumu seçen Baltık devletleri Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içerisinde yer almayı reddetmiş ve AB ile NATO'ya üye olmuşlardır. 2004 yılında NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne üyelikleri resmen kabul edilmiştir.

Ukrayna ve Kırım Krizi ile gerginleşen uluslararası ortam, Baltık ülkelerini tedirgin etmektedir. Coğrafi olarak Baltık ülkelerinin Rusya ile yakınlığı, aynı zamanda %16'lık Rus nüfusunu içinde barındırması Moskova'nın kullanabileceği araçları oluşturmaktadır. Öte yandan, Rusya'nın 2016 yılında Polonya ve Litvanya arasında bulunan Kaliningrad bölgesine İskender füzeleri yerleştirmesi Avrupa ve Baltık ülkelerini oldukça rahatsız etmiştir.¹¹⁷ Ardından Rusya tehdidine yönelik, Polonya ve ABD ile bir anlaşma imzalanarak bu ülkelere asker konuşlandırılmıştır. Karşılıklı ilişkileri şekillendiren bu gelişmeler bölgesel güvenliğe yönelik gergin bir ortam yaratmaktadır. 2015' de Estonya Cumhurbaşkanı Toomas Ilves'e göre "Moskova, Narva'da ki Rus sınırından Tallinn'i dört saat içerisinde işgal edebilecek kapasitededir ve Batılı güçlerin desteği zorunludur."¹¹⁸ Rusya'ya karşı önlemler alınması açısından, Kırım işgali sonrası Rus yayılmacılığına karşı kalıcı bir NATO kuvveti istediğini dile getirmiştir. Ukrayna krizi sonrasında, ülkelerin silahlanma politikası kapsamında yaptığı harcamalar 300 milyon Euro'nun üzerinde olmuştur. Aynı zamanda NATO üyeliğiyle birlikte hava sahası kontrolünde ki uçak sayısı kriz sonrası dört katına çıkmış 16'ya artırılmıştır.¹¹⁹

Sovyetlerin uluslararası sahneden çekilmesiyle bölgede yaşanan jeopolitik eksen kayması, nüfuz alanlarının küresel ve bölgesel güçler tarafından çeşitli aktörlerle çevrilmesine

¹¹⁶ Bulut, 2017: 55.

¹¹⁷ "Rusya, Kaliningrad'a Nükleer Füze Yerleştirdi.", BBC New, 08.10.2016.

¹¹⁸ "Estonia President Toomas Ilves Seeks Permanent Nato Force" BBC News, 12.04.2014

¹¹⁹ BİLGESAM, <https://docplayer.biz.tr/9950608-Rusya-nato-rekabetinde-baltik-ulkelerinin-guvenligi-sorunu.html> (erişim tarihi: 14.08.2019).

neden olmuştur. Gerek imparatorluk gerekse komünizm çatısı altında 200 yıl boyunca Rus hakimiyetinde olan Baltık bölgesi diğer Sovyet uydularından farklı olarak ulusal kimliklerini korumak adına her daim mücadele vermişlerdir. İki savaş arası dönemde yalnızca 20 yıl bağımsız kalan devletler, bağımsızlık hayallerini Soğuk savaş sonrası dönemde gerçeğe dönüştürmüşlerdir. Uluslararası alanda, Rusya'ya karşı etkin bir konuma gelebilmek adına Avrupa ve Amerika koruması altına girmek istemişlerdir. Sovyetlerin toplam nüfusunun yalnızca %3'ünü oluşturan Baltık ülkelerinin, Rusya için Baltık denizine açılan ve ticaretini gerçekleştiren bir liman konumunda olması stratejik değerini ortaya koymaktadır. Nitekim, Stalin döneminde gerçekleştirilen zorunlu göç politikaları, Ruslaştırmak adına ağır sanayinin bu bölgelerde yoğunlaştırılması bölgenin önemini ortaya koymaktadır.¹²⁰ Ekonomik ve siyasi kalkınmanın rotasını Batıda gören Baltık devletleri ise zaman kaybetmeden uğraş vermişlerdir. Moskova'nın AB ve NATO üyelik sürecinde ise doğrudan ya da dolaylı müdahalesi neticesiz kalmasıyla sonuçlanmıştır. Enerji tedarik sürecini bloke etmek Baltıklar'da da etkili olan bir baskı unsurunu meydana getirmiştir. Rus-Alman enerji diyalogunda geliştirilen projeler doğrudan bu devletleri etkilemektedir. Bu nedenledir ki, Baltıklar üzerindeki güçlü konumunu koruma ihtiyacının temel dinamiklerinden biri enerjidir.

2.5. Yeni Dünya Düzeninde Moskova-Berlin Enerji ve Enerji Güvenliği Hususuna Tesir Eden Küresel Gelişmeler

2.5.1. Avrupa Birliği'nin Küresel Bir Aktör Haline Gelmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu derslerden yola çıkarak, birçok ülke devletlerarasında barış ve iş birliğinin kurulması yönünde ortak bir hedef belirlemişlerdir. Savaş sonrası işgal altındaki Almanya, uzun vadede Avrupa için bir tehdit unsuru oluşturmaktaydı. Alman saldırganlığını kontrol almak adına Avrupa devletleri çatışmayı değil işbirliğini temel almak istemişlerdir. Bu minvalde, barışı çatışmalar ile değil, işbirliği ile sağlamak adına birleşmiş bir Avrupa ideası doğmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, kömür ve çelik kaynaklarının ortak paylaşımı ve üretimine yönelik bir plan oluşturarak Avrupa devletlerini davet etmiştir. Nitekim bu deklarasyonun altında yatan temel amaç, barışı ve güvenliği sağlamaktır. Alman-Fransız güvensizliğinin bir sonucu olarak entegrasyon girişimleri başlamıştır.¹²¹

Avrupa Birliği (AB)'nin temelleri, Schuman planının bir sonucu olarak, 18 Nisan 1951 tarihinde Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İtalya ile imzalanan Kurucu Antlaşması (Paris Antlaşması) ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'na

¹²⁰ Caşın, vd., 2017: 90-93.

¹²¹ Stratenschult, 2019: 8-9.

dayanmaktadır. AKÇT' yi kuran devletler ile altı yıl sonra 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile diğer sektörlerde de iş birliği kurmak amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) bir yıl sonra süresiz olarak yürürlüğe girmiştir. AET' nin temel amacı ise ortak pazar girişimleri oluşturmaktır. Aynı yıl Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) 'nun kurulması Roma Antlaşması ile kararlaştırılmıştır.¹²² Soğuk Savaşın hız kazandığı dönemde, nükleer enerjinin tehdit unsuru oluşturmaması adına güvenilirliğini sağlamak topluluğun barışçıl ana hedeflerinden biri olmuştur. 1965 yılında ise bu üç topluluğu aynı çatı altında toplamak üzere Füzyon Antlaşması (Brüksel Antlaşması ya da Birleşme Antlaşması) imzalanmıştır. Bundan sonraki süreçte Avrupa Topluluğu (AT) olarak anılmaktadır. Aynı zamanda ortak bütçe kullanımı öngörülmüştür. Tüm Avrupa adına tasarlanmış yapı ilk genişleme dalgasını 1973 yılında yaşamış; İngiltere, Danimarka ve İrlanda' yı bünyesine katmıştır. Batıya doğru genişleme ardından güney ülkelerini müzakere süreci için cesaretlendirmiştir. 1981' de Yunanistan, 1986' da İspanya ve Portekiz birliğe üye olarak, birlik sayısını 12' ye yükseltmiştir. 1986' da Lahey de imzalanan Avrupa Tek Senedi¹²³ entegrasyonu artırmak amacıyla ortak dışişleri ve güvenlik kapsamlı tek pazarı hedeflemiştir.

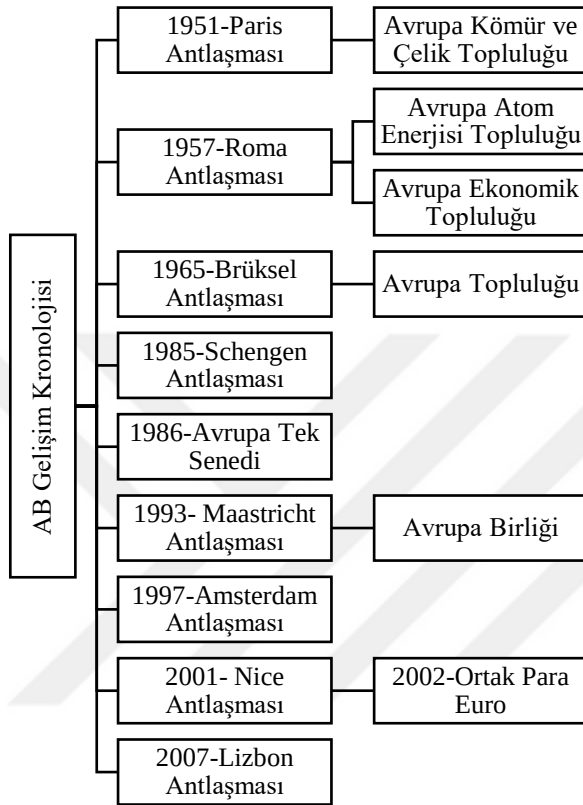
Demir perdenin yıkılmasıyla birlikte Avrupa'da siyasi dengeler yeniden şekillenmeye başlamıştır. Avrupa Birliği politikaları sınırlarının ötesine geçmek adına genişleme politikalarını Kopenhag Zirvesi'nde yeniden değerlendirmiştir. Doğu Avrupa'ya doğru genişleme kararı bu zirvede dile getirilmiştir. Ancak AB' ye girebilmek adına adayların "Kopenhag Kriterleri"ni yerine getirme zorunluluğu getirilmiştir. Ana kriterler insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi üzerine yoğunlaşmıştır. Öte yandan, etkin bir piyasa ekonomi şartı da bulunmaktadır. 1993' de Avrupa Birliği'nin adını aldığı Maastricht Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla ortak ekonomi ve parasal birlik, dışişleri ve içişlerinde işbirliği adına önemli adımla atılmıştır.¹²⁴ 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç birliğe dahil olmuşlardır. İki yıl sonra, Maastricht'e eklemeler yapılarak yeni düzenlemeler getirildiği Amsterdam Antlaşması ve 2001'de Nice Antlaşması imzalanmıştır. 2002 yılında ortak para birimi kullanılmaya başlanmış Euro bölgesi oluşturulmuştur. 2004 yılında en büyük genişleme gerçekleşmiş, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi birliğe dahil edilmiştir. Ulusal parlamentoların AB üzerinde etkisinin artması yönünde ve yapısal iyileştirmeler adına 2007' de Lizbon Antlaşması imzalanmıştır. Ancak, özellikle enerji

¹²² Özdal, Kutay, 2016: 219.

¹²³ European Union Official Website https://europa.eu/european-union/index_en (erişim tarihi: 17.08.2019).

¹²⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı <https://www.ab.gov.tr/105.html> (erişim tarihi: 20.08.2019).

arzında gelişmeleri hedef alan bu anayasa taslağı Hollanda ve Fransa halkı tarafından referandum ile reddedilmiştir. 2009’ da İrlanda’ da %67 oy ile kabul edilmiştir. Yapılan tüm antlaşmalar Avrupa’nın entegrasyon sürecini derinleştirmiştir. Siyasi ve ekonomik gelişen birçok olayın ardından, Bulgaristan ve Romanya üyeliği aynı yıl kabul edilmiş ve son genişleme Hırvatistan’ ın 2013’ de üyeliğiyle geçici olarak sonlanmıştır.¹²⁵

Şekil 2.2.Avrupa Birliği Gelişim Kronolojisi

Avrupa Birliği’nin tarihsel geçmişine bakıldığında ortak değerleri olan “özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü” ilkelerine dayandığı ve adım adım bu ilkeleri geliştirdiği görülmektedir. 28 üyeden oluşan ortaklık, savaş sonrasında günümüze Avrupa’nın en etkili örgütü konumuna ulaşmıştır. Devletlerarasında işbirliği ve karşılıklı yaklaşma hususuna dayanan birlik 513,2 milyonluk nüfusa ve 18.749 trilyon dolar GSH’ ye sahiptir.¹²⁶ Önemli ölçüde nüfusa ve ekonomiye sahip birlik sürekli gelişim ve büyüme içindedir. Gün geçtikçe, sürekli devam eden genişleme dalgaları Avrupa’nın siyasi ve ekonomik olarak bütünleşmesini pekiştirerek küresel bir boyuta taşınmasına zemin hazırlamıştır. AB’ nin kuruluşunda önemli bir payı olan kömürün 1950’lerde yerini doğalgaz

¹²⁵ European Union Official Website https://europa.eu/european-union/index_en (erişim tarihi: 17.08.2019).

¹²⁶ The World Bank Data <https://data.worldbank.org/region/european-union> (erişim tarihi: 22.08.2019).

ve petrole bırakmasıyla ¹²⁷sonraki süreçte Sovyetler Birliği ve devamında Rusya Federasyonu ile ilişkilerde farklı bir gelişim gözlenmiştir.

AB-Rusya ilişkilerinden ilk olarak Avrupa topluluklarının aynı çatı altında birleştiği 1993 yılındaki “Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması” ile bahsedilebilir. Resmi bir boyut kazanan bu antlaşmanın 1997’de yürürlüğe girmesini takip eden iki yılın sonunda ortak bir strateji planı hazırlanmıştır. Ortak menfaatler çerçevesinde ilerleyen ilişkinin ilk yılları oldukça başarılı bir seyir izlemektedir. 2000’li yılların başında Moskova’nın toplam ticaretinin %48’i Avrupa ülkeleriyle olan enerji diyalogundan kaynaklanmaktadır.¹²⁸ Rus dış politikasının önceliğini ekonomik kalkınma ekseninde Avrupa ile olan ilişkiler belirlemiştir. 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası imzalanmış ve işbirliği “stratejik ortaklık” başlığı altında ilerlemeye devam etmiştir. Ekonomik ve politik ilişkileri geliştirmek adına gelişen stratejik ortaklıklar sonucu Rusya, AB’nin en 3. büyük ticaret ortağı konumuna yükselmiştir. Rusya ve AB arasındaki dengeleyici konumu üstlenen devlet ise bağımlılığın sonucunda Almanya’dır. Enerji krizi ardından başlayan yaptırımlardan en çok etkilenen ve dolayısıyla en çok tepki gösteren ülkede bu minvalde Almanya olmuştur. AB-Rus diyalogunun zirve yaptığı süreçte, bağımlılık oranı %55’dir.¹²⁹ 2030 yılında ise bu oranın %65’ e yükseleceği belirtilmektedir. Aynı zamanda gaz ihtiyacının %80’ e ulaşacağı ve bu ithalatın %85’ inin Rusya tarafından tedarik edileceği düşünülmektedir.¹³⁰ AB’nin en büyük ham petrol, kömür ve doğalgaz tedarikçisi Rusya’ya enerji ihtiyacının yarısından fazla ithal edildiği oranda bağımlı olduğunu göstermektedir

Uluslararası arenada önemli bir yere sahip olan Avrupa Birliği’nin dış politikasında enerji ve güvenliği stratejik bir konumdadır. AB, net bir enerji ithalatçısı olarak yeterli kaynaklara sahip değil ve dışa bağımlıdır. Birlik içerisinde, enerji ihtiyacının giderilmesi hem ülkelerin ekonomik sistemi hem de küresel ekonomik sistemin devamı açısından önemlidir. Avrupa Birliği’nin önemli enerji tedarikçileri; Cezayir, Katar, Irak, Suudi Arabistan’dır. Ancak, Körfez Savaşları, Ortadoğu’da yaşanan Arap Baharı süreci ve günümüzde Suriye’de yaşanan iç savaş, Ortadoğu kaynaklarına olan güvende endişe yaratmıştır. Alternatif kaynaklara yönelme ihtiyacı ise birliği tamamen enerji sektöründe önemli bir güç olan Rusya Federasyonu’na bağımlı kılmıştır. 2001 yılında yayınlanan Yeşil Kitap, AB’nin yükselen

¹²⁷ İngiltere kömür üretiminde 1985-1995 döneminde %40’lık bir düşüş yaşanmıştır. Almanya ve İngiltere de ki büyük düşüşün ardından Fransa ve İspanya üretimi üstlenmiştir.

¹²⁸ Caşın, vd., 2017: 36-38.

¹²⁹ Eurostat European Statics <https://ec.europa.eu/eurostat/home> (erişim tarihi: 26.08.2019).

¹³⁰ Politika Akademi, <http://politikaakademisi.org/2012/07/23/21-yuzyilda-avrupa-birliginin-enerji-temin-guvenligi-baglaminda-firsatlar-ve-karsilasilan-riskler/> (erişim tarihi: 28.08.2019).

enerji bağımlılığını açıkça vurgulamaktadır.¹³¹ Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı bir rapora göre (European Union Energy Outlook to 2020) 2020 yılında AB'nin toplam enerji ihtiyacının 2/3'si ithal edilecektir. Küresel enerji sisteminde 25 yıl boyunca fosil yakıtların %90 oranında konumunu koruyacağı da tahmin edilmektedir. 2020 dönemine kadar AB'nin enerji talebindeki büyüme oranının %0,7 olacağı ve bununla birlikte Rusya'ya yönelik yeni projelerin finansmanı için bütçe ayrılması gerektiği belirtilmiştir.¹³² Yeşil Kitap bu nedenle öngördüğü bağımlılığa, petrol fiyatlarındaki artışa ve iklim değişikliği gibi sorunlara yönelerek, AB'nin yeni bir enerji politikasına ihtiyacı olduğunu belirtmektedir.¹³³ Aynı zamanda üretici ülkeler ile diyalog sürecinin korunması ve stratejik ortaklıklar geliştirerek enerji güvenliğindeki risklerin azaltılması gerektiğini önermektedir. Özellikle, küresel gelişmeler neticesinde yaşanan Ukrayna Krizi, Kırım Krizi gibi enerji arzını etkileyen konular AB'yi oldukça tedirgin etmiştir. 2006 ve 2009 senesinde yaşanan enerji krizi, Avrupa'ya ne kadar bağımlılık içerisinde olduğunu tekrar hatırlatmıştır.

Genel olarak AB'nin enerji politikasındaki amaçlarını rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye vararak toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, doğalgazın payını arttırmak ve nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmaktır. Buna müteakip, enerji arzının güvenliğine dair tedariki çeşitlendirmek başlıca hedeflerindendir.

2.5.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Dağılması ve Liberal Ekonomik Düzendeki Yayılma

1980'lerin getirdiği ekonomik durgunluk, Gorbaçov'un Sovyet çatısı yıkılmadan önce glasnost ve perestroyka ile reform çabalarını boşa çıkarmıştır. Bu "Yeni Düşünce Doktrini", Sovyetlerin politika yönelimlerinin tamamen sonunu getirmiştir. Gorbaçov reformlarıyla hız kazanan kriz tarihin her dönüm noktasında etkin bir role sahip Rusya'da karmaşaya sebep olmuştur. Dağılmasıyla birlikte kuzeyde kalan karasal bir ülkeye dönüşmüştür. Moskova, 20. yy'ın sona ermesiyle komünizmi de sonlandırmış ve uluslararası sistemde yeni konumunu sorgulamaya başlamıştır.

Komünizmin çöküşü ardından, tek parti iktidarına dayanan sistemin yerini 1900'lerin başından itibaren ülkenin reformist liderinin başlattığı yenilikler ile Atlantikçi bir yapı üzerinde ilerlemeye devam etmiştir. Haziran 1991'de tarihte ilk defa halkın oyuyla seçilen Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin topraklarının dörtte birini bırakarak, ülkeyi Batı

¹³¹ http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/238/avrupa_birligi_dis_politikasinda_enerji (erişim tarihi: 29.08.2019).

¹³² European Union Energy Outlook, 2020: 41- 48.

¹³³ Comission of the European Communities, 2006: 10-13.

ekseninde yeniden inşa etmek için hazırlanmıştır. Ardından iki ay sonrasında Yeltsin'in batılılaşma ve demokrasi formülüne yönelik komünizm savunucuları tarafından silahlı gösterilerle başarısız darbe girişimi gerçekleşmiştir.¹³⁴ Bu minvalde, eylül de, Yeltsin tarafından parlamento kapatılmış ve Cumhurbaşkanı olarak yetkisini artırmıştır. Sovyet döneminde Komünist Parti dış politikada ve birçok alanda strateji geliştirmekle sorumluyken yeni dönemde Sovyetlerin çöküşü yeni kurumların oluşturulması gerektiğini gözler önüne sermiştir. Devletin, yönetimin, iktidarın ve alt yapıların çökmüş olduğu bu dönemde Yeltsin hem bir demokrasi hem de pazar ekonomisine geçişi hedeflemiştir. Batı ekseninde benimsenen politikalar neticesinde liberal eğilimin başlıca temsilcileri olan Egor Gaidar ve Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev ile “Soğuk savaşın sona erdiği” ve “Rusya batının bir parçası” olduğu görüşü dış politikaya da yansımıştır. Yeltsin’e göre ekonomiyi sağlamlaştırmanın adımları toprak reformu, tam pazar ve özelleştirme yolundan geçiyordu.¹³⁵ Ocak 1992’den itibaren firmalar ve fiyatlar devlet kontrolünden çıkarıldı. Ekonomiyi reforme etmekle yükümlü dönemin başbakan yardımcısı Egor Gaidar ile yılın başından itibaren “şok terapi” uygulamaları gerçekleştirilmeye başlamıştır. Fiyatların serbestleştirilmesiyle birlikte özelleştirilmenin artmasıyla bürokratlar iş adamına dönüşmüş, toplum yoksullaşmış fakirlik seviyesi üst düzeye tırmanmıştır.¹³⁶ Ekonominin giderek çökmesiyle birlikte tüketici ve üretici fiyat dengesi oldukça olumsuz etkilenmiştir. Denetim dışı özelleştirme halkı yoksulluğa iterken, zenginleşen sınıfın ülke kaynaklarını daha da sömürmesine yol açmıştır. Aleksandr Rutskoy¹³⁷ şok terapi uygulamalarını “ekonomik soykırım” şeklinde tanımlamıştır.¹³⁸ Yeltsin döneminin ilk yıllarında yapılan ekonomik reformlar ve kapitalistleşme süreci yapısal dönüşümü tamamlamak adına ilerlemiştir. Bu geçiş döneminde, Moskova’nın yeni ulusal dış politika kimliği şok terapi, uluslararası örgütler çerçevesinde Batı ile entegrasyon ve 1993’den sonra eski Sovyet Cumhuriyetlerine öncelik vererek oluşturmaya çalışılmıştır.

Kremlin’in yönünü Batı’ya dönmesiyle G-7 ve Dünya Ticaret Örgütü’nün kapıları Rusya’ya açılmıştır. NATO, “Barış için Ortaklık” teklifinde bulunmuş ve 1993’ de AB ile “Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. Bununla birlikte aynı yıl Washington ile ilişkilerde yakınlaşma görülmüş, stratejik silahlar indirim antlaşması START 2

¹³⁴ Varol, 2012: 45.

¹³⁵ Varol, 2012: 47.

¹³⁶ Yapıcı, 2010: 16.

¹³⁷ Eski Sovyet subayı, Ukraynalı Rus siyasetçi. Temmuz 91- Ekim 93 yılları arasında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Yardımcılığı görevinde bulunmuştur.

¹³⁸ Huygen, 2011: 67.

imzalanmıştır.¹³⁹ Yeltsin'in "Batı'nın 200 yıllık demokrasi geçmişini göz ardı edemeyiz."¹⁴⁰ görüşü Rus-Batı ilişkilerini bir zemine oturtma çabasının sonucudur. Yeltsin ile demokratik beklentiler ivme kazanmışsa da iç sorunlar ve ekonomik krizin yarattığı kaos ortamı liberal dış politika benimsemesini engelleyen unsurlar olmuştur. Öte yandan, Küba'dan Vietnam'a kadar yayılan Sovyet etkisinin Batı karşısında izlediği teslimiyetçi politika halk ve muhalefet tarafından tepki görmeye başlamıştır. NATO' nun Balkanlar politikası kapsamında tarihi müttefik Sırbistan' a yönelik hareketler "soykırım" olarak nitelendirilmiş ve genişleme politikalarıyla birlikte ilişkiler de gerginleşmeye başlamıştır. İç sorun olarak nitelendirilen Çeçenistan Savaşı'nda Moskova'ya yönelik Batı tepkisi ve düşmanlığı Rusya politikalarında değişime sebep olmuştur.¹⁴¹

Sovyet Bakanlığı'nın uluslararası örgütler departmanında 16 yılını geçirmiş, federasyonun dışişleri bakanı Kozirev' in, liberal entegrasyon ile Rusya'yı imparatorluk yüklerinden kurtarmayı planlayarak attığı adımlar neticesinde parlamento tarafından oldukça ağır eleştiriye maruz kalmıştır. Muhalif grubun dengeli batı siyaseti ve eski Sovyet Cumhuriyetlerine karşı daha yakın bir politika benimseme fikri Yeltsin tarafından da kabul görmüştür. Buna müteakip, 1993' de "Yakın Çevre Doktrini" yeni dış politika konseptinde yerini almıştır. BDT içerisindeki menfaatler ön plana alınmıştır. Aynı yıl askeri doktrin ilan edildikten sonra ardından Savunma Bakanlığı INOBIS Raporu hazırlatmıştır. Bu rapora göre, Baltık devletleri gibi Rusya'nın yaşamsal çıkarlarının bulunduğu devletler NATO genişlemesine katılırsa, Rusya bu devletleri işgal etmelidir; Avrupa gaz bağımlılığı nedeniyle karşı çıkamayacaktır.¹⁴² Bununla birlikte dış politikada, liberal anlayıştan realist bir anlayışa doğru kayma yaşanmıştır. 93 sonrası, Rus dış politika perspektifinde değişikliklerle birlikte Çin gibi diğer güçlerle yakınlaşma içerisine girilmiştir. 1995' de Kozirev 'in istifa ile birlikte yerine 1996 ocak ayında ılımlı reformist Yevgeni Primakov atanmıştır. Çok yönlü bir politika benimsemeyi savunan Primakov' un temelde dış politika konsepti dört maddeyi kapsamaktadır: Moskova'nın toprak bütünlüğünü korumak, küresel düzeyde istikrara kavuşmadan önce bölgesel düzeyde istikrarı savunmak, Sovyetlerin yeniden doğmasından ziyade askeri ve ekonomik olarak arka bahçesi ile ilgili stratejiler geliştirmek ve son olarak yeni bir soğuk savaş başlatacak gelişmelerden uzak Avrupa devletleriyle ikili ilişkileri artırmaktır.¹⁴³ NATO genişlemesine Kozirev siyasi sonuç odaklı bakarken Primakov Sovyet zihniyetiyle askeri olarak ele almıştır. NATO genişlemesine karşı çıkarak "NATO-Sovyet

¹³⁹ Carrere, 2013: 78.

¹⁴⁰ Kemaloğlu, 2016: 7.

¹⁴¹ Donaldson, 2000: 314.

¹⁴² Axmith, 2015: 77.

¹⁴³ Donaldson, 2000: 295.

düşmanlığını” tekrar ortaya çıkaracağını savunmuştur.¹⁴⁴ Primakov, genişleme sonucu jeopolitik eksenin kayacağını ve Rusya askeri harcamalara ve silahlı kuvvetlerin yeniden yapılanmasına öncelik vereceğini dile getirmiştir.

Geçiş döneminin sancılı süreci, kapitalizmi yerleştirmek adına atılan adımlar Moskova için pek iç açıcı olmamıştır. Pazar ekonomisine geçiş sürecinde yapılan reformlar ve uygulanan şok terapi uygulamalarıyla GSYİH’ de oldukça büyük düşüşler gerçekleşmiştir. Demokrasi ve ekonomi üzerine şekillenen Batıcı dış politika başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kremlin, yolsuzluk ve yozlaşma ile birlikte 1998 Ekonomik Krizi’ne doğru adım adım ilerlemiştir. Ruble Krizi’ de olarak bilinen bu kriz, Rus parasının değer kaybetmesine neden olmuştur. 1998’de enflasyon %84,4’ e ulaşmıştır. 1998 ekonomik krizine sebep olan Asya Krizi sonrasında petrol fiyatlarındaki düşüşünde önemli bir payı vardır.

Tablo 2.6. Ruble Krizi’nin Rus Ekonomisine Etkisi¹⁴⁵

%	1996	1997	1998
Enflasyon	21.8	11	84.4
GSYİH	2.7	-0.02	0.08
Büyüme	-3.4	0.9	-4.9

1992’ deki şok terapi uygulamaları ve denetim dışı özelleştirmeler neticesinde enflasyon %2500’e kadar çıkmıştır.¹⁴⁶ 1998’ de krizin etkisiyle %85’ e ulaşan enflasyon ve büyüme oranındaki yaklaşık %5’lik düşüş piyasa ekonomisine geçiş sürecinin ve uygulanan yanlış politikaların sonucudur. Liberalizasyon sonucunda ülke yalnızca ekonomik olarak etkilenmemiş siyasi ve sosyal olmak üzere birçok alanda kendisini göstermiştir. Yeni dünya düzeninde sosyalist kampın yıkılmasının halk üzerinde yarattığı etki yanı sıra toplumda ulusal aşağılanma duygusu hâkim olmuştur. Öte yandan ekonominin yarattığı çöküş, doğurduğu sonuçlar refah seviyesinin oldukça yıpranmasına neden olmuştur. İktidarın üstlendiği kilit rol 21.yy’ da Rusya’yı yeniden güçlü pozisyona taşımak adına ilerlemiştir. Bu minvalde, Yeltsin’in devrettiği koltuk 2000’li yıllarda Putin ile farklı bir konsepte ilerlemiştir. SSCB’nin bir numaralı varisinin benimsediği liberal politikaların yerini Putin ile realist politikalar almıştır.

2.5.3. 11 Eylül Saldırısı ve Ortadoğu’da Meydana Gelen Gelişmelerin Enerji Sektörüne Yansımaları

2000’li yıllarda Yeltsin’in yerini Putin’e devretmesiyle 92’den itibaren uzaklaşan Atlantikçi yapı yerini tamamen Avrasyacı yaklaşıma bırakmıştır. BDT üzerinde etkisinin

¹⁴⁴ Gorskii, 2001: 8.

¹⁴⁵ United Nations Conference, 1998: 2.

¹⁴⁶ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1998/12/balino.htm> (erişim tarihi: 03.09.2019).

yoğun olarak hissedileceği, ülke çıkarlarının ön planda tutulacağı Putin döneminde buna rağmen ilk dönemlerinde Batı özelinde ABD ile ilişkilerde yakınlaşma olduğu görülmektedir. Putin, Haziran 2000'den itibaren “Dış Politika Kavramı” üzerinden doğrudan Batıya yönelmiştir. Moskova-Washington diyalogunu arttıran durum 2001'de yaşanan 11 Eylül Saldırıları'nın ardından farklı bir boyut kazanmıştır. Bu saldırıların ardından Soğuk Savaş sonrası dönem periyodu sona ermiş ve tek kutuplu dünya düzeni dönüşüm yoluna doğru ilerlemiştir. Amerika'nın siyasi, ekonomik ve askeri kanadını hedef alan saldırılarda yaklaşık üç bin kişi hayatını kaybetmiş, 100 milyar doları¹⁴⁷ aşan maddi kayıp meydana gelmiştir.¹⁴⁸ Putin ise, Washington'a ulaşip desteğini bildiren ilk başkan olmuştur. Bush'a göre “Yapılan saldırılar terör eylemleri değil, savaş eylemleridir.”¹⁴⁹ Amerika' da savunma önceliklerinin yeniden düzenlenmesine neden olmuş ve birinci hedef terörle mücadele olarak belirlenmiştir. Amerikan gücünü temsil eden sembollere karşı yapılan saldırıların arkasındaki sorumlu Usame bin Ladin'in liderliğinde El-Kaide örgütü olduğu tespit edilmiştir. 11 Eylül Saldırıları sonucunda “terörizmle savaş” başlığı altında sırasıyla Afganistan ve Irak işgal edilmiştir.¹⁵⁰

Moskova ve Washington'u 11 Eylül Saldırıları ardından yakınlaştıran sebep, hiç kuşkusuz çıkarlarının aynı noktada kesişiyor olmasıdır. Washington ile Moskova'nın işbirliği yaptığı konuların başında Kuzey Kore ve İran gibi devletlerin nükleer gücünü kontrol altında tutmak ve anti-terör faaliyetleri gelmektedir. Rusya, ABD'nin başlattığı Afganistan harekâtına destek vererek kendi ülkesindeki Çeçenistan kökenli terörü sonlandırmayı planlamıştır. Afganistan'da Taliban rejimi ve müttefiki konumundaki El-Kaide'yi bitirmek Orta Asya üzerindeki menfaatlerine tam olarak hizmet edecektir. Bu durum, 14,5 milyon Müslüman nüfusu toprakları içinde barındıran Moskova'nın, atacağı adımlar ve vereceği kararlarda önemli bir parametreyi oluşturmaktadır.¹⁵¹ Nitekim, Afganistan'a giden Amerika uçaklarının Moskova hava sahasından kolayca onay alması, Taliban'a karşı Afganların silahlandırılması ve Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'daki üslerde Amerika'ya izin verilmesi tüm bu stratejilerin ürünüdür.¹⁵² Çıkara dayalı bu iş birliği 2002 yılında zirve noktaya ulaşmıştır. NATO-Rusya Konseyi'nin kurulduğu bu yılda enerji alanında da diyalog başlatılması

¹⁴⁷ Saldırının gerçekleştiği bölgede bulunan firmaların ve devlet kurumlarının %95'inden fazlası taşınmak durumunda kalmıştır. New York bölgesinde bu durumdan dolayı üretim kaybının 71,6 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. %90'ı Finans, Yatırım, Bankacılık ve Sigorta sektörlerini oluşturmaktadır. Öte yandan 9/11 saldırılarının iş seyahatleri ve turizm sektörüne etkisi oldukça fazla olmakla beraber ancak 2003 yılının ortalarında düzelme görülmektedir. Psikolojik, çevresel ve toplumsal boyutların etkisi yanı sıra ekonomik zarar en iyi ihtimalle 109 milyar dolar olarak belirlenmiştir.

Daha fazla bilgi için bkz: Rose, vd., 2009: 2-3.

¹⁴⁸ <http://www.iags.org/costof911.html> (erişim tarihi: 07.09.2019).

¹⁴⁹ “The New Enemy”, *The Economist*, 13.09.2001

¹⁵⁰ Hoffman, 2002: 310-311.

¹⁵¹ Derman ve Çaşın: 2016: 412.

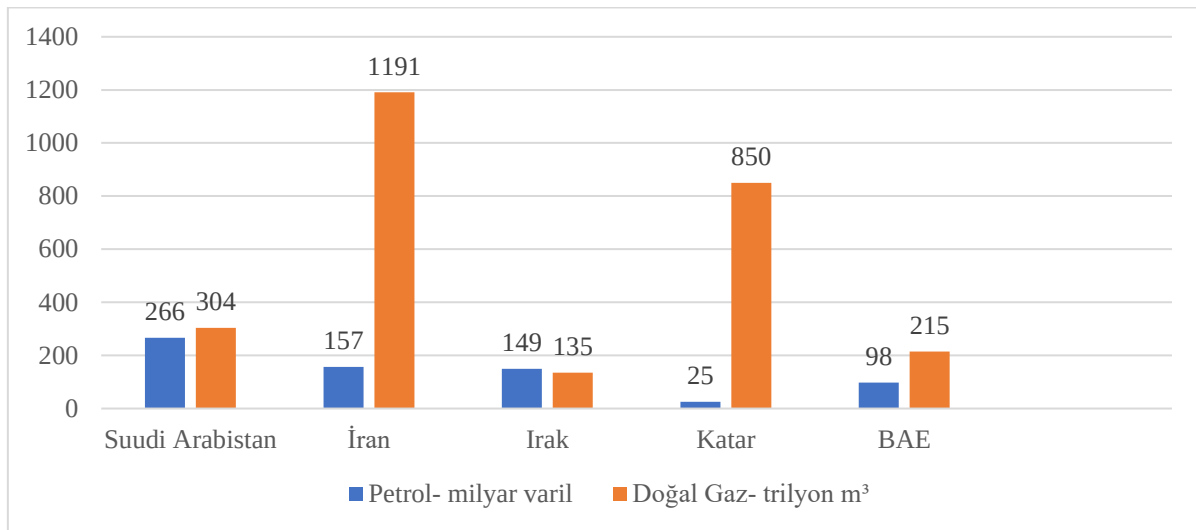
¹⁵² Carrere, 2013: 76.

gündeme gelmiştir. Aynı yıl AB tarafından Rusya'nın pazar ekonomisine sahip olduğu kabul edilmiştir. Ne var ki, bu yakın ilişkilerin ömrü çokta uzun sürmemiştir. Amerika'nın 11 Eylül sonrası ardı sıra gelen olaylarda Rusya'yı üsler vasıtasıyla güneyden çevrelemesi ve Avrasya'nın merkezine yerleşmesi aslında tek kutuplu dünya düzenini sürdürmeye çabalamasının bir göstergesi olmuştur. Primakov' un bu yaklaşımı ABD'nin aslında çok kutuplu sisteme bir tepki olarak genişleme girişimlerini temsil etmektedir.¹⁵³ Aynı zamanda, terörizm adı altında 2003 yılında Irak işgali Moskova-Washington diyalogunu zedeleyen diğer bir girişim olmuştur. Aynı yıl Batı destekli renkli devrimlerin BDT coğrafyasında teker teker kendini göstermesi krizi artırmıştır. 2003'de Gürcistan'daki "Güller Devrimi," bir yıl sonra Ukrayna'da "Turuncu Devrim" 2005 yılında Kırgızistan' da meydana gelen "Lale Devrimi" Moskova'yı oldukça tedirgin etmiştir. Gelişen olaylar bağlamında, Rus-Amerikan yakınlaşması sona ermiş yerine Rus-Alman yakınlaşması başlamıştır.

11 Eylül sonrası Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler Rusya için kar sağlayabileceği senaryolar oluşturmuştur. Ortadoğu' da istikrarsızlığın artması petrol ve doğalgaz ücretlerinde artışa neden olmaktadır. Bu minvalde Rus ekonomisine enerji girdilerinin payı oldukça artmıştır. Öte yandan, Ortadoğu enerji kaynakları Moskova'yı tedarik sürecinde rekabete sürüklemektedir. Rus enerjisine alternatif teşkil eden bu bölgenin güvensiz bir arenaya sahip olmasıyla Rusya'ya olan bağımlılık artmaya devam etmektedir. AB'nin Moskova ile enerji diyalogunun gelişmesine olanak sağlayan istikrarsızlıklar Avrupa ülkelerinin bağımlılığını arttırmaktadır. ABD'nin Ortadoğu'yla ilişkilerini askıya alması Yeltsin dönemine göre Putin'in bölgede daha aktif bir politika izlemesine yol açmıştır. Washington'un 9/11 saldırılarını bahane ederek Ortadoğu'daki enerjiyi kontrol altına almak üzere Afganistan ve Irak'a operasyonlar düzenlemesine ve Orta Asya'daki zengin petrol ve doğalgaz rezervleri temelinde yayılmacı politikalarına sert tutumlar sergilemiştir.¹⁵⁴ ABD'nin genişlemeci ve çevreleme politikasına karşı Putin enerji kartını silah olarak kullanmaya devam etmiş, arka bahçesi ülkelere gaz akışlarını keserek tepkisini göstermiştir. Aynı zamanda, ABD önderliğinde öne sürülen alternatif boru hattı projelerine engel olmuş enerjide tekeli korumaya yönelik girişimlerde bulunmuştur.

¹⁵³ Primakov, 2009: 50.

¹⁵⁴ Çınar ve Göçer, 2014: 17.

Tablo 2.7.Ortadoğu Enerji Rezervleri¹⁵⁵

Dünyanın özelde sanayileşmiş Amerika'nın her geçen gün artan enerji ihtiyacı petrolün ve Ortadoğu'nun önemini ortaya koymaktadır. ABD küresel petrol tüketiminin %25'ini tek başına gerçekleştirmektedir. Dünya petrol rezervlerinin 1/3' ü Suudi Arabistan ve Irak'ta bulunmaktadır.¹⁵⁶ OPEC¹⁵⁷ üyesi ülkeler ham petrol rezervinin %78'sine sahiptir. Petrol fiyatlarını belirleme yetkisi olan bu grubun çıkarları doğrudan Amerika'yı etkileyecektir. 21.yüzyılın dönüm noktası olan 11 Eylül saldırıları ardından Amerika'nın Ortadoğu'ya yönelik politikaların temelinde enerji yattığı varsayılmaktadır. Afganistan'daki sorumlu görülen Taliban rejiminin Aralık 2001'de sonlandırılması ve ardından Irak'a savaş başlatılması bu politikanın mihenk taşlarını oluşturmaktadır.¹⁵⁸ Bush, bu terör savaşında yanında olmayan ülkeleri "ya bizimlesiniz ya da terörist" diyerek terörist ilan etmiş, süreci küresel boyuta taşımıştır.¹⁵⁹ Rejim değişikliği, hukuk sistemini entegre etme girişimleri ve ABD uydusunda yeni liderler Ortadoğu bölgesinde ABD'nin yapmak istediği dönüşümlerdir.

2.5.4. 2008 Güney Osetya Savaşıyla Değişen Dengeler Üzerine

Tarih sahnesi üzerinde Çarlık Rusya'nın yıkılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Kafkasya toplumu ile birlikte Gürcistan, yalnızca dört yıl Sovyet rejimine girene kadar

¹⁵⁵ Energy Information Administration, <https://www.eia.gov/beta/international/> (erişim tarihi: 15.09.2019).

¹⁵⁶ Petrol-iş Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası, <https://www.petrol-is.org.tr/haber/dunya-petrol-rezervlerinin-ucte-biri-irak-ve-suudi-arabistandadir-657> (erişim tarihi: 20.09.2019).

¹⁵⁷ Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) 1960' da kurucu 5 üye ülkesi İran, Irak, Suudi Arabistan, Venezuela ve Kuveyt tarafından kurulmuştur. Katar üyeliğini Ocak 2019' da bitirmiş ve güncel olarak toplamla 14 üye ülkeye sahiptir. Diğer üyeleri; BAE, Libya, Cezayir, Gabon, Ekvador, Ekvator Ginesi, Kongo, Nijerya, Angola olmak üzere.

Detaylı bilgi için: OPEC, https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm (erişim tarihi: 22. 09.2020).

¹⁵⁸ Taşkın, 2010: 5-6; 42.

¹⁵⁹ Solheim, 2006: 30.

bağımsız kalabilmiştir. Alman ve İngiliz işgaline maruz kalan Gürcü toplumu 1921’de de Sovyet egemenliği altına girmiştir. Abhazya ve Güney Osetya olmak üzere Sovyet döneminde Gürcistan iki özerk bölgeden oluşmaktadır. Bu azınlıklar 70 yıl boyunca, Gürcistan’ın siyasi ve kültürel etkisi altında yaşamışlardır. Sovyet tarihinin sonlarına yaklaşırken Perestroyka rüzgârı özellikle azınlık sorunlarını etkin biçimde yaşayan Gürcistan’ı derinden etkilemiştir. 1987’de bağımsızlık yanlısı hareketler baş göstermiştir. Buna paralel aynı sürede, Gürcistan bağımsızlık süreci içinde Abhazların ayrılıkçı protestoları kanlı bir şekilde bastırılmıştır.¹⁶⁰ Ardından Nisan 1991’de Gürcistan bağımsızlığı ilan edilmiştir. Bağımsızlık savaşının en üst noktaya tırmandığı dağılma süreci sonrasında Çeçenistan sorunuyla uğraşan Moskova’nın Kafkasya politikası öncelikle bu yönde şekillenmiştir.

Osetler ve Abazalar, Gürcü toplumuyla yaşamayı reddederek Gürcü emperyalizmine karşı bağımsız bir biçimde uluslararası arenada var olabilmek için her daim başkaldırı içinde olmuşlardır. Geleneksel olarak Kremlin’in müttefiki olan bu gruplara çeşitli silahlar tedarik edilmiş ve finansman sağlanmıştır. Özellikle 1992-1993 yılları arasındaki Abhazya Savaşı etnik çatışma üzerinden kapsamlı bir boyuta taşınmıştır. Bu savaşta 56 bin Gürcü katledilmiştir. (Tablo 2.5.4.1’de etnik değişimin oranları detaylı bir şekilde verilmiştir.) Abhazya Cumhuriyeti olarak, savaş sonrasında dünyada hiçbir hükümet tarafından tanınmamış de facto bağımsız bir devlet konumuna gelmiştir. Yugoslavya tarzında iç çatışmalar, Gürcistan’ın giderek daha fazla istikrarsızlaşmasına sebep olmuştur.¹⁶¹ Yaşanan savaş sonrasında göç edenlerin sayısı artmış ve Rusya’ya göç edenler 1,5 milyonu geçmiştir. Rusya’da Kafkas nüfusunun artışı özellikle Gürcülerin 1 milyondan fazla olması Kremlin’in politikalarını doğrudan etkilemektedir.¹⁶² Özellikle 1993 sonrası dönemdeki ayaklanmalarda bölgede özellikle Rus gücünün etkili olduğu görülmektedir. Bağımsızlık sonrası Gürcistan’da üretim %70 ve ihracat %90 oranında düşmüştür.¹⁶³ Öte yandan Abhazya ile girilen savaşta maddi manevi olarak yıpranan Gürcistan, Kremlin ile anlaşma yoluna gitmiştir. Eylül 1993’de tüm çabalarına rağmen BDT’ ye üye olmak ve Rus üslerine 25 yıl daha topraklarında izin vermek durumunda kalmıştır. 1994’de Moskova-Tiflis arasında “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması” imzalanmış¹⁶⁴ olsa da üç yıl sonra sorunlar tekrar ortaya çıkmaya devam etmiştir. Bu minvalde Gürcistan’ın NATO ve GUAM girişimleri hız kazanmaya başlamıştır. Rusya’ya alternatif olarak ABD’nin koruması altına girmek isteyen Tiflis ekonomik krize doğru gittikçe

¹⁶⁰ Yerasimos, 2015: 419-423.

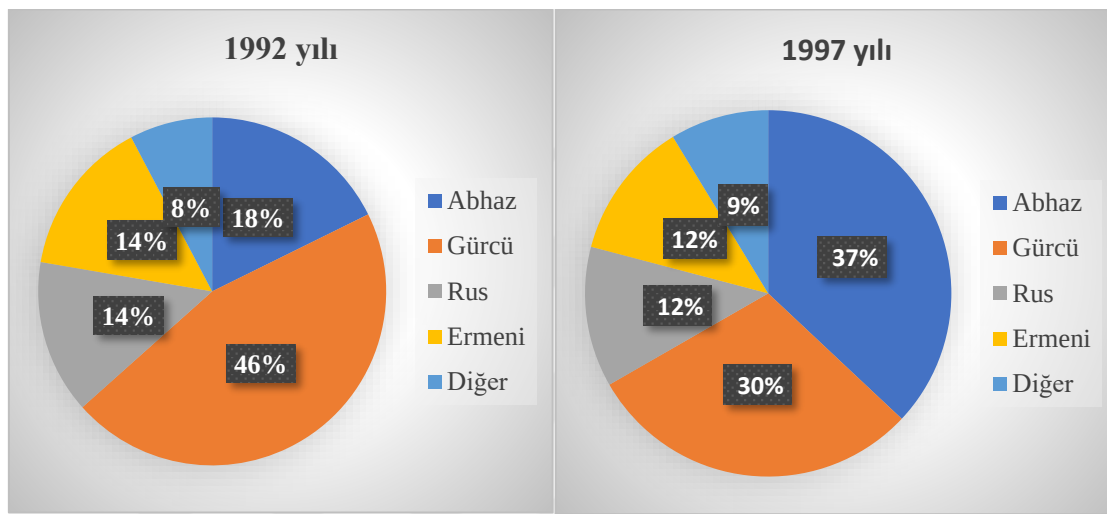
¹⁶¹ http://www.conflicts.rem33.com/images/Georgia/RUSSIA_VERSUS_GEORGIA.htm (erişim tarihi: 26.09.2020).

¹⁶² Kamalov, 2008: 103-104.

¹⁶³ Sekretariat Energeticheskoy Khartii, 2006: 13.

¹⁶⁴ Carrere, 2013: 215.

sürüklenmiştir. Eski Sovyet cumhuriyetlerine göre ekonomik durumu en kötü olan ve BM' ye kabul edilmemiş tek ülke de enflasyon %60'a ulaşmış ve 1995'de para birimi geçici olarak çökmüştür. Durumu düzeltmek ve Batı'ya yanaşmak adına hukuksal düzenlemeler yapmış sonucunda “Barış İçin Ortaklık” programına davet edilmiştir. 90'ların sonuna doğru Moskova ekseninden kopuş ve Washington ile yakınlaşma oldukça belirginleşmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesinin gündeme gelmesi ilişkileri gerginleştiren diğer bir nokta olmuştur. Rus-Gürcü çatışmasını alevlendiren bu gelişmelere 2003 de “Gül Devrimi” ile hükümet değişikliği eklenmiştir.

Şekil 2.3. 1992 ve 1997 Yıllarındaki Nüfusta Etnik Değişim Oranları¹⁶⁵

Gürcistan'ın bağımsızlık sürecinde aktif bir rol oynayan Zviad Gamsahurdiya'nın özellikle Çeçen Başkan Dudayev ile yakın ilişkisi, Kafkas Birliği kurma planları Rusya ile ilişkileri önemli ölçüde etkilemiştir. Aşırı milliyetçi Gamsahurdiya askeri komite tarafında 1992' den görevden alınmış ve yerine bu görevi Eduard Şevardnadze üstlenmiştir. Gürcistan'ın BDT' yi reddetmesi, Kremlin'in ayrılıkçı bölgeleri desteklemesi, GUAM ve Batı yanlısı örgütlerle Moskova'ya başkaldırı ilişkileri gerginleştiren gelişmeler olmuştur. Ardından ülkeyi 1992 yılından itibaren yöneten Şevardnadze'nin halk gözünde imajının zedelenmesi, ayrılıkçı hareketlere yönelik başarısız girişimleri, ekonominin çökmesi ve yolsuzluk iddiaları Güller devrimini doğurmuştur. Kriz döneminde gerçekleşen 2003 seçimlerinde yapılan hileler halkı üç hafta boyunca sokağa dökmüştür. Şevardnadze'nin istifası ile sonuçlanan devrim %96 oyla Şaakaşvili'yi başkan yapmıştır. Yeni hükümet yolsuzlukla mücadele ile önemli adımlar atmış ve pazar ekonomisine geçişi hızlandırmaya çalışmıştır. Ekonomiyi dengelemek adına yeni reformlar geliştirilmiş ve Batı desteği

¹⁶⁵ Peterson, 2008: 11-12;16.

sağlanmıştır.¹⁶⁶ Ekonomik büyüme kendisini göstermiş GSYH 2003 yılında %6,2 ve 2004' de %8,6 oranında artmıştır.¹⁶⁷ Buna mukabele, arkasına Washington'un desteğini alan Saakaşvili iktidarı ile Moskova ilişkileri diplomatik krize taşınmış ve giderek tırmanan çatışmanın eşiğine ulaşmıştır.

Renkli devrimlerle iktidara gelen Saakaşvili, 2008 yılında Güney Osetya'ya askeri bir harekatta bulunmuştur. Gürcistan Krizi'ne doğru ilerleyen bu süreçte 8.8.8 savaşının alt yapısı önceden oluşturulmuştur. Rus güçlerinin kontrolsüz bir biçimde Gürcistan'a askeri müdahalede bulunması Şaakaşvili'yi Batı'dan beklediği desteği alamamasıyla birlikte hayal kırıklığına uğratmıştır.¹⁶⁸ Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev'in yeni dış politika konseptinin "yakın çevre" doktriniyle oldukça bağlantılı olduğu görülmektedir ve bu minvalde NATO'nun genişleme politikasına tepki ortaya konulmuştur. Kremlin savaştan hemen sonra Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanımıştır. Ekonomik, siyasi ve askerî açıdan büyük kayıplara uğrayan Tiflis ise Güney Osetya ve Abhazya'yı tamamen kaybetmiş ülke bütünlüğünü koruyamamıştır.

Rusya'nın Kafkasya politikası dış politikasında NATO ve AB'nin genişleme politikaları ekseninde siyasi olarak ve iç politikada Çeçenistan meselesine paralel olarak ilerlemiştir. Diğer taraftan BDT ülkelerine olan yaklaşımı ve enerji temelinde gelişen alternatifler belirlenen politikaların ikinci ayağını oluşturmaktadır. Bu minvalde Rusya'nın asıl hedefi Kafkasya bölgesini yani arka bahçesini kontrol altında tutmak, bu ülkelerin ekonomik olarak Moskova'ya bağımlılığını sağlamak ve Hazar enerji kaynaklarında etkin rol oynamak olduğu söylenebilir.¹⁶⁹ Sovyet döneminden itibaren Moskova'nın Kafkasya politikası temelinde enerji yatmaktadır. O dönemde, Lenin'in "Bakü'nün petrolüne, Gürcistan'ın magnezyumuna, Kafkasya'ya ihtiyacımız var." sözü bu politikayı oldukça açık şekilde özetlemiştir.¹⁷⁰ Gürcistan'daki Rus menşeli enerji firmalarının varlığı Tiflis'in birçok alanda aslında Moskova'ya bağımlı olduğunu göstermektedir. Üstelik Avrupa Birliği içindeki muhalefet özellikle Almanya'dan, Gürcistan ve Ukrayna'nın üyeliklerini sorgulatmaktadır. Rus-Gürcü Savaşı da Kremlin'in tavrını net bir şekilde ortaya koymuş, arka bahçesine müdahaleye izin vermeyeceğini açıkça göstermiştir.

¹⁶⁶ ABD Tiflis ordusunun masraflarını karşılamayı kabul etmiş, seçim sonrası 5 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Aynı zamanda Gürcistan bütçesinin 1/5'ini karşılamayı üstlenmiştir.

¹⁶⁷ Sekretariat Energeticheskoy Khartii, 2006: 14.

¹⁶⁸ Demirağ, 2013:257-258.

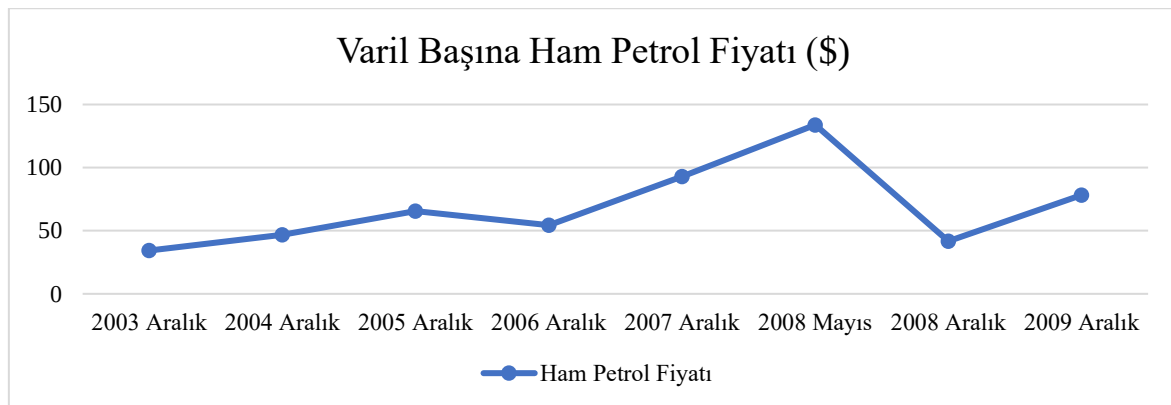
¹⁶⁹ Kamalov, 2007: 55-56.

¹⁷⁰ <https://www.chveneburi.net/ozel-dosyalar/bati-gurcistan-da-rusyagurcistan-savasi-h721.html> (erişim tarihi: 30.09.2019).

2.5.5. 2008 Dünya Krizi

2008 yılının son aylarında ABD’de konut piyasasından kaynaklanan olumsuz gelişmeler sonucunda diğer birçok ülkeyi etkileyecek kriz meydana gelmiştir. Amerika Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu (NBER), Aralık 2008’ de GSYH’nin arka arkaya negatif yönlü büyüme (resesyon) gösterdiğini ve ekonomik durgunluğun başladığını açıklamıştır. Büyük Buhrandan bu yana yaşanan en büyük finansal krizde İngiltere, AB ve ABD ekonomisindeki zarar 2,8 trilyon dolara ulaşmıştır. Amerika’nın GSYH’si 2000’lerin başından 2008’ e kadar olan dönemde %0,5 oranında en belirgin düşüşü görmüş ve bununla birlikte yaklaşık 2,5 milyon dolarlık iş kaybetmiştir. Kriz başlamadan önce işsizlik seviyesi %4,4 oranındayken, aralık ayından sonraki dönemlerde %7,2 ‘ye kadar yükselmiştir.¹⁷¹ 2006 yılından itibaren kendini göstermeye başlayan kriz, özellikle petrol ve doğalgaz sektöründe yoğun bir biçimde yaşanmıştır. Mayıs ayında 145 dolara ulaşan petrol fiyatları aralık ayına gelindiğinde 40 doların altına kadar düşmüştür. Aynı dönemde gaz fiyatları 15 dolara kadar çıkarken bir anda 4 dolara kadar inmiştir.¹⁷² Ekonomik kriz nedeni ile yaşanan ani düşüş ve yükselişler enerji sektörünü oldukça etkilemiştir. Buna mukabele, fiyatlardaki belirsizlik ve dalgalanma ülkelerin üretim politikalarına yansımaktadır. Talepte oluşan azalma fiyatların düşmesine neden olan temel faktördür. Örneğin, ABD’ deki petrol talebi günlük 1,1 milyon dolar düşüş göstermiştir. Krizin yarattığı küresel konjonktür dünya genelinde üretimin yavaşlamasına ve düşüş göstermesine sebep olmuştur.

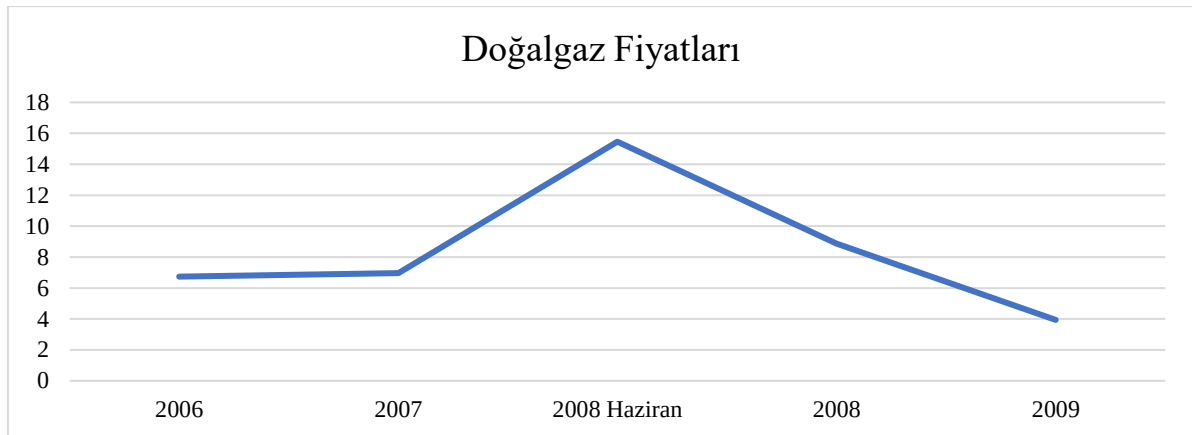
Tablo 2.8.Doğalgaz ve Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanma¹⁷³

¹⁷¹ Kudrin, 2009: 4.

¹⁷² Institut Ekonomiki Perehodnogo Perioda, 2008: 30-31.

¹⁷³ <https://www.eia.gov> ; <https://www.macrotrends.net/2478/natural-gas-prices-historical-chart> (erişim tarihi: 05.10.2019).

Amerika’da başlayan mali kriz, tüm dünyayı sarsmış ve krizi küresel boyuta taşımıştır. Özellikle Avrupa ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinde açık bir biçimde negatif etkiler ortaya çıkmıştır. Krizin Rusya ayağında, petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki kırılmalar Rus ekonomisini kritik bir sürece sokmuştur. Moskova, kriz öncesinde yükselen petrol fiyatları ile doğrudan ülke ekonomisini ¹⁷⁴ yüksek seviyelere taşımasına olanak sağlamıştır. 2007 yılında GSYH büyüme oranı üç kat artış göstermiş, reel bazda federal bütçe harcaması yaklaşık %25 oranında büyümüştür. ¹⁷⁵ 1999’ dan itibaren ortalama büyümesi %6,9 olan Rus ekonomisi, 2008 kriziyle birlikte GSYH’ de %8 oranında daralma meydana gelmiştir. 2003-2007 döneminde istikrar kazanan ekonomik büyümesi ise 2013’e kadar durmuş hatta gerilemeye başlamıştır. Dolar karşısında ruble %50 oranında değer kaybetmiş, sermaye çıkışları hız kazanmıştır.¹⁷⁶ Rus ekonomisinin çöküşünün başlıca nedenleri sadece enerjideki dalgalanmalar nedeniyle ortaya çıkmamıştır. 1900’lerden itibaren Rus ekonomisini kalıcı bir şekilde etkileyen unsurlar Ukrayna Krizi sonrasında uygulanan Batı yaptırımlarıdır. Yaptırımlar neticesinde ortaya çıkan Ruble ’deki değer kaybı reel gelirdeki çöküşü hızlandırmıştır. Sosyalizmin çöküşünden 2008 Krizi’ne kadar olan süreçte Moskova en büyük krizi yaşamış iç talepteki düşüş ve tüketici satın alma gücü dip noktaya varmıştır. ¹⁷⁷

Rus ihracatında enerjinin GSYH’ deki oranı yaklaşık %27’dir. Kamu gelirlerinin yarısını oluşturan bu oran doğrudan ekonomide enerjinin konumunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte enerji temelinde son yıllarda Moskova’nın BDT ülkelerine karşı izlediği pro-aktif politika finansal gelişmeleri tetiklemektedir. Kriz, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeleri ortak bir biçimde hareket etmeye zorlamıştır. Moskova ve arka bahçesi olarak gördüğü BDT

¹⁷⁴ Rus ekonomisinin dinamik şekilde büyüyen sektörleri yalnızca enerji değil, makine ve elektrik teçhizat üretimini de içermektedir. Son 8 yılda büyüme oranı %15’ e ulaşmıştır. Detaylı bilgi için; Institut Ekonomiki Perehodnogo Perioda, 2008: 46.

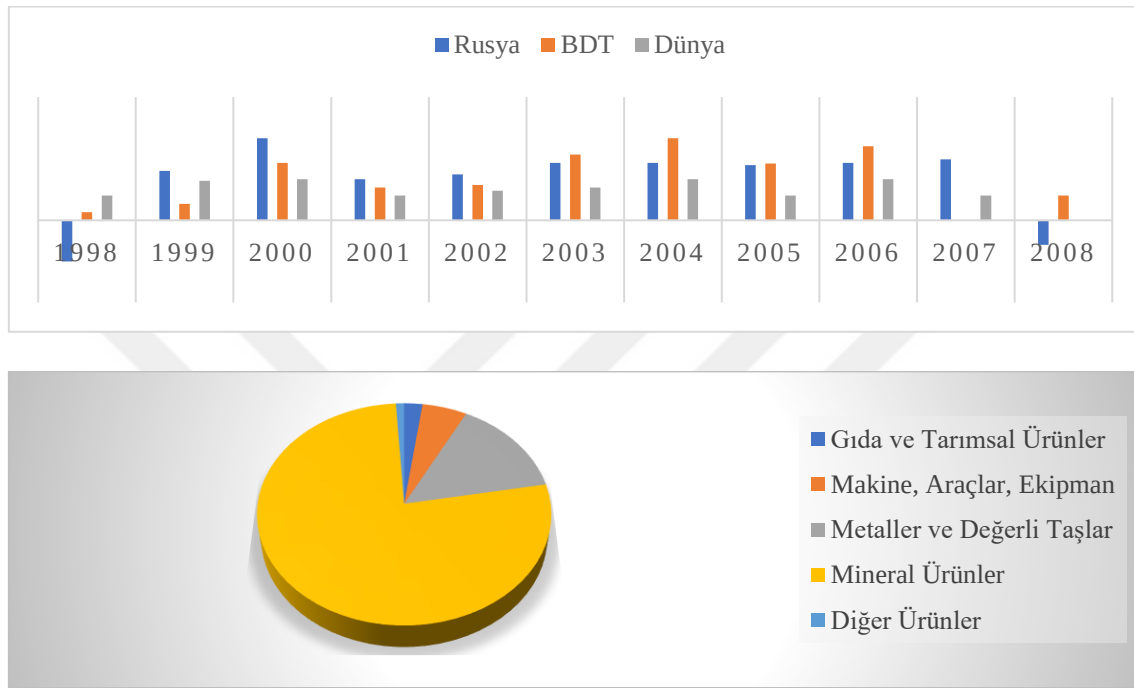
¹⁷⁵ Kudrin, 2009: 16.

¹⁷⁶ “Küresel Kriz “Derinleşirken”: Rusya Ekonomisi Çöktü!”, *Kriz Notları*, 17.12.2014.

¹⁷⁷ Milov, 2015: 169.

lkeleriyle ticaret, kriz sonrası artış göstermiştir. Ekonomik, ticari ve birçok alanda işbirliği yolunda gidilmiş ve koordine girişimler artırılmıştır.¹⁷⁸ Ancak Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan askeri ve ekonomik kriz doğrudan etkilerini ortaya koymaktadır. Batı yaptırımlarının yanı sıra yabancı sermayede büyük bir düşüş gözlenmiştir. Öte yandan, kriz sonrası yabancı yatırımlar istikrarlı bir biçimde büyümeye devam etmiştir.

Tablo 2.9.1998 ve 2009 Yılları Arasında lkelerin Ekonomik Bymeleri¹⁷⁹

şekil 2.4.2008 Yılı Rusya Federasyonu İhracat Yapısı¹⁸⁰

Dünya petrol üretimi 2008 yılında geçen yıllara oranla azalmıştır. Petrol fiyatlarındaki düşüş başta Rusya olmak üzere OPEC lkeleri de dahil üretimi azaltmalarına sebep olmuştur. Buna rağmen doğalgaz taleplerinde artış görülmektedir. Dünya'da doğalgaz tedarik sürecinde %33'lk oranla Rusya'nın gerçekleştirmesi sebebiyle doğrudan bu süreç Rus ekonomisine etki etmektedir.¹⁸¹ Global ekonomik büyüme 2003'ten sonra 2007 yılına kadar artarak devam etmiş olmasına rağmen kriz ekonomileri çöküşe sürüklemiştir.¹⁸² ABD başta olmak üzere, Avro bölgesinin, Rusya'nın, Japonya'nın resesyona girmesine sebep olan, petrol fiyatlarını %300 oranında artıran bu kriz petrol üreticileri, tüketiciler ve siyasi gruplar için ağır sonuçlar doğurmuştur.¹⁸³ Dünya pazarındaki siyasi ve ekonomik değişiklikler küresel gelişmeler

¹⁷⁸ Kobersy, vd., 2016: 301-302.

¹⁷⁹ World Economic Outlook, 2008: 72-73.

¹⁸⁰ www.gks.ru > new_site > vnesh-t > ts-exp (erişim tarihi: 10.10.2019).

¹⁸¹ Türkiye Petrolleri A. O. Genel Müdürlüğü, 2008: 6.

¹⁸² Global büyüme 2003-2007 arasında yaklaşık %4 oranında devam ederken 2008 kriziyle birlikte %2,4 seviyesine kadar düşüş göstermiştir. Detaylı bilgi için; Türkiye Petrolleri A. O. Genel Müdürlüğü, 2008: 7.

¹⁸³ Bencivenga, vd., 2012: 227-228.

ışığında 1990'ların sonunda Euro'ya geçiş, 2001 İkiz Kulelere yönelik terör saldırısı ve 2008 Küresel Ekonomik Krizi olduğu söylenebilir.

2.5.6. Arap Baharı Ekseninde Suriye Krizi

Ortadoğu, sığ anlamıyla Türkiye'de dâhil yaklaşık on altı ülkeyi sınırları içinde bulunduran yer altı kaynakları, dilsel, dinsel ve mezhepsel çeşnisi üst seviyede olan Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesiştiği medeniyetler beşiği kadim bir coğrafyadır. Bölgede özellikle petrolün varlığı dolayısıyla birçok küresel ve bölgesel aktörün etkin olması istikrarsızlık yarattığı gibi sorunların temel sebebini sorgulamamıza da neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopararak bağımsızlıklarını kazanan bu devletlerin tarihi arka planlarının yanı sıra jeopolitik konumu da göz ardı edilemeyecek derecede öneme haizdir.¹⁸⁴ Bölgenin ekonomik potansiyeli, din ve kültürel açıdan birçok çeşitliliğe sahip olması, enerji kaynaklarının yanı sıra enerji taşıma yollarının yakınlığı ve hatta içinde barındırması Büyük Güçler için ilgi odağı haline gelmesine sebep olmuştur. Özellikle Suriye'nin içinde bulunduğu bu karışık ve zor süreçte, devletlerin küresel piyasada süregelen güç mücadeleleri önemli bir paya sahiptir.

2010 yılının sonu ile 2011 yılının başlarında Ortadoğu ülkelerinde farklı düzeylerde istikrarsızlık giderek artmış, mevcut rejimlere ve liderlere karşı halk ayaklanmaları "Arap Baharı" adıyla kendisini göstermiştir. Bu süreçte devletlerin ve muhalif grupların tutumu devrim sürecini doğrudan ve dolaylı yollardan etkilemiştir. Tunus ve Mısır'daki eylemler Suriye ve Libya'ya nazaran muhalif kanadınca daha başarılı neticelenmiştir. Ancak dış faktörlerin etkisiyle bu durum Libya ve Suriye' de iç savaş boyutuna ulaşmıştır. İlk olarak "Yasemin Devrimi" olarak adlandırılan Tunus'taki ayaklanmalar gözden geçirilebilir. 17 Aralık 2010'da 26 yaşındaki üniversiteli işsiz genç Muhammed Buazizi'ye protestosundan dolayı polisler tarafından şiddet kullanılması sonucu kendini valilik binası önünde yakmasıyla toplumsal reaksiyon alevlenmiştir. Ortaya çıkan halk hareketleri 2011 yılının başlarında Mısır ve Yemen'e de sıçramıştır.¹⁸⁵ Demokrasi adı altında ilerleyen bu ayaklanmalar kısa süre içinde mevcut iktidarları devirmiştir. Tunus'ta Zeynel Bin Ali'nin, Mısır'da Hüsnü Mübarek'in, Yemen'de Abdullah Salih'in yıllarca süren diktatörlükleri yıkılmıştır.¹⁸⁶

1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın bitişiyle Balkanlar, Afrika, Ortadoğu'da yaşanan etnik, siyasi ve ekonomik krizler güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır.¹⁸⁷ Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgedeki siyasi dengelerin değişmesi tek kutuplu bir dünya düzenini

¹⁸⁴ <https://www.stratejikortak.com/2017/01/ortadogu-ulkeler-ve-sorunlar.html> (erişim tarihi: 20.10.2019).

¹⁸⁵ Sancaktar, 2016: 120.

¹⁸⁶ Polat, 2016: 138-141.

¹⁸⁷ Gök, 2016: 68.

doğurmuştur. Bununla birlikte Soğuk Savaş'ın ardından kurulan Yeni Dünya Düzeninde Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve NATO gibi aktörlerin genişleme politikaları güç dengelerini sarsmıştır. Dünya savaşlarının yerini bıraktığı vekâlet savaşları ile güvenlik perspektifinden sıyrılıp işbirliği odaklı (şirketlerin ekonomik savaşı) mücadeleyi bekleyen günümüz düzeninde “güç” yeniden başat kavram haline gelmiştir. Bu anlamda yaşanan olaylarda özellikle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlar ya da veto edilen teklifler “insan hakları, devlet egemenliği” üzerine değil de aktörlerin bilhassa ekonomik ve jeopolitik çıkarları üzerine şekillenmiştir. Bu nokta-i nazarda Neo-realizmin en önemli savunucularından olan Kenneth Waltz'a göre, devletler güvenliği dengelemektedir.¹⁸⁸ ABD'yi Ortadoğu da dengeleyen özellikle Suriye'de, küresel güç Rusya iken, Türkiye'nin müdahaleci tutumunu dengeleyen ülke ise İran'dır.¹⁸⁹ Bundan dolayı, Suriye Krizinin çıkışından günümüze kadar olan süreçte çözümsüz kalmasına neden olan bölgesel ve sistemik faktörleri incelememiz elzemdir.

Rusya'nın Ortadoğu politikalarının tarihi arka planı XIX. yüzyıla kadar uzanır. Rusların, Çar I. Nikola döneminde özellikle Kudüs'te bulunan Kamane Kilise'sinin anahtarına sahip olma ve Kudüslü Ortodoks Araplar'ın hamili olma gibi istekleri olmuştur. 1853-1856 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu ile yaptıkları Kırım Savaşı'nın çıkış nedenlerinden biri de budur. Sovyetler Birliği döneminde ise gerek Doğu Akdeniz'de gerekse de Ortadoğu'da politika geliştirebilmek için Mısır ve Suriye toprakları ile yakından ilgilenmiştir. İsrail'in ABD eliyle 1948'de kurdurulmasından sonra ortaya çıkan siyasi atmosferde özellikle enerji güvenliği ve ideolojik çekişmelerden ötürü Araplar desteklenmiştir. Suriye'de Hafız Esad önderliğindeki Baas rejiminin iktidar yıllarının hemen başında yani 1971'den itibaren Tartus ve Lazkiye'de askeri üs bulundurmaya başlamışlardır.¹⁹⁰

1991 yılında Sovyet Birliği'nin dağılmasının ardından tek kutuplu dünya düzenine evrilen uluslararası sistemde başat aktörün ABD olması, bölgede hegemonya kurmasına kapı aralamıştır. Bu küresel sistemde Arap Baharı çerçevesinde gelişen olaylar, Rusya ve Çin gibi ülkelerin söz sahibi olmak istediği bir arenaya dönüşmüştür. Yeni Dünya Düzeninde, Ortadoğu'nun petrol ve doğalgaz rezervlerini bulundurması, siyasi ve güvenlik açısından stratejik bir bölge olması, enerji taşıma güzergâhlarını barındırması yeni jeopolitik düzenin oluşumunda aktör sayısının artmasına neden olmuştur.

¹⁸⁸ Waltz, 1990: 28-30.

¹⁸⁹ Tepeciklioğlu, 2015: 181.

¹⁹⁰ Öztürk, 2013: 56-57.

Suriye jeopolitik konumu dolayısıyla Sovyetler Birliği döneminden itibaren Rusya için önemli bir müttefik konumundadır. Ortadoğu’da hegemonya olmak isteyen Rusya, Suriye ile ilişkilerini olumlu yönde geliştirecek adımlar atmıştır. ABD’nin çevreleme politikaları kapsamında bulunduğu müdahalelere tepkiyle yaklaşmıştır.¹⁹¹ Birliğin dağılmasının ardından Rusya özellikle ekonomik sıkıntılarından ötürü büyük güç konumundan ikincil güç düzeyine inmiştir. Tarihte 16.yüzyıldan beri süper güçler arasında yer alan Rusya, Sovyetlerin gerilemesi ve uluslararası arenada ABD ilerlemesine ayak uyduramamasıyla “kaybeden bir büyük güç” olarak adlandırılmıştır.¹⁹² Moskova yeni kimlik arayışı sürecinde kendi iç sorunlarına yönelmiş bununla beraber Batıya entegre olma hedefini benimsemiştir. Boris Yeltsin ile sürdürülen bu strateji dış politikada ortaklık ve işbirliği temeline dayanan Atlantikçi bir eğilim üzerindedir. Batı ile uyumlu bir dış politika çerçevesinde ekonomi ve siyasette liberalleşme ve demokratikleşmeye yönelmiş olan Rusya, reformlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu belirsizlik döneminde Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkiler ikinci plana itilmiştir.¹⁹³ Suriye ile de ilişkilerin uzaklaştığı bu dönemde Yeltsin’in Sovyet döneminden kalan borçlara karşı tutumu da Putin dönemine kadar muallâk bir şekilde devam etmiştir.¹⁹⁴ Putin döneminde ise SSCB döneminden kalan borçların dörtte üçünün silindiğini açıklanması üzerine ilişkiler olumlu yönde gelişmeye devam etmiştir.¹⁹⁵

Vladimir Putin’in iktidara gelmesiyle değişen dış politikada dünya enerji piyasaları ekseninde Ortadoğu faktörü de etkili olmuştur. Etkinliğini arttırmaya yönelik geliştirdiği stratejilerle beraber, bölgede çıkarları üzerine politikalar geliştirilmiştir. Rusya için bölgenin önemi sahip enerji rezervlerinden ve bu rezervlere yönelik tehditlerinden kaynaklanmaktadır. Ulaşım koridoru, enerji potansiyeli, enerji nakil hatları gibi imkânların lehine çevrilmesi üzerine geliştirilen stratejiler BMGK’deki konumu ile elde edilmeye çalışılmıştır. İlk olarak 2000’lerin başında Rus Petrol Şirketi ve Suriye Petrol Şirketi AMRİT adıyla ortak bir petrol arama şirketi kurmuştur. Ardından hidroelektrik santral yapımına başlanmıştır. Güney Kışma’da ham petrol üretimine olanak sağlayacak girişimlerde bulunulmuştur.¹⁹⁶ Vladimir Putin’in iç ve dış politikada attığı önemli adımlar dünya siyasetinde yeniden aktif olma çabalarının sonucudur. Özellikle doğalgaz ve petrolü etkin bir biçimde kullanmaya başlamış, ekonomik ilerlemelerle konumunu sağlamlaştırmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu, Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ), G-8 gibi uluslararası sahalarda da aktif rol oynamasıyla

¹⁹¹ Tepeciklioğlu, 2015: 179.

¹⁹² Vernadsky, 2009: 517.

¹⁹³ Kamalov, 2008: 11-19; 221-238.

¹⁹⁴ Derman, 2016: 384.

¹⁹⁵ “Rusya Suriye'nin borcunun %73'ünü sildi.”, *İHA*, 06.08.2008.

¹⁹⁶ Kelkitli, 2016: 364.

etkin bir dış politika benimsemiştir. Aynı zamanda ABD'nin kötü etki bıraktığı müdahalelerden sonra kendisine yeni müttefikler edinmiş ve Ortadoğu'ya dönüş yapmıştır. Tunus'ta başlayan ve ardından birçok Ortadoğu ülkesini içine çeken Arap Baharı süreci ilk başta Rusya için tehlike ile karşılanırsa da şu an Suriye'de aktif bir konum elde etmesine imkân sağlamıştır. Zira SSCB sonrası Ortadoğu da etkinliğini kaybeden Rusya için, Arap Baharı sürecini lehine çevirmesi önemlidir.¹⁹⁷ Özellikle Libya'da Rusya'nın aleyhine gelişen olaylar sonrasında Suriye'de de benzer olayların yaşanmasına engel olmak için krizin başladığı günden itibaren Esad rejiminin yanında yer almıştır. Nitekim bunda, tarihi bağların olmasından ziyade Rusya'nın Suriye'de bulunan Tartus deniz üssünü kaptırmak istemeyişi de etkili olmuştur. Libya müdahalesi sonucu NATO'nun orantısız güç kullanması, ardından iktidarın devrilmesiyle, yeni iktidarın Rusya ile yapmış olduğu enerji anlaşmalarını iptal etmesi Rusya'yı büyük zarara uğratmıştır.¹⁹⁸ Moskova, askeri ve ekonomik anlamda büyük kayıplar yaşamış olması nedeniyle Suriye krizine karşı daha temkinli yaklaşmıştır.¹⁹⁹

Suriye iç savaşında Esad rejimini destekleyen ve Çeçenistan olayından dolayı İslamcı grupların yönetimi ele geçirmesinden endişe duyan Rusya, ilk olarak Eylül 2015'de hükümetin daveti üzerine askeri operasyon gerçekleştirmiştir. Meşru olan ve olmayan yollardan askeri teçhizat sağlayan Rusya var olan rejimin ve kendi konumunu sağlamlaştırmak üzere devlet dışı aktörlere de silah yardımıyla bulunmuştur.²⁰⁰ Rejimi ayakta tutmak için borç para ve kredi imkânları sağlamıştır. Askerî açıdan silah satışına ilaveten Rusya'nın elde ettiği Hmeymim hava üssü ve Tartus deniz üssü aracılığıyla savaş gemileri ve uçak yardımıyla da bulunmuştur. Rus üslerinin varlığı hala devam etmektedir ve barışı sağlamak amacıyla kontrolde kalacağını bildirmiştir.²⁰¹

Sovyetler Birliğinin dağılması ardından zor süreçler geçiren Rusya Federasyon'u için, yeniden dünya siyasetinde aktif olma isteği Suriye krizinde daha belirgin bir biçimde kendisini göstermektedir. İç savaşın çıktığı andan itibaren gerek askeri gerek finansal açıdan Esad rejimini desteklemiş, başta ABD olmak üzere AB devletlerinin müdahalesini engellemek amacıyla birçok kez kararları veto etmiştir. Suriye'ye olan ilgisi jeopolitik nedenlerin yanı sıra Ortadoğu Hristiyanlarının koruyuculuğunu üstlenmek istemesi de eklenebilir. Radikal İslam'ın Kafkasya başta olmak üzere Rusya Müslümanları üzerine sıçramasından endişe etmesi de üzerinde durulması gereken bir husustur. Yine Batı eliyle Suriye'de değiştirilmek istenen rejim Rusya'nın doğalgaz gelirlerini de sekteye uğratabilirdi.

¹⁹⁷ Erdemir, 2016: 416.

¹⁹⁸ Carlson, 2015: 12.

¹⁹⁹ Demirci, 2019: 154-157.

²⁰⁰ Taşdemir, 2016: 75-78.

²⁰¹ Kelkitli, 2016: 363-366.

Şayet Katar Gazı Suriye topraklarından Akdeniz ya da Türkiye uzantısı ile Avrupa'ya aktarılsa başta Almanya ve Türkiye olmak üzere birçok Gazprom müşterisi ülke Rus gazına bağımlılıktan kurtulabilirdi. Bu durum gerek bu ülkelerin dış politikalarında Rusya'nın konumunun sarsılmasına gerekse de Rus ekonomisinin derinden etkilenmesine yol açabilirdi. Sonuç olarak küresel gelişmeler ışığında Arap Baharı sürecini değerlendirir Rusya, en önemli faktör konumundadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA-ALMANYA İLİŞKİLERİNDE ENERJİ HATLARI VE GÜVENLİĞİ

3.1. Rusya Federasyonu- Almanya Enerji İlişkilerinde Baltık Denizinin Önemi

Kuzey Avrupa’da bulunan Baltık Denizi’nin Rusya, Estonya, Litvanya, Letonya, Finlandiya, İsveç, Danimarka, Almanya ve Polonya olmak üzere dokuz ülkeye kıyısı vardır. Nakliye masrafları ve seyahat süresinin uzunluğu nedeniyle Danimarka çevresinden kara yolu yerine Kuzey Denizi’ne bağlantı kurmak için Baltık Denizi trafiği tercih edilir.²⁰²

Resim3.1.Baltık Denzine Kıyısı Olan Ülkeler²⁰³

Rusya’nın en önemli enerji pazarı Avrupa ülkeleridir. Gaz ihracatının %90’ı petrol ihracatının ise %80’i Avrupa ülkeleriyle gerçekleştirilmektedir. Toplamda 11 ana gaz boru hattından 9 tanesini Avrupa’ya petrol ve doğalgaz tedarik etme amacıyla kullanmaktadır. ²⁰⁴ (9. Boru hattı olan Nord Stream, 2011 de hizmete girmiştir.)

²⁰² <http://www.baltic-sea-strategy-tourism.eu> (erişim tarihi: 25.10.2019).

²⁰³ <http://www.baltic-sea-strategy-tourism.eu> (erişim tarihi: 25.10.2019).

²⁰⁴ Pamir, 2017: 296.

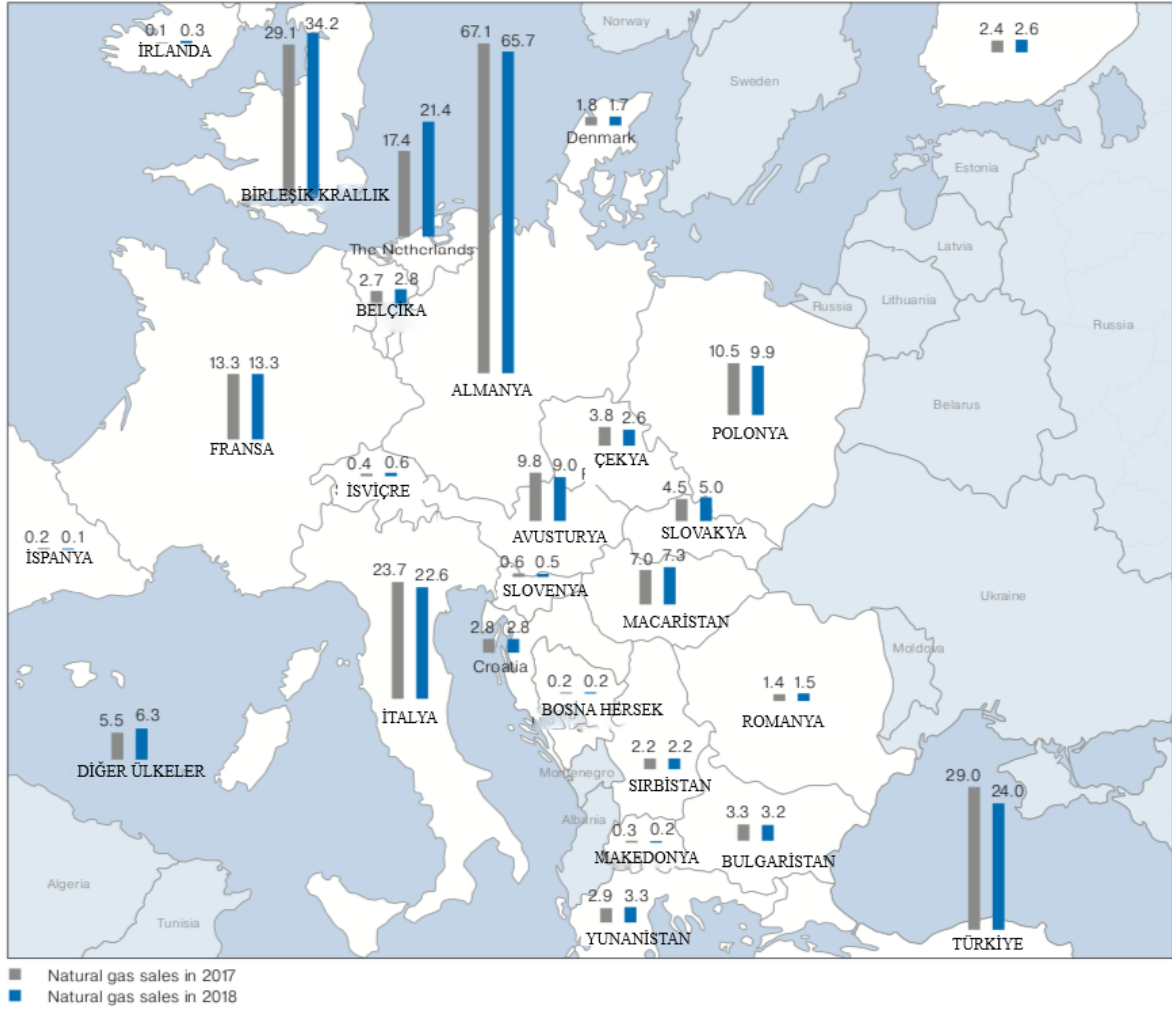
Avrupa'nın Önemli Boru Hatları

BORU HATTI	BAŞLANGIÇ	BİTİŞ	UZUNLUK (Km)	KAPASİTE (Milyar m ³)
BBL	Hollanda	İngiltere	235	16
Brotherhood	Rusya	Ukrayna	2.750	100
CATS	İngiltere	İngiltere	404	17,5
Europipe I	Norveç	Almanya	670	18
Europipe II	Norveç	Almanya	658	24
Franpipe	Norveç	Fransa	840	19,6
GALSI	Cezayir	İtalya	1.505	10
Gazela	Çek Cumhuriyeti	Almanya	176	20
Interconnector	İngiltere	Belçika	235	25,5
İran-Türkiye	İran	Türkiye	2.577	14
Langeled/Britpipe	Norveç	İngiltere	1.166	25,5
Mağrip-Avrupa	Cezayir	İspanya	1.620	12
Mavi Akım	Rusya	Türkiye	1.213	16
Medgaz	Cezayir	İspanya	757	8
MIDAL	Almanya	Almanya	702	13
Netra	Almanya	Almanya	408	21,4
Northern Lights	Rusya	Belarus	7.377	51
Statpipe	Norveç	Norveç	890	18,9
STEGAL	Çek Cumhuriyeti/Slovakya	Almanya	323	16
Bakü-Tiflis-Erzurum	Azerbaycan	Türkiye	692	20
Soyuz	Rusya	Ukrayna	2.675	32
Trans-Avusturya	Avusturya	Avusturya	380	47,5
Trans-Balkan	Rusya	Bulgaristan	-	20
Trans Europa Naturgas	Almanya	Almanya	500	15,5
Trans-Akdeniz	Cezayir	İtalya	2.475	30,2
Transitgas	İsviçre	İsviçre	293	35
Türkiye-Yunanistan	Türkiye	Yunanistan	296	7
Urengoy-Pomary-Uzhgorod/Trans-Siberya	Rusya	Ukrayna	4.500	32
WEDAL	Almanya	Belçika	320	13
Yamal-Avrupa I	Rusya	Almanya	4.196	33
Yeşil Akım	Libya	İtalya	520	11
Zeepipe I-IIA-IIB	Norveç	Belçika	1.416	15-26,3-25,9

Resim 3.2. Avrupa'nın Önemli Boru Hatları²⁰⁵

Yirmiden fazla ülkede faaliyet gösteren ve toplamda dünya genelinde 130 pazara sahip, Avrupa pazarının en önemli ihracatçısı Gazprom 50 yıldan fazladır tedarik sürecinde tekelliğini korumaktadır. Aşağıdaki tabloda 2018 yılında Gazprom' un Avrupa ülkelerine yapılan gaz ihracı gösterilmektedir.

²⁰⁵ Şeker, C. T., "Avrupa'nın Yeni Enerji Denklemi ve Bölgesel Dengeler", *İNSAMER*, 22.02.2019.

Resim 3.3.2017-2018 Yıllarında Gazprom' un Ülkelere İhracatı (milyar m3) ²⁰⁶

Avrupa piyasalarında aktif bir şekilde strateji yürüten Moskova için, petrol ve doğalgaz taşımacılığı yönünden Baltık denizinin önemi oldukça büyüktür. Son yaşanan gelişmeler ışığında Avrupa pazarına ulaşmak için Ukrayna'yı ve Belarus'u by-pass etmek üzere Baltık denizinin önemi yeniden ortaya çıkmıştır. Yeni projelere ve boru hatlarına olanak sağlayan gelişmelerle doğrudan Avrupa ülkeleri hedef alınmıştır. Ukrayna ve Belarus'a bağlı kalmadan doğrudan Almanya'ya sevkiyat yapacak Kuzey Akım Projesi bunun en önemli örneğidir. 2018 eylül ayında "Nord Stream 2" projesinin gündeme gelmesi gaz ihracatını iki katına çıkaracak kritik bir gelişmedir. Avrupa enerji arz güvenliğinden yana endişelenip, bağımlılığını çeşitlendirmek üzere yeni stratejiler geliştirse de Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlıklar, Arap Baharı süreci ve OPEC krizleri Rusya'nın daha tercih edilebilir bir tedarikçi olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle transit ülkelerin ortadan kaldırılması tedarik sürecinin güvenliğini sağlamlaştırmaktadır.

²⁰⁶ <https://www.gazprom.com> (erişim tarihi: 26.10.2019).

Avrupa'nın en geniş sanayi ülkeleri olan Almanya ve Fransa, Rusya ile olan iş birliğinde AB'nin en etkili aktörleri konumundadır. Gelişmiş sanayileri enerjiye olan ihtiyacı her geçen gün hızla artmaya devam etmektedir. ABD'nin Avrupa pazarında etkin rol almak isteği Alman ve Fransız politikalarını aynı noktada birleştirmesine neden olmuştur. 2016 yılında dönemin Dışişleri Bakanı günümüz Almanya Cumhurbaşkanı olan Frank-Walter Steinmeier Rusya ile diğer muhtemel alanlarda işbirliğine yönelik bir anlaşma teklifinde bulunmuştur. Kitle imha silahlarının kullanımı, terörizmle mücadele gibi Avrupa'nın güvenliğini tehlikeye atacak konularda Rusya'nın önemli bir aktör olacağını dile getirmiştir.²⁰⁷ Almanya'nın başını çektiği ve on beş Avrupa ülkesinin desteklediği bu girişim Alman-Rus diyalogunu güçlendirmiştir. Enerji güvenliği noktasında 2019 yılında Moskova-Berlin ilişkileri zirve noktaya ulaşmışken Fransa, ABD yanlısı bir tutum sergilemiştir. LNG tedarik sürecinde Avrupa pazarını hedef alan Washington, Paris-Berlin-Moskova iş birliğine karşı çıkmaktadır.²⁰⁸ Buna yönelik ABD direktifleri önderliğinde Avrupalı devletler Rus-Alman diyalogunda nüfuzunu kırmak adına “Third Energy Package” i öne sürmüşler ve onaylamışlardır. Öte yandan, AB üyesi olup Rusya'nın nüfuz politikalarına karşı olan ülkeler başta Baltık Cumhuriyetleridir. 1967'den itibaren Avrupa'ya kesintisiz bir şekilde gaz tedarik eden Moskova, ilk defa 2009'da enerjiyi silah olarak net bir biçimde kullanmıştır. Öncesinde Baltık ülkelerinin 2004'de Batı kanadına resmi bir şekilde üye olmalarıyla birlikte gaz fiyatlarında artış ve petrol kesintileri meydana gelmiştir. 2007 yılında Tallinn' de başka bir petrol krizi yaşanmıştır.²⁰⁹ Almanya bu noktada Moskova ile ilişkilerini korumaya çalışırken, Baltık ülkelerine uygulanan yaptırımlar, 2008 Rus-Gürcü Savaşı, Ukrayna'nın doğusunda yaşanan savaş ve en son Kırım'ın ilhak edilmesi ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Rus ekonomisinde yolsuzlukların artması demokraside yaşanan gerilemeler ve 2008 Ekonomik Krizi'nin yarattığı kaygı Berlin'i AB kanadına doğru tekrar yakınlaştırmıştır. Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinin Rus politikalarına karşı korkularına Angela Merkel'e göre Steinmeier' den daha çok destek gösterilmiştir.²¹⁰ Berlin'in Avrupa güvenliğine yönelik lider yaklaşımı Baltıklarda güvenliği korumak üzerine adımlar atmasıyla sonuçlanmıştır. Almanya'nın Baltık Denizindeki önemli rolü yanı sıra yine de Rusya ile ticari ilişkiler arka plana atılmamıştır. Yaşanan siyasi gelişmelere rağmen 2018 yılında Gazprom'un Avrupa'ya gaz arzı %36,8 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Aynı zamanda Eylül 2018'de

²⁰⁷<https://www.strategic-culture.org/news/2016/11/28/european-states-germany-want-arms-control-agreement-russia> (erişim tarihi: 28.10.2019).

²⁰⁸ Şeker, C. T., “Avrupa'nın Yeni Enerji Denklemi ve Bölgesel Dengeler”, *İNSAMER*, 22.02.2019.

²⁰⁹<http://politikaakademisi.org/2012/06/26/enerji-baglaminda-rusya-avrupa-birligi-iliskileri/> (erişim tarihi: 28.10.2019).

²¹⁰ <https://www.fpri.org/article/2016/11/germany-returns-baltic-sea/> (erişim tarihi: 28.10.2019).

Baltık denizinde su tesisatı faaliyete girmiştir.²¹¹ 2019 bitmeden önce faaliyete geçirilmesi planlanan Nord Stream 2 projesiyle ilk defa doğrudan Avrupa'ya gaz ileten boru hattı Nord Stream' in kapasitesi artırılacaktır.

Enerji taşımacılığı için kullanılan Baltık Denizi, ABD Jeolojik Araştırması'na göre Kuzey ve Hazar denizine oranla daha az bulunduğu bilinen petrol rezervleri mevcut olduğu tespit edilmiştir. 1,6 milyar varil kadar petrol olduğu bilinen bölgede %95 oranında şeyl gazı rezervleri bulunduğu tahmin edilmektedir. Rusya'nın 2. büyük petrol şirketi Lukoil, 2015 yılında 21,2 milyon ton olarak tahmin edilen petrol araması yapmıştır. 1995 yılında Kaliningrad Neftegaz' ı²¹² satın alarak yaklaşık 18 milyon olan petrol rezervine sahip olmuştur. Baltık denizi ile ilgili planları 90'lı yıllarda başlayan Lukoil 2030 yılına kadar yıllık üretiminin %2'sine denk gelen 32 milyonluk rezervlere ulaşmayı hedefliyor. 1992'de Baltık denizinden petrol üretimine başlayan ilk devlet Polonya ve Rusya, Baltık devletlerinin ekonomik engellerle karşılaşmasından dolayı bölgede petrol ve doğalgaz üreten ülkeler olma özelliğini koruyacaktır.²¹³

Değişen dengeler ve unsurlar bağlamında Baltıkların güvenliği, ticari gelişmelerden daha öncelikli konumda olmuştur. Atlantik Okyanusu'nda bir iç deniz olan Baltık bölgesinde Polonya, Letonya, Estonya ve Litvanya'nın NATO'ya üyeliğiyle askeri güvenlik önlemleri Kaliningrad' da artırılmıştır. Rusya'da Batı Askeri Bölgesi'nin oluşturulması Moskova, St. Petersburg ve Kaliningrad bölgelerinin askeri kapasitelerinin birleştirilmesiyle meydana gelmiştir. 2016 yılında S-400 hava savunma sistemleri ile İskender-M füzelerini bölgeye konuşlandırması Baltık ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmıştır.²¹⁴ Ancak onun öncesinde 2014 yılında Ukrayna Krizini takiben Kırım İlhakı 'nın gerçekleşmesi NATO'nun Wales Zirvesi'nde Baltık bölgesinin güvenliğini sağlamak amacıyla Hazırlık Eylem Planı (HEP) ortaya koymasına neden olmuştur. Baltıklardaki gerilim ABD'nin 2016 yılında Baltık ülkelere Romanya ve Polonya'ya asker konuşlandırma girişimleriyle iyice artmış ve kritik bir seviyeye ulaşmıştır.²¹⁵ Ancak 1997 imzalanan NATO-Rusya Kurucu Senedi 2016 yılında NATO zirvesinde tekrar gündeme gelerek askeri eylemlerin kışkırtıcı boyuta taşınmayacağını güvence altına almıştır. Nitekim Baltık denizinin altından geçen önemli enerji hatları ve son

²¹¹ Gazprom Financial Report, 2018: 137.

²¹² <http://neftegaz-kld.ru/en/promo/> (erişim tarihi: 02.11.2019).

²¹³ <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/The-Baltic-Sea-Europes-Forgotten-80-Billion-Oil-Play.html> (erişim tarihi: 05.11.2019).

²¹⁴ Tulun, 2017: 2.

²¹⁵ <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2016/03/17/nordik-baltik-boelgesinin-guevenligi/index.html> (erişim tarihi: 06.11.2019).

yıllarda artan enerji ihtiyacı düşünüldüğünde Baltık krizinin askeri bir boyuta taşınmayacağı ön görülmektedir.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş döneminde NATO- Varşova ve tarafsız Kuzey bölgesinden oluşan Baltık bölgesi “Kuzey Dengesi” ni Soğuk Savaş sonrası dönemde yerini AB-NATO-RF üçgenine bırakmıştır. Moskova’nın tehdit algısı ekseninde şekillenen Kaliningrad politikası doğrudan Baltık bölgesinin güvenliğine yöneliktir. Baltık bölgesindeki 9 ülkeden 8’inin AB üyesi olması ve Finlandiya ile İsveç dışında kalan ülkelerin NATO üyeliği ile Kaliningrad bölgesinin önemi Sovyet dönemine göre daha fazla ortaya çıkmıştır.²¹⁶ Deli Petro döneminde ele geçirilen Baltık ülkeleri “Avrupa’nın pencereleri” konumundayken bugün Batı bloğu ile çevrilmesi Kremlin’i tedirgin etmektedir. Buna müteakip, enerji politikaları, siyasi çekişmelerin ve çıkarların etrafında şekillenmiştir. Almanya’nın Rusya ile ilişkilerde Avrupa’yı dengelediği kritik konumu Baltık bölgesinde Kuzey Akım Boru Hattı ile daha kişisel bir önem kazanmıştır.

3.1.2. Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı

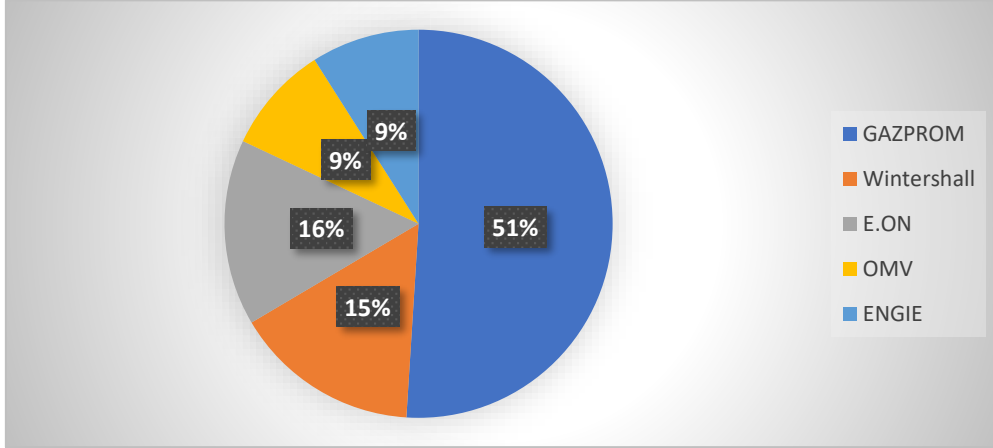
Rusya için stratejik öneme sahip Nord Stream- Kuzey Akım Doğal Gaz Boru Hattı’nın inşası 30 ay sürmesine rağmen planlama süreci 1998 yılına kadar dayanmaktadır. Rusya ve Finlandiya’nın ortak girişimleri eski adı “Fortum Oil and Gas Oyj” şu anki adıyla Neste olan Finlandiya menşeli petrol ve doğalgaz şirketi ile Gazprom arasında başlamıştır. Farklı yaklaşımlar²¹⁷ neticesinde Rusya’dan Avrupa’ya doğal gaz aktarmak üzere Baltık denizinden geçecek bir boru hattının tercih edilebilirliği konusunda uzlaşım sağlanmıştır. Gazprom, 2005 yılının ilk aylarında Finlandiya kökenli bir enerji şirketi olan Fortum Oyj’ i satın alarak projenin %50 hissesini üstlenmiştir. Gerekli keşifler ve araştırmalar yapıp, AB’nin Baltıklarda bir boru ihtiyacı olduğu düşüncesi onaylandıktan sonra Nord Stream konsorsiyumu oluşturulmuştur. Projenin ortakları aşağıdaki tabloda verilmiş olmak üzere en fazla hisseye sahip Rus şirketi Gazprom, ardından iki Alman şirketi olan Wintershall ve E.ON ve %9’ luk hisseye sahip Fransız şirketi ENGIE ve Avusturya şirketi OMV²¹⁸ dir.

²¹⁶ Baezley, vd., (2010): 6-7.

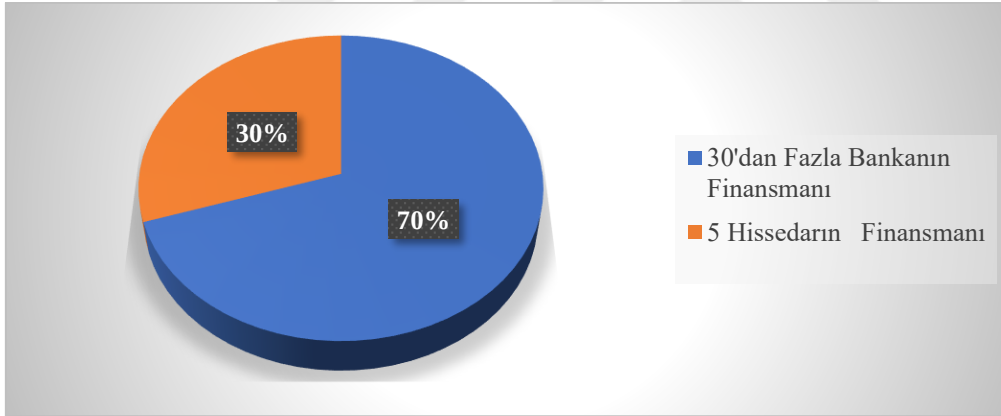
²¹⁷ İlk olarak planlanan güzergâh, Güneybatı Finlandiya’da bulunan ve özerk bölgeyi oluşturan Aland adaları da dahil olmak üzere Finlandiya ve İsveç’ten geçen karasal bir boru hattıdır. İkinci olarak, Baltık denizinin en büyük adası olan Gotland’ın (İsveç) kuzeyi veya Aland adalarının kuzeyinden geçecek olan karasal bir boru hattıdır. Son olarak 1999 yılında uzlaşılan, Baltık denizinin altında geçirilmesi planlanan söz konusu projedir. Detaylı bilgi için, <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream/> (erişim tarihi: 10.11.2019).

²¹⁸ Merkezi Kassel’ de bulunan Alman şirket Wintershall, 80 yılı aşkın süredir küresel biçimde petrol ve doğalgaz aramada ve üretiminde etkin bir biçimde rol almaktadır. Projeye birlikte Almanya’nın en büyük enerji üreten şirketi konumuna ulaşmıştır. Duesseldorf’ da merkezi bulunan E. ON 37 yıldır Rusya’dan doğal gaz almaktadır. <https://wintershalldea.com/en> (erişim tarihi: 12.11.2019).

İlk olarak “Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı” olarak adlandırılan proje bir sonraki yıl “Kuzey Akım” olarak değiştirilmiştir. Espoo Sözleşmesine²¹⁹ uygun olarak ilerleyen projenin adımları sosyal, çevresel ve ekonomik etkileri detaylı biçimde araştırılarak atılmıştır. Mart 2009’ da Çevresel Etki Değerlendirme Raporu (ÇED) yayınlanmış ve hazırda Espoo süreci tamamlanmıştır.²²⁰ Nisan 2010’ da birinci hattın yapımına başlanmış ve hazırda ikinci hattın yapımı için sözleşme imzalanmıştır.²²¹

Şekil 3.1. Nord Stream Ortakları²²²

Şekil 3.2. Nord Stream Sponsorları²²³

²¹⁹ Yürütülen ekonomik faaliyetlerin çevreye duyarlı bir şekilde yürütülebilmesini içerir. Sözleşmede projenin planlandığı ülke veya ülkeler ile etkilenebilecek ülkelerin üstlendiği yükümlülükler mevcuttur. Sınır aşan etkilerin çevresel değerlendirilmesi, sonuçların farkında olunması ve sürdürülebilir kalkınma temelinde maddeler içermektedir. Söz konusu projede şeffaflık ve çevre iş birliği alanında ortak standartlar belirlenmiştir. Detaylı bilgi için; <http://did.ormansu.gov.tr/did/Files/ESPOO%20CONVENTION.pdf> (erişim tarihi: 15.11.2019).

²²⁰ <https://www.nord-stream.com> (erişim tarihi: 17.11.2019).

²²¹ Bu hat için boru tedarik edecek şirketler EUROPIPE %65 (1991’ de Almanya’da Ruhr bölgesinde kurulan ABD’ de önemli üretim tesislerine sahip küresel bir şirkettir. Detaylı bilgi için; <https://www.europipe.com/en/europipe/> (erişim tarihi: 17.11.2019).

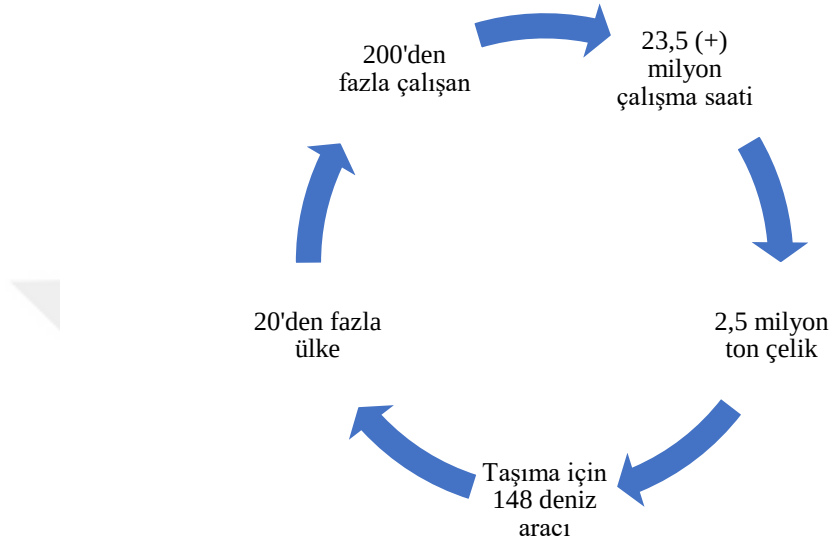
OMK %25 (Beş büyük işletmeden oluşan şirket Rusya’nın önemli üreticilerindendir. OMK ürünleri dünya genelinde 20’den fazla pazara sahiptir. Gazprom, Lukoil, Exxon Mobil gibi önemli ortaklara sahiptir. Detaylı bilgi için; <https://omksteel.com> (erişim tarihi: 17.11.2019).

SUMITOMO %10 (Japonya kökenli, 400 yıllık endüstri ve sanayi geçmişine sahip bir şirkettir. <https://www.tsmglobal.com.tr/sumitomo> (erişim tarihi: 17.11.2019).

²²² <https://www.nord-stream.com> (erişim tarihi: 18.11.2019).

²²³ <https://www.nord-stream.com> (erişim tarihi: 20.11.2019).

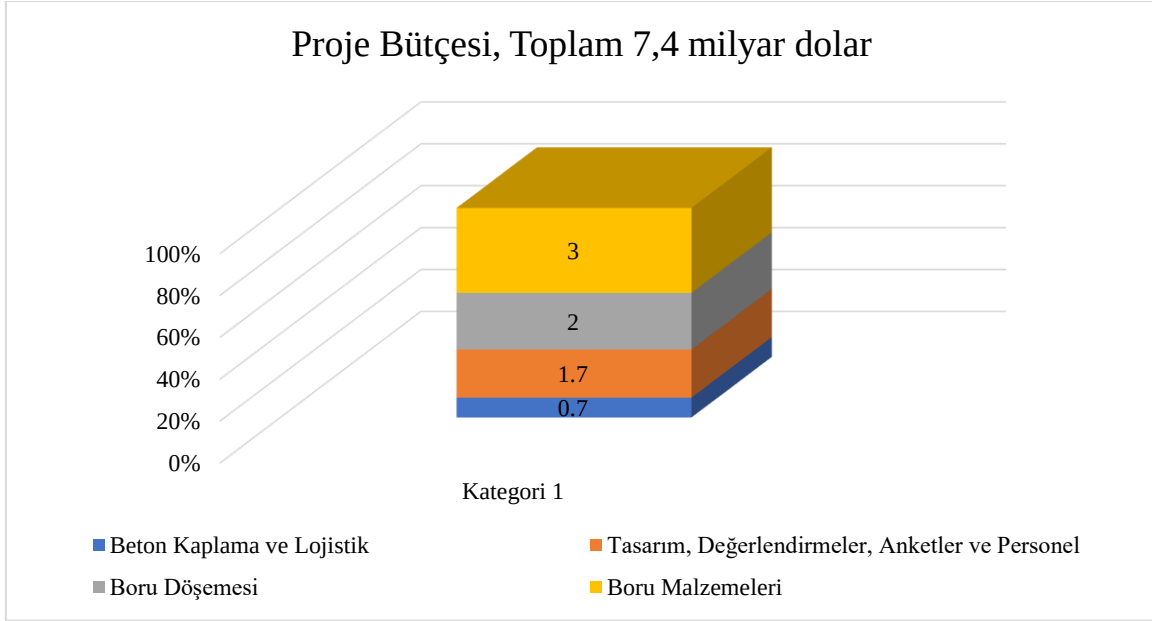
Nord Stream' in birinci ayağını oluşturan hat Kasım 2011' de ilk akışı sağlamış ve 27,5 milyar m³ e ulaşmıştır. İkinci hat ise Ekim 2012' de devreye girmiştir. 10 yılı aşkın yoğun çalışmaların ardından tamamlanan projede boru hattının inşası için kıyıdaş uluslardan onay süreci sadece üç yıl sürmüştür. 9 ülkeyi kapsayan proje de 3. ve 4. hatlarını oluşturmak için “İyi Niyet Protokolü” imzalanmıştır.²²⁴

Şekil 3.3.Özet Şema

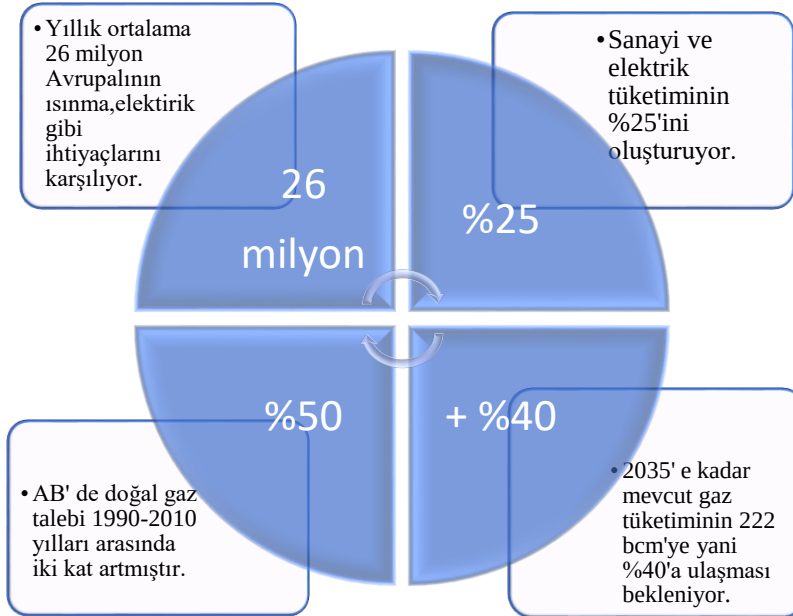
Kuzey Akım hattında, her biri 24 ton ağırlığında olan 200.000 boru kullanılmıştır. Gelecek 50 yıl boyunca Avrupa'ya doğrudan gaz akışı sağlayacak boru hattına toplamda 7,5 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır. Konsorsiyumun hissedarları uluslararası bankalarla proje finansmanının %70'inin sağlayacak krediler üzerine anlaşmalar yapmışlardır.

²²⁴ Pamir, 2017: 300.

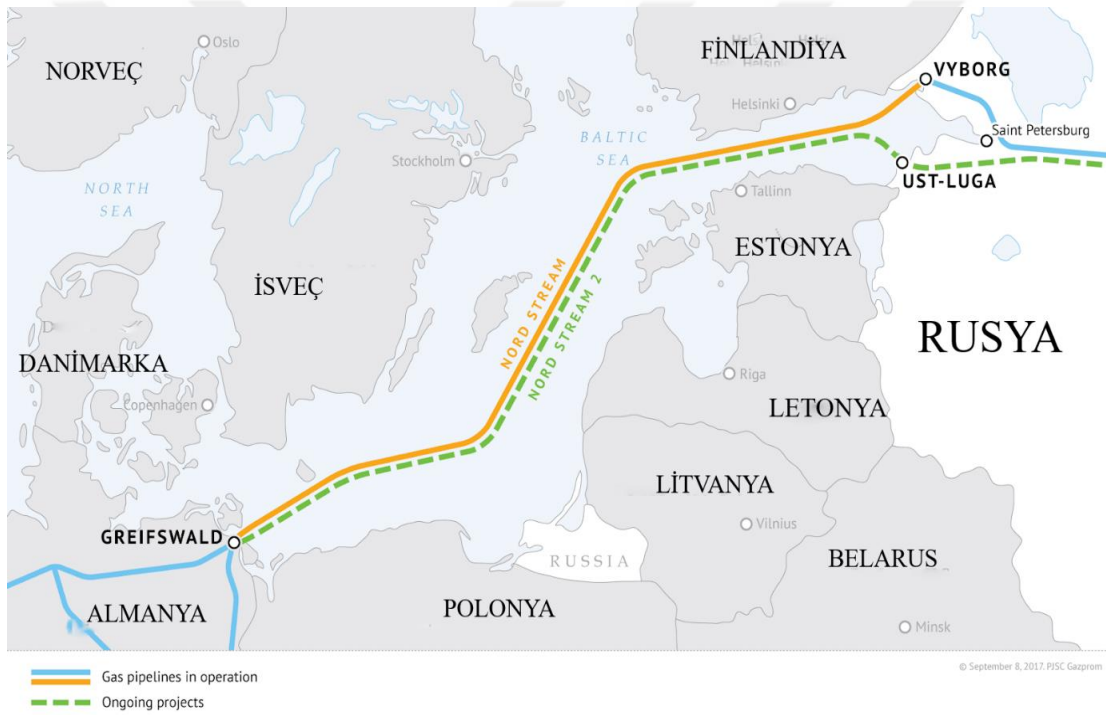
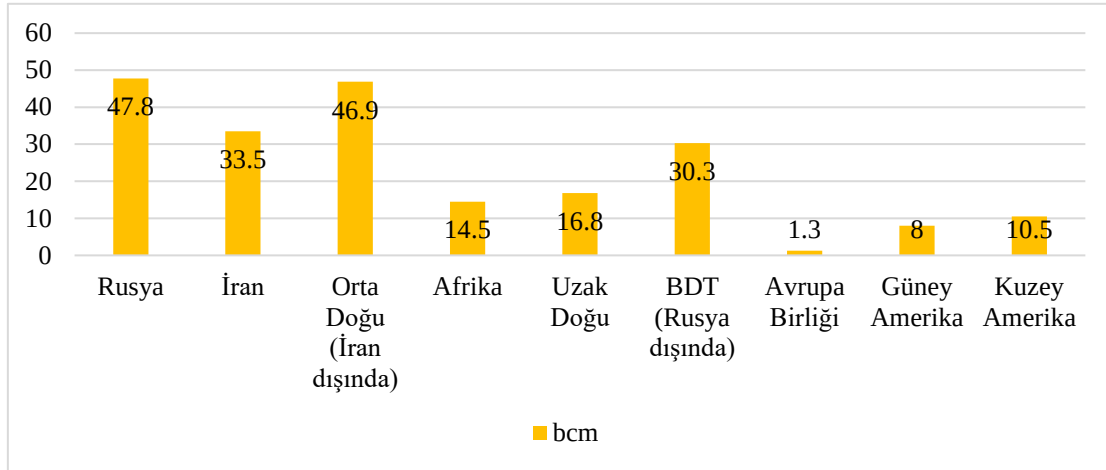

Şekil 3.4.Nord Stream Proje Bütçesi

Rusya'nın Avrupa'ya gaz tedarik süreci 1970'lerden başlamak üzere Kuzey Akım Hattı ile temel kilometre taşları sağlamlaştırmıştır. Moskova'nın ekonomik ve siyasi çıkarlarının yanı sıra, Avrupa'ya yıllık 55 milyar m³ doğal gaz tedarik edecek olan bu hat, aynı zamanda sanayi ve elektrik üretiminin %25'ini, 26 milyon insanın temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Şekil 3.5.Projenin Sağladığı Gazın Kullanım Alanları

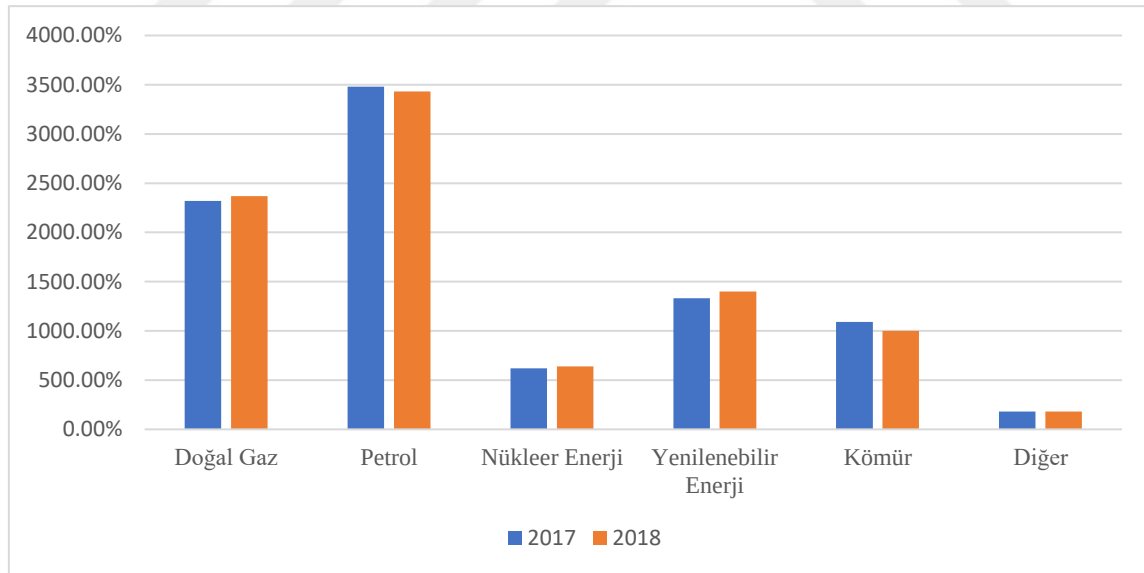
Tablo 3.1.Dünya Küresel Gaz Rezervler²²⁵Resim 3.4.Nord Stream Boru Hattı Güzergahı²²⁶

²²⁵ <https://www.cia.gov/index.html> (erişim tarihi: 22.11.2019).

²²⁶ <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream/> (erişim tarihi: 24.11.2019).

Rusya Devlet Başkanı Putin ile Almanya Şansölyesi Schroeder' in 2006 yılında imzalayıp 6 yıl sonra hayata geçirdiği ve Rusya'nın Vyborg şehrinden çıkan gazı transit ülke geçmeden ve transit ücreti ödemediği Almanya'nın Greifswald kasabasına ulaştıran Kuzey Akım Boru Hattı 1224 km ile dünyanın en uzun deniz altı boru güzergahıdır. İkiz boru hatları projesi ilk olarak Ukrayna, Polonya ve Baltık Cumhuriyetlerinden eleştirilmiştir. Kuzey Akım'dan önce transit ülkelere bağlı olan Rusya, %80'i Ukrayna'dan, %20'i Beyaz Rusya'dan geçen boru hatları aracılığıyla Avrupa'ya ulaşmaktaydı. Ancak Ukrayna ile yaşanan krizlerin ardından Moskova bu hatları devre dışı bırakacak önlemler alma yoluna gitmiştir. Ukrayna ve Polonya'nın kilit ülke konumları zayıflamıştır.²²⁷ Moskova ekonomik önceliklerin ön planda olduğunu ve Ukrayna'ya ödenen transit ücretin ortadan kalkacağı yönünde açıklama yapmıştır. Ancak, Prof. Dr. Alan Riley' e göre, transit ücretleri ticari olarak gizli olmasına karşın transit ücretinin 1 milyar dolardan ziyade 300 milyon olduğu tahmin edilmektedir ve yılda neredeyse 12 milyar Euro'ya mal olan bir boru hattının daha zararlı olacağı yönünde tahminde bulunmaktadır.²²⁸ Maliyeti daha az olan, Polonya, Ukrayna ve Baltık devletleri tarafından onay gören Yamal-Avrupa 2 projesinin yerine bu hattın inşası ekonomik endişelerden çok siyasi çıkarların ön plana çıktığını göstermektedir.²²⁹

Tablo 3.2.Almanya'nın 2017-2018 Yılları Arası Birincil Enerji Tüketimi²³⁰

Alman-Rus Doğalgaz Boru Hattı olarak literatürde yerini alan Kuzey Akım, toplamda %82 hisseyle iki ülkenin çıkarları üzerine faaliyet göstermektedir. 2011' de yürürlüğe giren

²²⁷ Akdoğan, 2008: 90.

²²⁸ Riley, 2008: 7.

²²⁹ Şenterzi, 2012: 54-56.

²³⁰ AGE <https://ag-energiebilanzen.de/4-1-Home.html> (erişim tarihi: 25.11.2019).

3.Enerji Paketi ile Avrupa ülkeleri enerji arzını çeşitlendirmek üzere birçok karar almış ve AB üyesi olmayan bir ülkeden %30 üzerinde ithalat gerçekleştirilmemesi yönünde ortak girişimlerde bulunmuşlardır.²³¹ Ancak Almanya'nın birlik çıkarları yerine ülke çıkarlarını ön plana tutması Nord Stream projesinde öncelikli adımı atmaya sevk etmiştir. Özellikle 1998-2005 yılları arasında Alman Başbakanlığını yapmış Gerhard Schröder' in Moskova yanlısı tutumları göze çarpmaktadır. Rus stratejik çıkarlarına ulaşmada Almanya'nın yeri kilit noktadadır. Yaşanan siyasi gerilimler ise Alman-Rus ekonomik diyalogunu doğrudan etkilememiştir. Aksine ekonomik bağımlılık, siyasi yaptırımlarda Almanya'nın bir adım geride durmasına bile neden olmuştur. Berlin, Rusya'nın en önemli ticaret ortağı olmasının yanı sıra Avrupa pazarına açılan bir kapıdır.²³² Diğer yandan Merkel yönetimi ile soğukkanlı bir şekilde devam eden ilişkilere rağmen Kuzey Akımı Boru Hattı ve 2015' de gündeme gelen Kuzey Akım 2 projesi ilişkileri sıcak tutmaya olanak sağlamaktadır.

3.1.3. Kuzey Akım II Doğalgaz Boru Hattı

AB arz güvenliğine yönelik bugüne kadar tedarik sürecini üstlenen Rusya, Belarus, Polonya ve Almanya'nın dahil olduğu temel botu hattı başta Yamal-Avrupa Boru hattından (Bölüm 3.2.1.3' de detaylı ele alınmıştır.) yıllık 32,9 milyar metre küp gaz üretilirken, Kuzey Akım boru hattıyla birlikte doğrudan Almanya'ya yılda 55 milyar metre küp doğal gaz ulaştırılmıştır.²³³ Rusya ve Almanya'yı birbirine bağlayan bu iki gaz boru hattından Nord Stream' in birçok açıdan daha avantajlı durumda olması Almanya ile olan ilişkilerin boyutunu arttırmıştır. Avrupa arz güvenliğini tehlikeye atan transit ülkelerde yaşanan sorunlar en başta ortadan kalkmış olmakla birlikte Rusya'ya olan kaçınılmaz bağımlılığın seviyesi de artmıştır. ABD'nin başta olmak üzere Avrupa ülkeleriyle birlikte Moskova'ya doğrudan bağımlılığı eleştirmiş olsa da hat 7 yıldır düzenli olarak tedarik sağlamaya devam etmektedir. Hattın oluşturduğu temel riskler ve olanaklar değerlendirildiğinde en çok zarar gören devletler kuşkusuz transit ülkelerdir. Buna rağmen Rusya, Avrupa'ya gaz ulaştıracak yeni projeler ortaya koymaya devam etmektedir.

Küresel talebin artmasıyla beraber Moskova'nın yeni projesi Nord Stream 2 (NS2) üzerinde şekillenmiştir. AB' nin yerel doğalgaz üreticilerinden olan İngiltere, Norveç ve Hollanda gibi ülkelerde son zamanlarda üretimde düşüş gözlenmektedir. 2030 yılında AB' nin enerjide %65 oranında dışa bağımlı olacağı, bu bağımlılığın ise %80'ini Rusya'nın

²³¹ EU Third Energy Package, 2011: 3-5.

²³² Şenterzi, 2012: 89-93.

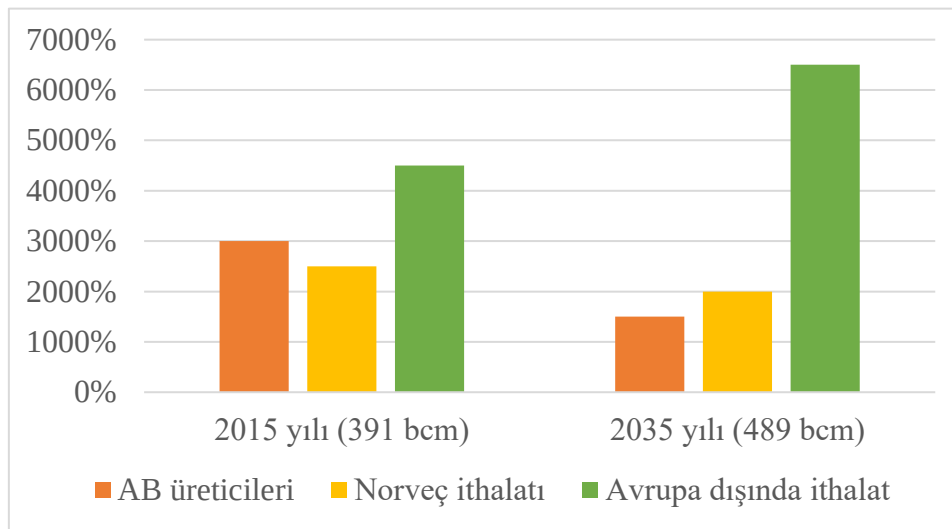
²³³ <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream/> (erişim tarihi: 28.11.2019).

oluşturacağı ön görülmektedir. Enerjideki talep artışının %21'lik kısmını doğalgaz oluşturmaktadır.

Tablo 3.3.AB'nin Dışa Bağımlılık Oranları

(%)	1990	2000	2010	2020	2030
Kömür	17.5	30.8	46.1	49.5	59.0
Doğal Gaz	47.5	49.6	62.8	81.4	84.6
Petrol	80.9	76.4	83.7	92.7	93.8

Tablo 3.4.AB' nin 2035'te Olası Tedarikçileri

Tablo 3.4' de verildiği üzere gelecek yirmi yılda oluşan yaklaşık 120 milyar m³'lük gaz açığının Nord Stream 2 projesiyle birlikte 100 milyar m³'ü Rusya tarafından karşılanması planlanmıştır.²³⁴ Ağustos 2018 yılında inşaat çalışmalarının başlamasıyla birlikte 2020' de faaliyete girmesi beklenen Nord Stream 2 projesiyle 7 yıldır Avrupa'ya doğrudan güvenli bir şekilde gaz tedarik eden Rusya'ya bağımlılık hala sorgulanmaktadır. Öte yandan, 2015 yılında BM Paris İklim Konferansı' çerçevesinde çevresel faaliyetlere yönelik farkındalık öne çıkarken, Almanya'nın kömür santrallerinde üretilen elektrik üretimi önemli derecede eleştiri almıştır. 4/3'ü nükleer enerji santrallerinden sağlanan elektrik üretimin Merkel tarafından 2020 yılına kadar kademeli olarak kapatılması planlanmaktadır. Elektrik arzında oluşacak boşluğuna bir çıkar yol olarak Rus doğalgazının ucuz ve maliyetsiz olması ön plana çıkmaktadır. Amerikan'ın LNG ihracatı planlarına karşı aynı zamanda AB ülkelerinden tedarik edilen alüminyum, çelik gibi mallara ek gümrük vergisi koyması Amerika'yla ticari ilişkileri sorgulatmaktadır.²³⁵ Bunun yanı sıra, AB'nin 2030 hedeflerinde sera gazı salınımını azaltmak ön planda yer alırken kömür yerine doğal gazın elektrik üretiminde tercih edilmesi

²³⁴ <https://www.nord-stream2.com> (erişim tarihi: 30.11.2019).

²³⁵ Cangüzel, 2018: 3.

1990 yılına göre emisyonunda %40 azalma yaratabilir.²³⁶ Öte yandan NS2 projesinin gerçekleşmesi durumunda elektrik üretiminde doğal gazın tercih edilmesiyle emisyonunda %14 düşüş gerçekleşecektir.²³⁷

AB enerji ihtiyacının üçte birini karşılayacak olan NS2 boru hattı projesi Nord Stream 1' e paralel ilerleyen 1230 km uzunluğunda ikiz boru hattıdır. Rusya'nın kuzeyinde bulunan 4,9 metreküplük rezerve sahip Yamal Yarımadası'ndan Avrupa' ya gaz aktaracak olan bölge tek başına Avrupa rezervinin neredeyse 3 katı kadardır. (Tablo 3.1. Küresel Gaz Rezervleri) AB üyeleri, birliğe üye olmayan ancak bloğun enerji pazarında %40 oranında söz sahibi Rusya'ya karşı bağımlılık konusunda endişe duymuşlardır. Almanya'nın baş müzakereci olarak süreci üstlendiği projede Almanya'yı, Trump "Rusya'nın esiri" olarak eleştirmiştir.²³⁸

Resim 3.5.Nord Stream II Güzergahı²³⁹

Projenin gündeme çıkarıldığı siyasi ortam, İngiltere'nin Brexit süreci, Rusya'nın Gürcistan müdahalesi ardından Ukrayna müdahalesi ve Kırım'ın ilhakı, Merkel'in 2015 göçmen politikası nedeniyle seçimlerden olumsuz etkilenmesi, İtalya'da koalisyon oluşturulamaması, ABD'nin Rusya'ya yönelik yaptırımları ve İspanya'nın Katalonya tartışmaları olarak kısaca söylenebilir. Baltık ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkelerinin bu siyasi

²³⁶ Yanan gaz, kömüre oranla %38 oranında daha az CO₂ üretir.

²³⁷ <https://www.nord-stream2.com> (erişim tarihi: 02.12.2019).

²³⁸ "Nord Stream 2: EU Agrees Tighter Rules for Russian Pipeline". BBC News, 08.02.2019.

²³⁹ <https://www.nord-stream2.com> (erişim tarihi: 02.12.2019).

ortamda projenin de ticari bir kaygıdan yola çıkılarak değil siyasi çıkarlar etrafında oluşturulduğunu öne sürmektedirler. Ukrayna'nın projeye karşı çıkma argümanı temelde ekonomidir. NS2 projesinin hayata geçmesiyle Ukrayna yılda 2 milyar dolar zarara uğrayacaktır.²⁴⁰ Bu minvalde, 11 milyar dolarlık projenin jeostratejik dengeleri doğrudan etkileyeceği yadsınamaz bir gerçektir. AB ithalatı 2017 yılı içinde %15'i bile oluşturmazken, Amerika sıvılaştırılmış doğal gazını satın alması için Almanya'ya politik baskı yapmaktadır.²⁴¹ Batıyı iki farklı kampa sokan bu tartışmalarda ülke ekonomisindeki çıkarlar kilit noktayı oluşturmaktadır.

Tablo 3.5. Avrupa Birliği İçerisinde Enerji Üretimi²⁴²

Milyon ton	1990	2000	2010	2020	2030
Petrol	120.4	163.6	117.3	53.0	43.4
Doğal Gaz	139.7	196.7	172.2	98.3	79.8
Kömür	351.6	204.1	154.4	131.1	120.2
Nükleer Enerji	196.9	237.7	246.8	228.6	210.8
Yenilenebilir Enerji	68.9	96.5	143.8	195.5	230.8

AB enerji üretimi yıllara göre düşüş göstermektedir. Yeni projeler ve stratejiler çerçevesinde doğalgaz ve petrole bağımlılığın artması, nükleer enerji kullanımının azaltılmasıyla petrol üretimi %73,5, doğal gaz üretimi %41 azalacak ve nükleer enerji kullanımı %12' oranında düşecektir. Birliğin hedeflediği projeler kapsamında yenilenebilir enerjide %140' lık bir artış beklenmektedir.²⁴³ Bahsedilen boru hattı, kömüre ve nükleer enerjiye bağımlılığın azaltılıp doğalgaz ithalatının artırılmasına olanak sağlamaktadır. 21. yüzyılın en kritik konularından olan enerji güvenliği, küresel enerji piyasasında önemli bir aktör olan Rusya Federasyonu'nun NS2 projesiyle sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır.

3.2. Rusya Federasyonu- Almanya Enerji İlişkilerinde Doğu Avrupa Ülkelerinin Önemi

Doğu Avrupa, coğrafi bir terim olmaktan ziyade Sovyet döneminde ideolojik kamplara ayrılmış devletleri "Demir Perde" olarak ilişkilendiren kutuplara ayırmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde sosyoekonomik ve jeopolitik olarak yeniden şekillenen devletler Sovyet geçmişinden uzaklaşmaya çalışmıştır. ²⁴⁴ Tarihte birçok kültürün etkisinde kalmış bu devletleri Birleşmiş Milletler; Romanya, Ukrayna, Moldova, Polonya, Çek Cumhuriyeti,

²⁴⁰ "Yatsenyuk poschital ubytki Ukrainy ot Severnogo potoka-2" Odnako, 10.09.2015.

²⁴¹ Cangüzel, 2018: 5.

²⁴² "Avrupa Birliği Enerji Güvenliği" Eritela, 11.05.2018.

²⁴³ "Avrupa Birliği Enerji Güvenliği" Eritela, 11.05.2018.

²⁴⁴ worldatlas.com/articles/what-countries-are-in-eastern-europe.html (erişim tarihi: 06.12.2019).

Macaristan, Belarus, Slovakya ve Bulgaristan'ı içerecek şekilde sınıflandırmıştır.²⁴⁵ Alman-Rus enerji diyalogunu doğrudan etkileyen transit ülkeler Polonya, Ukrayna ve Belarus ele alınacaktır.

Resim 3.6.Doğu Avrupa Ülkelerinin Haritadaki Konumu²⁴⁶

Komünizm ideolojisi altında yaşayan Doğu Bloku ülkeleri, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla beraber Sovyet sosyalizminden liberal piyasa demokrasisine geçiş yapmışlardır. Eski doğu bloğu ülkelerinden biri olan Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin 1989'dan sonra birleşik Almanya olarak Doğu Avrupa ülkelerine yaklaşımı Batıya entegrasyonunu sağlamaya çalışmak üzere olmuştur. 1969'dan beri Ostpolitik çerçevesi içinde ülkelere olan tutumunda Polonya'nın rolü kilit konumdadır. Polonya'nın Almanya ve Rusya'yı doğudaki ve batıdaki düşman olarak yorumlamasının nedeni yaşanan tarihsel olaylardır. Stalin döneminde, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı olan Vyacheslav Molotov ile Nazi Almanya'sının Dışişleri Bakanı olan Joachim von Ribbentrop'un oluşturduğu paktta Baltık ülkelerinin ve Polonya'nın kaderi belirlenmiştir.²⁴⁷ Polonya'nın kamuoyunda iz bırakan bu anlaşmadan sonra Moskova-Varşova ilişkileri sağlam bir zemine oturamamıştır. Sovyetlerin yıkılmasını 21.yüzyılın en büyük faciası olarak²⁴⁸ yorumlayan Putin ile ilişkilerde de bu minvalde Rusya'yı emperyalist

²⁴⁵ <http://worldpopulationreview.com/countries/eastern-europe-countries/> (erişim tarihi: 06.12.2019).

²⁴⁶ <http://worldpopulationreview.com/countries/eastern-europe-countries/> (erişim tarihi: 06.12.2019).

²⁴⁷ <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/german-soviet-pact> (erişim tarihi: 08.12.2019).

²⁴⁸ Onay, 2007: 312.

bir ülke olarak görmeye devam etmiştir. Moskova-Varşova jeopolitik çatışması 3 ana noktada ele alınabilir: Polonya'ya göre, Putin Rusya'sının saldırgan politikası neticesinde Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan gerilimlerin ardından Baltık ülkeleri ve Polonya'ya sığrama olasılığı nedeniyle askeri kapasiteyi artırma isteğinin yarattığı krizdir. Buna müteakip, ABD-Almanya-RF üçgeninde temel gerginlik noktasını Amerika'nın Polonya'da askeri güç bulundurması oluşturmuştur.²⁴⁹ İkinci olarak, Polonya'nın Rus muhalifi biçimde AB ve NATO içerisinde izlediği aktif politikalar ilişkileri şekillendirmiştir.²⁵⁰ Son olarak, ilişkilere mercek tutan temel konu enerji güvenliği meselesidir. Enerji arz güvenliğinin sağlanması dört ana kavram üzerinden ele alınmaktadır: Enerji kaynağının varlığı, kaynağa olan ulaşılabilirlik ve sürdürülebilirlikle beraber ulaşılan kaynağın ekonomik olmasıdır. Bu maddelerin sağlanması halinde enerji arz güvenliği sağlanmış olmaktadır.²⁵¹

Almanya ve Çek Cumhuriyeti'ne gaz ulaştıran, transit ülke konumundaki Polonya'nın, dahil olduğu AB gibi ana tedarikçisi Rusya'dır. %70 den fazlasını Rusya'dan ithal ettiği doğalgaza 2022 yılında Gazprom ile sözleşmesi bitmeden önce alternatif olarak LNG ithalatı gerçekleştirmeyi planlamıştır.²⁵² Swinoujscie' de LNG terminaliyle başlanan çalışmalar ile birlikte ABD ve Katar ile enerji diyalogu güçlendirilmiştir. Varşova Hükümeti, 2023 yılına kadar LNG ithalatını %50 oranında artırmayı planlamıştır. Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmanın yanı sıra ekonomisine %37 oranında kar sağlayacak²⁵³ LNG projeleri Varşova-Moskova enerji ilişkilerine doğrudan yansımıştır. Enerji bağımlılığından yararlanarak dış politika stratejileri geliştiren Putin iktidarı için Polonya'nın muhalif yaklaşımları enerji tekeline risk oluşturmaktadır. Avrupa'ya tedarik edilen doğalgazın Yamal-Avrupa Boru Hattı ile Polonya ve Belarus üzerinden ulaşması Gazprom' u transit ülkelere bağımlı kılmaktaydı. Ancak Moskova tarafından geliştirilen ve hayata geçirilen Kuzey Akım, Güney Akım, Yamal Avrupa 2 gibi projeler Polonya'nın transit konumunu oldukça zayıflatmıştır. AB içinde fikir ayrılıklarına neden olan Kuzey Akım Boru Hattı Polonya için 21. yüzyılın Molotov-Ribbentrop anlaşması olmuştur.²⁵⁴ Birlik içerisinde, çevreye karşı oluşabilecek zararları bahane ederek projeye karşı çıkan başta Polonya ve Baltık ülkelerinin temel endişesi Rusya'nın transit ülkelere ihtiyacı kalmamasıyla rahatça enerji kartını kullanacak olmasıdır. Buna rağmen Almanya ve Fransa projenin finansmanında öncü rol oynamış ve hayata geçirilmiştir. Hatta Avrupa'yı dahada bağımlı hale getirecek Nord Stream 2'de yakın

²⁴⁹ <https://www.setav.org/polonya-trump-kalesi-olurken-almanyanın-ikilemi/> (erişim tarihi: 11.12.2019).

²⁵⁰ <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/polish-russian-relations-and-burden-history-neighbours-view-18646> (erişim tarihi: 11.12.2019).

²⁵¹ Erdal ve Karakaya, 2012: 111.

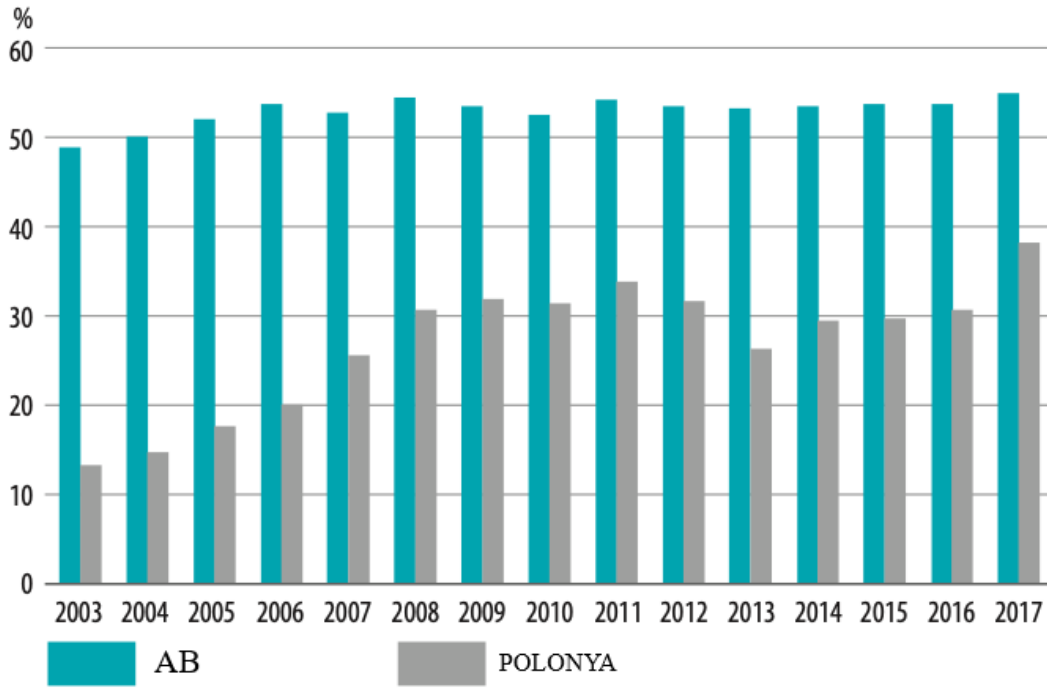
²⁵² EIA Poland <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=POL> (erişim tarihi: 15.11.2019).

²⁵³ Poland Energy <https://www.export.gov/article?id=Poland-Energy> (erişim tarihi: 15.11.2019).

²⁵⁴ <https://eurodialogue.eu/molotov-ribbentrop-pipeline> (erişim tarihi: 17.12.2019).

gelecekte tamamlanacaktır. Polonya ve ABD' yi aynı noktada birleştiren NS2 projesi yeni iş birliklerin gelişmesine ortam hazırlamaya devam etmektedir.

ENERJİ İTHALAT BAĞIMLILIĞI

Şekil 3.6.AB ve Polonya'nın Enerjide İthalata Bağımlılık Oranı²⁵⁵

Doğu Avrupa ülkelerinin teker teker birliğe üye olmasının ardından Almanya bu ülkeler ile Batıyı dengeleyici rolü üstlenmiştir. 2004'ün sonlarına doğru neredeyse tüm Doğu Avrupa ülkeleri hem AB hem NATO' ya üye olarak dış politika ve güvenlik stratejilerini Batıyla uyum çerçevesinde şekillendirmişlerdir.²⁵⁶ Bölüm 2.4.4' de ele alındığı üzere Baltık ülkelerinin başta olmak üzere Polonya'nın da 1999 sonrası Rusya'dan tamamen izole olmaya çalışıp Avrupa ile yakınlaşma süreci Moskova ile ilişkileri gerginleştirmiştir. Bu ülkelerin Batıyla entegrasyon sürecinde Moskova ile yaşadığı sorunlardan Almanya diğer AB ülkelerinden farklı olarak politikasını ülke çıkarları çerçevesinde şekillendirmiştir. ABD ile ortak hareket etmek yerine çoğu durumda Rusya ile ortaklık geliştirmek üzerine stratejiler benimsemiştir.

Moskova-Berlin ilişkisindeki enerji diyalogu, Ukrayna'nın ve Gürcistan'ın birliğe üye olma konusunda ön plana çıkmış ve ekonomik çıkarlar siyasi gelişmelerin önüne geçmiştir. Moldova, Ukrayna ve Belarus' un entegrasyon çabalarına engel olmuş onun yerine

²⁵⁵ Statistics Poland "Energia 2019" <https://stat.gov.pl/en/> (erişim tarihi: 18.12.2019).

²⁵⁶ "Almanya'nın Doğu Politikası". Kafkassam, 23.01.2017.

Rusya’ında dahil olacağı Moskova-Berlin-Varşova diyalogu başlatmak istemiştir. Tüm bu istikrarlı giden ilişkiye rağmen Almanya yine de Doğu Ukrayna’daki çatışmayı, Moldova ve Gürcistan’ı içeren gerginlikleri görmezden gelmemektedir. Özellikle NS2 projesiyle Moskova’nın daha temkinli adımlar atması gerektiği yönünde dengeleyici açıklamalarda bulunmuştur. Nitekim yine de ABD dış politikasında Rusya, İran ve Kuzey Kore gibi tehlikeli bir ülke olarak görülmekteyken Almanya için sadece dengelenmesi gereken bir komşudur.²⁵⁷

3.2.1. Beyaz Rusya’nın Enerji Güzergahındaki Rolü

“Russkiy Mir” (Rus Dünyası) stratejisinin en önemli ayağını oluşturan Belarus, Ukrayna’nın aksine ESCB ülkelerinden Moskova ile ilişkileri en yakın ülkedir. Enerji güzergahında önemli bir transit konumunda olan ülke ile ilişkiler 2000 yılına kadar “Birlik Anlaşması” çerçevesinde şekillenmiştir. Rusya’nın en yakın müttefiki olan Belarus ile birleşme fikirleri 1997 yılında imzalanan anlaşmayla oluşacak ülkenin adı “Beyaz Rusya ve Rusya Birliği” şeklinde kararlaştırılmıştır. Kurulacak yeni federasyonda ortak dil, kültür, anayasa ve para kullanılacak şekilde iki ülke tarafından onaylanmıştır.²⁵⁸ Ancak ülkelerin egemenlik alanlarını kısıtlayan bu birlik yaklaşımlarına kesin bir tutum sergilenmemiş üstelik entegrasyon girişimleri sürekli ertelenmiştir. Hatta, bu süreç Belarus’ un askeri ve ekonomik çıkarları doğrultusunda kullandığı bir araç statüsüne dönüşmüştür. Öte yandan, Yeltsin döneminde daha sık dile getirilen bu görüşler, Putin yönetimiyle beraber neredeyse askıya alınmış hatta ilişkilerde gerginleşme bir dönem durma noktasına kadar ulaşmıştır. 2000 yılı sonrasında Yeltsin iktidarının sona ermesiyle kurulması planlanan birliğin başına geçmeyi arzulayan Beyaz Rusya Devlet Başkanı Aleksandr Lukaşenko’ nun hayalleri suya düşmüştür. Aynı ırk ve din kavmine mensup iki devlet arasındaki sorunlar genel olarak 4 başlıkta şekillenmiştir:

- Sınır sorunları
- Süt ihracatına yönelik krizler
- Medya
- Enerji politikaları²⁵⁹

Enerji politikalarına yönelik ana kriz, 2006 yılından sonra Gazprom’ un yakın çevresine uygulamaya başladığı fiyat değişimleri politikası üzerinden çıkmıştır. Gazprom’ un Avrupa’ya sattığı doğalgaz fiyatlarına oranla daha düşük ücretler ödeyen Belarus bunun yanı sıra üstelik transit ücreti almaktaydı. Ancak, Gazprom’ un fiyatları piyasa fiyatlarına çekmek

²⁵⁷ Trenin, 2018: 4.

²⁵⁸ Gökırmak, 2010: 9-10.

²⁵⁹ Leukavets, 2017: 3-4.

istememesi, transit ücretlerinde ve siyasi gerilimlerde Beyaz Rusya'yı ABD-AB-Rusya üçgeninde karşısına almasına sebep olmuştur.

Belarus' un birincil enerji tüketimi 1990'lardan sonra doğalgaza yönelik evrilmiştir ve petrol ile kömür ikinci planda kalmıştır. Bu süreçte doğalgazın payı iki kat artmıştır.²⁶⁰ SSCB'nin dağılmasının ardından Belarus' un gaz ihtiyacının yaklaşık %60-70 oranında Gazprom karşılamıştır. Bu enerji ilişkilerindeki iş birliği bağımsızlık döneminde ortak enerji pazarı oluşturmak adına 3 önemli anlaşmayla ortaya konmuştur:

1. Rusya ve Beyaz Rusya Topluluğu (1996)
2. Rusya ve Beyaz Rusya Birliği (1997)
3. Rusya ve Belarus Birliği Devleti (1999)²⁶¹

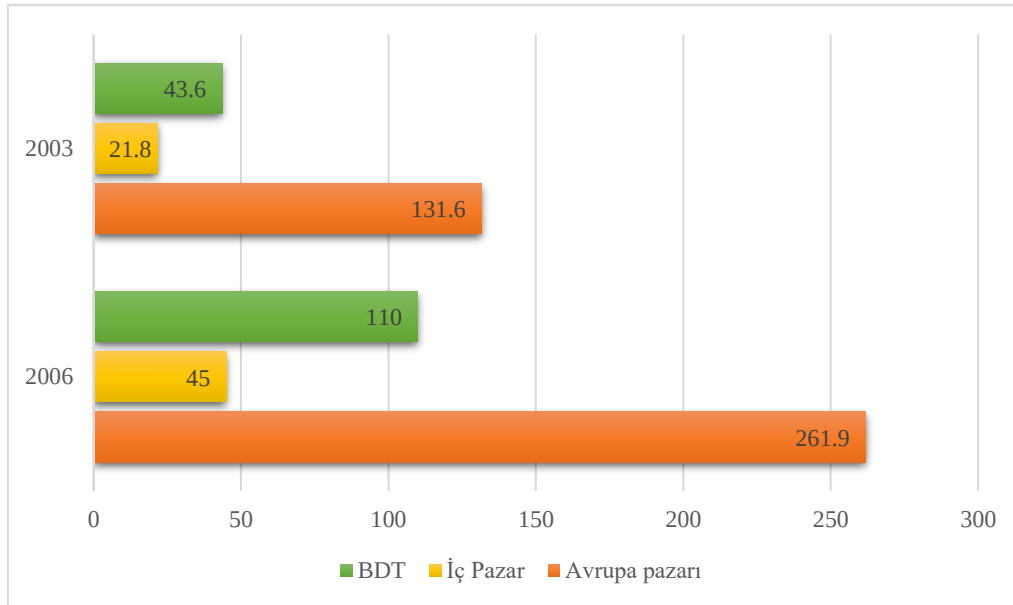
1992'de Zapadtransgaz ismiyle kurulan Beyaz Rusya'nın gaz şirketinin Beltransgaz' a dönüştürülüp 2003 yılında ise anonim şirkete dönüştürülmesi Rusya tarafından zorunlu kılınmıştır. Gazprom' un o dönem şirketin yarı hissesini satın almak için önerdiği miktar Belarus için az gelince Gazprom doğalgazın fiyatını 30 dolardan 50 dolara yükselterek ilk fiyat artışına 2004 yılında gitmiştir. Şartları kabul etmeyen Belarus'a Northern Lights boru hattı üzerinden gaz akışını durdurmuştur. Bunun üzerine Yamal-Avrupa Boru hattından izinsiz gaz alımı yapan Minsk Hükümeti ile Moskova arasında küçük gerginlikler başlamıştır. Diğer BDT ülkeleri gibi fiyatları Avrupa pazarına göre şekillendirmek isteyen Gazprom ile 2006 yılının sonuna kadar bir anlaşmaya varılamamıştır. 200 dolar üzerinden konuşulan fiyatlar 170 dolara, 110 dolara ve en son 105 dolara düşürülerek anlaşma sağlanmıştır.²⁶² (Tablo 3.1.1.1. de doğalgaz fiyatlarındaki değişim açıkça gösterilmiştir.) 2007 yılının ilk gününde yapılan antlaşmada 2006 yılında bin m³ için ödenen 46,68 dolar 105 dolara yükseltilmiştir. Kademeli olarak piyasa fiyatlarına geçişi kabul eden Belarus' un alternatifi olmadığı için Moskova'ya enerji alanında teslim olmak zorunda kalmıştır. 2004 krizine sebep olan Beltransgaz şirket hissesini de %50'sini 2,5 milyar dolara satın almıştır. Bütçe açığı nedeniyle şirket hissesini satmak zorunda kalan Belarus' un ekonomi ve enerjide bağımlılığı daha da belirginleşmiştir. Gaz şirketini satın aldıktan sonra Gazprom' un fiyatları sabitlemesi ve teklif ettiği fiyatlardan daha düşük maliyetle tedarik etmesi ekonomik baskı sonucu elde ettiği siyasi kazanımın karşısında bu girişimlerle Belarus' a bir sükût hakkı tanımıştır.

²⁶⁰ Heinrich, 2017: 15.

²⁶¹ Zaborovskiy, 2011: 31.

²⁶² Yafimava ve Stern, 2007: 3.

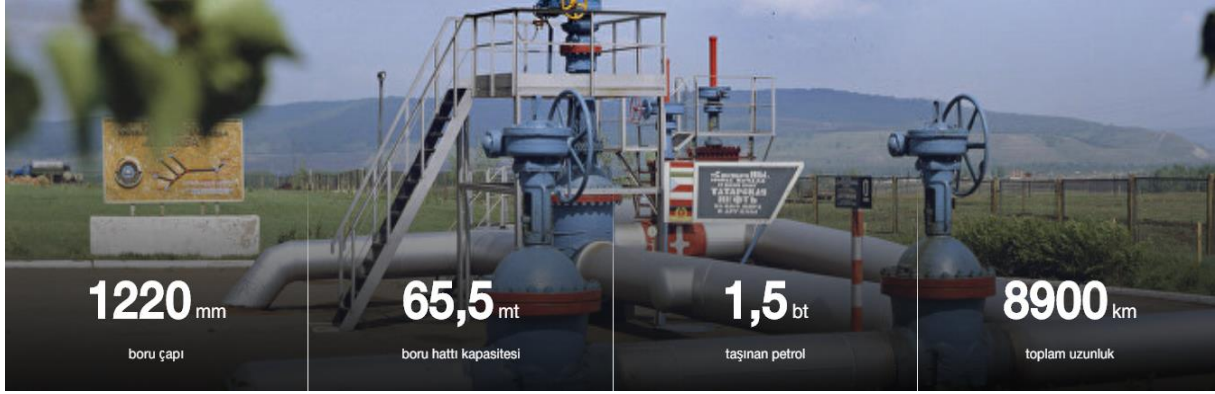
Tablo 3.6.2003- 2006 Yılları Arası Doğalgaz Fiyat Artışı (bin m3 dolar)²⁶³

Beyaz Rusya’ da enerji alanında neredeyse hiç yerli üretimin olmaması ve sanayi sektöründe %80 oranında doğalgaz kullanılıyor olması hiç kuşkusuz Rusya’nın enerjide elini güçlendiren faktörler olmuştur. Belarus ekonomisinin büyük oranda doğalgaza bağımlı olduğu düşünüldüğünde fiyat artışını kabul etmekten başka bir seçeneği olmadığını göstermiştir. Öte yandan, Moskova’ya en yakın olan cumhuriyetin yaşadığı enerji krizleri ardından Batı ile olan yakınlaşma süreci tekrar gündeme gelmiştir. Gürcistan’ da yaşanan savaşın ardından Moskova’nın Minsk’ e Güney Osetya ve Abhazya’yı tanıması üzerine siyasi baskı uyguladığı iddia edilmektedir. Enerji kartını baskı aracı olarak kullanan Moskova için Belarus’ da müttefiki Rusya karşısında Avrupa’yı dengeleyici unsur olarak görmeye başlamıştır. 2016 parlamento seçimlerinde Lukaşenko ’nun yeniden oy çoğunluğunu kazandığı ve 25 yıldır hala demokrasinin göz ardı edildiği düşünülecek olursa Belarus’ un yakınlaşmadaki asıl amacı Avrupa değerlerine entegrasyondan ziyade ekonomik eksenli oluşudur. 2009’daki “Doğu Ortaklık Projesi” ne Belarus’ un dahil etmesi Rusya’yı oldukça tedirgin etmiş, Ukrayna ve Gürcistan’ da yaşanan renkli devrimlerin tarihsel birlikteliği bulunan ırki bağlara sahip Belarus’a sıçramaması için çabalamıştır. Öte yandan Belarus’ un Northern Lights Doğalgaz Boru Hattı, Yamal-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı, Druzhba Petrol Boru Hattı ve ile sahip olduğu rolünü riske atmak istememiştir. Almanya-Rusya enerji ilişkilerinde Belarus’ un önemli bir güzergaha sahip olduğu boru hatları aşağıdaki alt başlıkta detaylı ele alınacaktır.

²⁶³ European Communities, 2008: 141.

3.2.1.1 Druzhba Petrol Boru Hattı

Resim 3.7.Druzhba Petrol Boru Hattı Bilgileri²⁶⁴

Tarihsel olarak Avrupa'ya petrol taşıyan en eski ve önemli boru hattı olan Druzhba veya "Dostluk" olarak bilinen hattın inşasına yönelik karar 1958' de Prag' da toplanan Sovyet bloğu ülkeleri ile Karşılıklı Ekonomik ve Yardımlaşma Konseyi'nde alınmıştır. Sovyetler Birliği, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Doğu Almanya'nın dahil olduğu hat her ülkenin sorumlu olduğu teçhizatlar dahilinde yaklaşık 400 milyon rubleye inşa edilmiştir. Uzunluğu toplamda 8900 km olmakla birlikte dünyanın en uzun petrol boru hattıdır. Aynı zamanda Ekim 1964' den beri faaliyetine devam etmektedir. Taşıma kapasitesi günlük 1,2-1,4 milyon varil olmakla beraber 2 milyon varile kadar çıkabilir.²⁶⁵ Hattın Belarus kısmını içeren bölüm 521 km uzunluğa sahiptir.²⁶⁶

Sources: Bloomberg, Energy Information Administration

Resim 3.8.Druzhba Petrol Boru Hattı Güzergahı²⁶⁷

²⁶⁴ <https://chelpipegroup.com/about/realized-projects/druzhba/> (erişim tarihi: 26.12.2019).

²⁶⁵ <https://www.iaot.eu/en/oil-transport/druzhba-pipeline> (erişim tarihi: 28.12.2019).

²⁶⁶ Pavel, vd., 2004: 4.

²⁶⁷ "The Giant Soviet Pipeline System That's Full of Tainted Crude", *Bloomberg*, 26.04.2019.

Sovyet döneminde inşa edilen hatta, üç ayrı bölgeden toplanan petrol, Samara bölgesinden başlayarak Belarus' un Mozyr şehriden iki ayrı kola ayrılmaktadır. Kuzey koridoru Polonya'yı geçip Almanya'ya ulaşmaktadır. İkinci kol olan güney kolu Ukrayna üzerinden Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan' a ulaşmaktadır. Rus petrolünün Avrupa'ya tedarik sağladığı bu hat Ukrayna üzerinden Brody' de Odesa-Brody hattı ile birleşmektedir.²⁶⁸ Doğu Avrupa ülkeleri petrolde doğrudan bu hatta bağlıdırlar. Rus petrolünün üçte ikisinin bu hat aracılığıyla aktarıldığı Avrupa ülkelerinden Alman petrol ihtiyacının %15'i Polonya'nın petrol ihtiyacının ise %70' i sağlanmaktadır. ²⁶⁹ Rusya, petrol ihracatının %40'ını sağladığı bu hat ile Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki etkinliğini korumaktadır.

Beyaz Rusya'nın enerji güzergahındaki rolü Ukrayna'ya oranla düşük olmasına rağmen %20 oranında önemli bir yere sahiptir. Rus petrolünü Avrupa'ya taşıyan hatta 2007 yılında yaşanan kesinti petrol arzını sekteye uğratsa da %70 oranında petrol arzı devam etmektedir. Ancak her halükârda yaşanan siyasi gelişmeler ve diğer enerji kesintileri nedeniyle Avrupa'ya güvenli tedarik süreci zarar görmüştür. Almanya'nın en önemli petrol tedarikçisi Rusya' dan transit ülkeler aracılığıyla aldığı petrol Belarus 'un güzergâhtaki konumunu korumaya devam edecektir. Üstelik gerilimlere ve çıkar çatışmalarına rağmen Belarus, Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın en yakın Slav müttefikidir ve enerji çatışmalarına rağmen askerî açıdan diyalogları sağlamdır.

3.2.1.2 Northern Lights Doğalgaz Boru Hattı

Yamal yarımadasının, Urengoy gaz sahasından başlayan hattın yapımı 1960'larda Sovyet döneminde başlamış olup 1984 yılında tamamlanmıştır. Hattın Belarus kısmını içeren üç şube olmakla birlikte toplamda altı güzergahtan oluşmaktadır.²⁷⁰ Üç ana şube:

- Torzhok-Minsk- Ivatsevichy (Rusya-Belarus-Belarus)
- Kobrin-Brest-Varşova (Belarus-Belarus- Polonya)
- Ivatsevichy- Kobrin- Dolyna (Belarus- Belarus- Ukrayna)'dır.

Bununla beraber, Rusya'nın Kaliningrad bölgesine ve Litvanya'ya gaz temin eden şubesi "Minsk- Vilnius" ile doğrudan Ukrayna'ya uzanan "Torzhok- Dolyna" şubesi bulunmaktadır.²⁷¹ Toplamda 7 bin km uzunluğa sahip olan hattın yaklaşık 450 km'lik kısmı

²⁶⁸ Pamir, 2017: 284.

²⁶⁹ "Russia's Oil Shutoff to Belarus Threatens European Supplies", *RadioFreeEurope RadioLiberty*, 04.01.2010.

²⁷⁰ Ukrayna sınırları içerisinde Avrupa'ya naklin geçtiği farklı güzergahlara ayrılmaktadır. Bölüm 3.2.2'de "Ukrayna'nın Enerji Güzergahında ki Rolü" alt başlıkları olan Northern Lights hattının ayrıldığı doğalgaz boru hatlarında detaylı bahsedilmektedir.

²⁷¹ <https://eegas.com/belarus1.htm> (erişim tarihi: 31.12.2019).

Belarus sınırları içerisindedir.²⁷² 1980’lerde “Kobrin-Brest-Varşova” şubesinin tamamlanmasıyla batı kısmında ihracat kanadının daha da canlanmasına olanak sağlanmıştır. Bu hat sayesinde Sovyet gazı Polonya’ya doğrudan ulaşmış ve gaz tedarik sürecinde %25 artış sağlamıştır.²⁷³ Bugün hala Polonya’nın gaz tedariki bu güzergâh üzerinden ilerlemektedir.

Resim 3.9. Northern Lights Doğalgaz Boru Hattı Güzergahı²⁷⁴

2500 km’lik kısmıyla Avrupa müşterilerini besleyen bu doğalgaz hattı Belarus, Ukrayna, Polonya, Litvanya ve Kaliningrad bölgesine kadar uzanmaktadır. Yeni projeler ve boru hatlarının yapılmasıyla birlikte söz konusu hattın en önemli müşterileri Polonya ve Litvanya²⁷⁵ olarak kalmıştır. Northern Lights boru hattı, Avrupa Birliği doğalgaz ihtiyacının %23’lük kısmını karşılamaktadır. Başlangıçta yıllık üretim kapasitesi maksimum 51 milyar m³ olan hattın yeni projeler sonucunda önemini yitirip 32 milyar m³ e kadar düşüp ardından 10 milyar m³ ‘e kadar azalması beklenmektedir. Ekonomik ve transit stratejisiyle Yamal-

²⁷² Kaya, 2019: 34.

²⁷³ United States Senate, 1991: 51.

²⁷⁴ “Asia a Bad Backup for Russia’s Gas Exports”, SIIA, 04.09.2014.

²⁷⁵ Yıllık ortalama 45 milyar metre küp ile başlayan kapasite 2020’ye kadar yıllık 10,4 milyar m³’e kadar düşmüştür.

Avrupa boru hattının devreye girmesi Northern Lights hattının ihracat kapasitesini azaltmıştır. Yamal hattı bu hatta paralel gitmekle birlikte Belarus' un transit önemini neredeyse iki katına çıkarmıştır. Belarus tedarik maliyetlerinin Ukrayna'ya oranla daha düşük olması sebebiyle Yamal- Avrupa hattı öncelikli AB ana tedarikçisi konumuna yükselmiştir.

Rusya'nın sahip olduğu doğal kaynaklar, özellikle doğalgaz rezervleri enerji arzını sağlayan kilit ülke konumunu sağlamlaştırmasına olanak sağlamıştır. Avrupa devletlerinin enerji talebinde olan artış Rusya ile ilişkileri ekonomik temelde sağlamlaştırma çabası içerisine girmesine sebep olmuştur. Sovyet Rusya'sına duyulan güvensizlik federasyon döneminde de devam etmiş olsa da enerjinin sahip olduğu birincil önem siyasi gelişmeleri kısmi düzeyde ikinci planda tutmaya sebep vermiştir. Özellikle AB içerisinde Almanya'nın sanayi sektöründe artan enerji ihtiyacı Rusya ile ilişkileri ikili düzeyde artırmıştır. Genelde AB olmak üzere, özelde Almanya'nın enerji talep güvenliğinde üç temel argüman öne çıkmaktadır;

- Enerjiye erişebilirlik
- Enerji çeşitliliği
- Enerjinin ucuzluğu

Enerjiyi tedarik eden ülke olarak Rusya'nın bu durumda temel stratejisi transit ülkelerle yaşadığı siyasi sorunlardan arınmak ve doğrudan Almanya-Avrupa pazarlarına erişim sağlamak olmuştur.

Tablo 3.7.Farklı Tedarikçiler Üzerinden Transit Maliyetleri (yıllık m3 dolar) ²⁷⁶

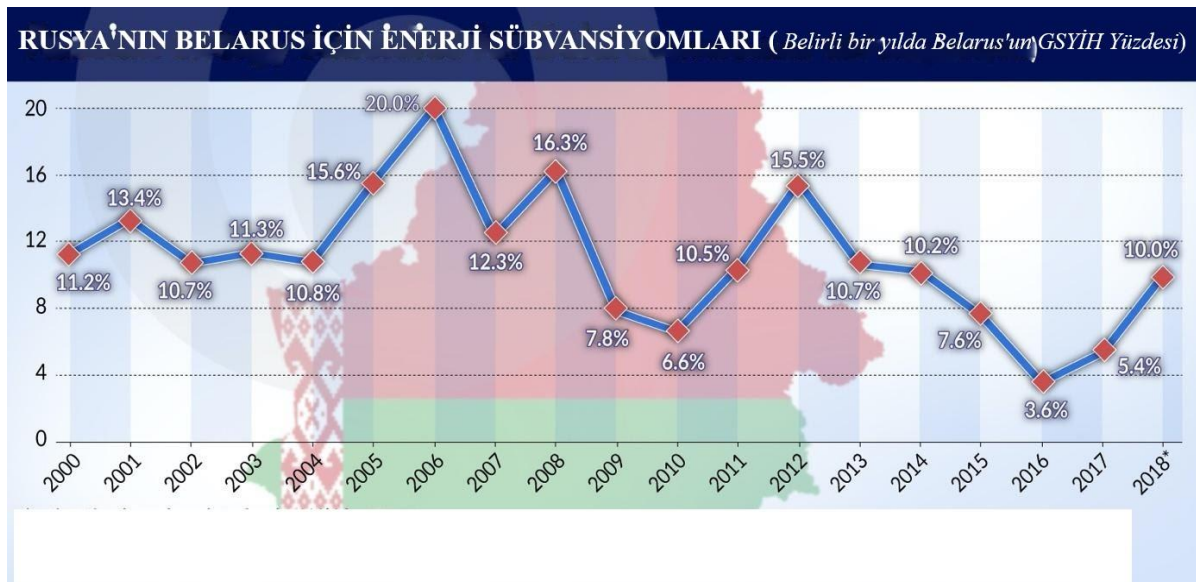
Uzun Dönem Maliyetler	Ukrayna (Soyuz)	Belarus (Yamal)	Cezayir	Norveç
- Çıkarma	14,3	14,3	16,1	44,6
- Taşıma	75,4	61,4	28,5	30,4
- Nakil Ücretleri	10	5,7	3,9	-
Genel Toplam	99,6	81,4	48	75

Tablo 3.7'de verildiği üzere Rusya'nın AB'ye gaz tedarik sürecinde rakiplerinin nakil maliyetleri başka bir rekabet sahasını oluşturmaktadır.²⁷⁷ Ukrayna'ya oranla Belarus aracılığıyla aktarılan gaz miktarının daha az olması Ukrayna'yı bu noktada daha avantajlı konuma getirmektedir. Ancak yaşanan siyasi gerginliklerden etkilenen enerji sektöründe doğrudan ele alınan bu yaklaşım doğru bir analiz ortaya koymayacaktır. Üstelik Belarus nakil maliyetlerinin daha uygun olması Moskova için karlı bir transit seçeneği sağlamaktadır. Rusya, Avrupa pazarında monopol gücünü korumak adına arz maliyetini azaltmak

²⁷⁶ Pavel, vd., 2004: 3.

²⁷⁷ Pavel, vd., 2004: 3.

istemektedir. Buna müteakip ürettiği projeler ve hayata geçirilen yeni boru hatları salt siyasi gelişmelerin yanı sıra ekonomik temele de dayanmaktadır. Nakil ücretleri ortadan kalkmış olacak ve doğrudan Avrupa pazarına ulaşacaktır. Ancak Avrupa'nın gaz ihtiyacının %20 oranında Belarus vasıtasıyla beslenmesi Moskova ve Minsk ilişkilerinin işbirliği temelinde ilerlemesi gerektiği yönünde çıkarımlar yapılmasına neden olmuştur. Şu an askıya alınan Yamal-Avrupa 2²⁷⁸ projesi gibi yeni işbirliklerine siyasi düzlemde ayrı bir şekilde ihtiyaç duyulmaktadır. Belarus'un transit kapasitesinin artırılmasıyla her iki ülke ekonomisine de sağladığı kazanç fazla olacaktır. Üstelik Belarus ekonomisinin Moskova'ya bağlı olması ile Minsk bu diyaloga daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Aşağıdaki resimde Moskova'nın Belarus'a sağladığı yardımların oranı verilmiştir. 2006 yılından sonra yaşanan fiyat krizlerinin ardından yatırımlarında doğrudan etkilendiği ve düşüş gösterdiği görülmektedir. Moskova enerji diyalogunda verdiği sübvansiyonların karşılığında siyasi ortamda Minsk hükümetinden destek beklemektedir. Ukrayna Krizi ve Suriye Krizi gibi konularda Rusya'nın uluslararası ortamda imajını sağlamlaştırmak adına Beyaz Rusya'dan destek beklediği görülmektedir. Üstelik Beyaz Rusya'nın tepkisiyle karşılaştığı durumlarda cezalandırıcı bir yöntem izleyerek örneğin, 24 milyon ton anlaşılan petrol tedarikini 18 milyon tona düşürerek gücünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak Belarus'ta bu karşılıklı çekişme ortamında transit ücretlerini %20 artırarak cevap vermesi ilişkileri daha da karmaşıktır. ²⁷⁹

Resim 3.10. Rusya'nın Belarus'a Enerji Desteği²⁸⁰

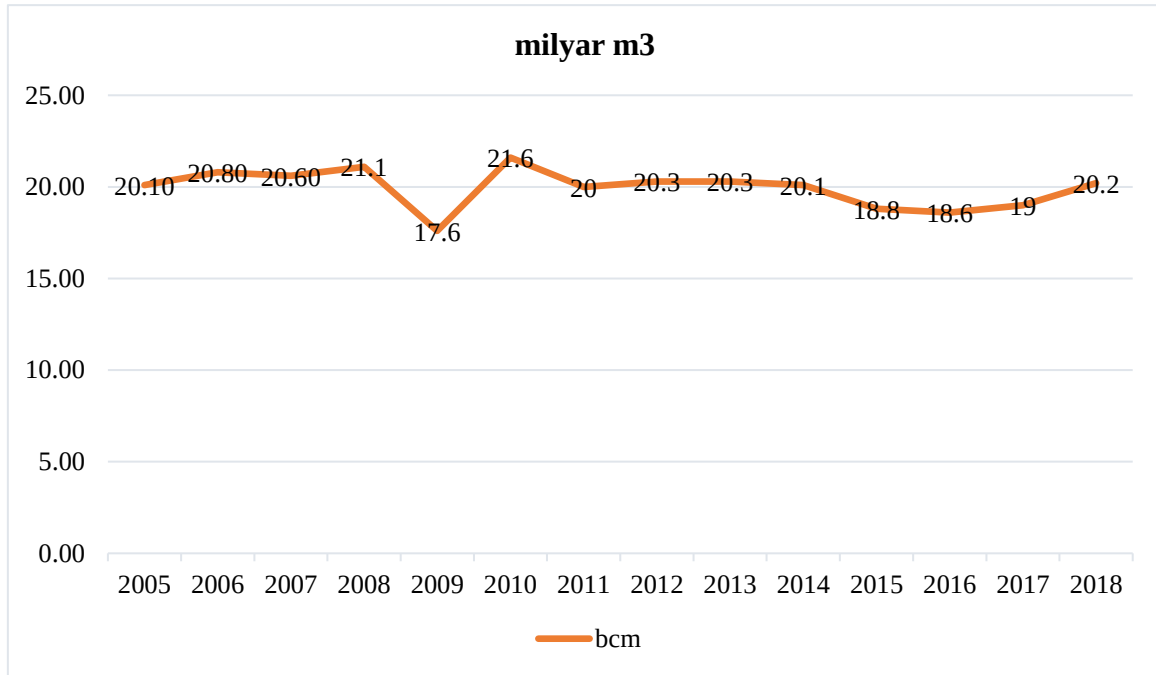
²⁷⁸ Ukrayna Krizi açığa çıkmadan önce Yamal- Avrupa 2 projesi gündeme gelmiştir. Gazprom tarafından projelendirilen hat, Polonya'nın güneydoğusundan Slovakya'ya oradan da İtalya'ya ulaştırılarak Avrupa gaz tedariki sağlanmaya çalışılmıştır. Kısacık, 2018, 139.

²⁷⁹ Heinrich, 2007: 3.

²⁸⁰ "Belarus: Economiz Dependence Has its Upsides", *Obserwator Finansowy*, 15.04.2019.

Aynı zamanda Minsk hükümeti enerji açısından doğrudan %100 Rusya'ya bağımlıdır. Transit öneminin yanı sıra sanayi sektörü, elektrik, konutların ısınması ve birçok alanda Rusya'ya ihtiyacı vardır. Petrol ve ürünlerinden oluşan vergi Belarus ulusal bütçesinde önemli bir yere sahiptir ve 2000'lerin ilk on yılı en yüksek karı bu sektörden elde etmiştir. Yılda yaklaşık 18 milyon ton ve 24 milyon ton arasında yapılan petrol ihracatı Belarus bütçesinin %25' ini oluşturmaktadır. Öte yandan Belarus' un birçok alanda mallarının ana ihracatçısı Rusya'dır. İhracat sektörünün %95'e varan kısmı Rusya tarafından yapılmaktadır.²⁸¹ (süt krizi olarak adlandırılan krizde Belarus' un 2017 yılında yaklaşık 100 süt fabrikası etkilenmiştir.)

Tablo 3.8.Belarus 'un 2005-2018 Yılları Arasında Rusya'dan Gaz İthalatı²⁸²

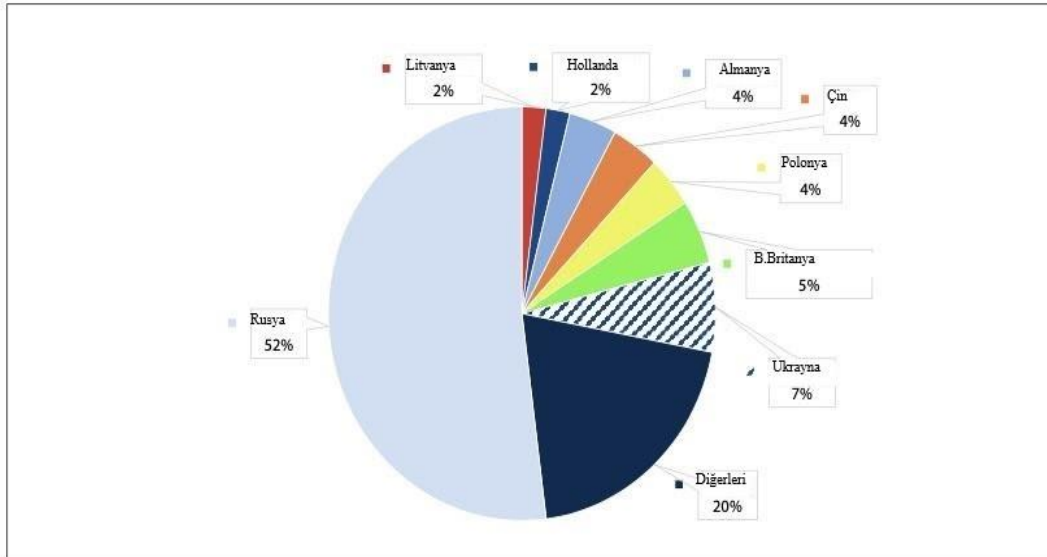
Enerji tüketiminde %62'lik oranda ana kaynağı doğalgaz olan Belarus' un enerji bağımlılığı %86²⁸³ olmakla birlikte Moskova'yla iş birliği içerisinde gitmesi beklenmektedir. Enerji sektörü bir yana, aşağıdaki resimde ele alındığı üzere, Belarus' un toplam ihracattaki ana ticaret ortağı 2017 yılı verilerine göre %52'dir. Rusya Federasyonu, Belarus üzerindeki monopol gücünü korurken, “büyük ağabey” ve “kardeş cumhuriyet”²⁸⁴ pozisyonu ile bu durumu daha da sağlamlaştırmak istemektedir. Diğer resim 3.2.1.2.6'da ise Rusya'nın toplam dış ticaretteki payı ülkeler bazında verilmiştir. %52' ye oranla %5'lik kısım oldukça belirgin bir farklılık yaratmaktadır.

²⁸¹ “Belarus: Economiz Dependence Has its Upsides”, *Obserwator Finansowy*, 15.04.2019.

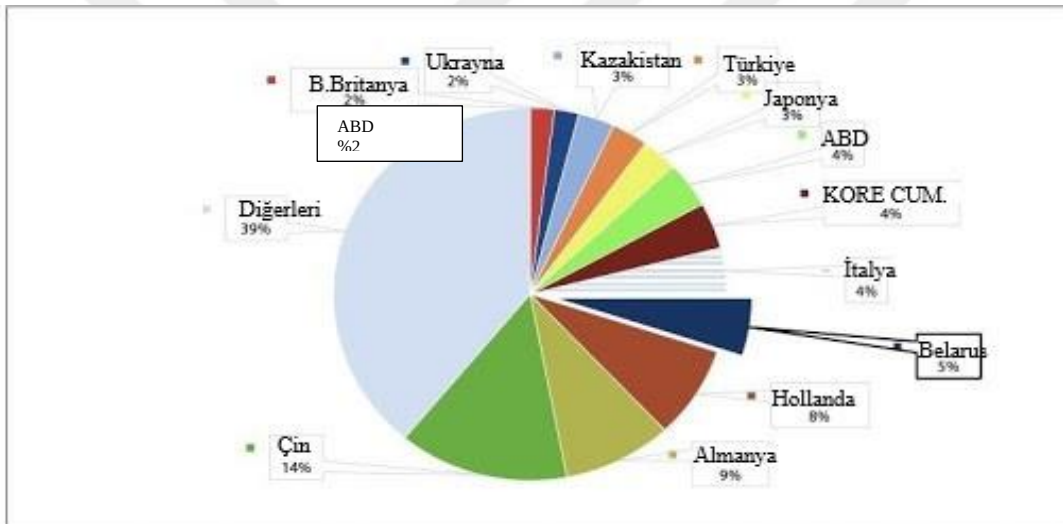
²⁸² National Statistical Committee of the Republic of Belarus (BELSTAT), 2019: 85-89.

²⁸³ BELSTAT, 2018: 96-99.

²⁸⁴ Kłysiński, 2017: 5.

Şekil 3.7. Belarus' un Ana Ticaret Ortakları (2017 Toplam Dış Ticaretteki Payı)²⁸⁵

Şekil 3.8. Rusya'nın 2017 Dış Ticaretinde Belarus' un Payı²⁸⁶

3.2.1.3 Yamal- Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı

Sovyet sonrası, federasyon döneminde inşa edilen, Avrupa'ya gaz aktaran en önemli boru hatlarından biri olan Yamal-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı yapımına 1994'de başlanılmıştır. 1997'de faaliyete geçen ve 2006 yılında tamamlanan hat, yılda yaklaşık 33 milyon m³ kapasiteye sahiptir. Hattın 575 km'si Belarus'ta bulunmaktadır. Rusya, Beyaz Rusya, Polonya ve Almanya olmak üzere dört farklı ülkede hizmet veren hattın Belarus hissesinde Rus şirket Gazprom söz sahibidir.²⁸⁷ Hat, Polonya sınırında Almanya'nın aynı yılda (1999) inşasını tamamladığı JAGAL boru hattına bağlanmaktadır. Oradan Berlin'e tedarik edilen gazın %25'i Yamal hattı üzerinden ulaştırılmaktadır.

²⁸⁵ Kłysiński, 2017: 10.

²⁸⁶ Kłysiński, 2017: 10.

²⁸⁷ <https://www.gazprom.com/projects/yamal-europe/> (erişim tarihi: 10.01.2020).

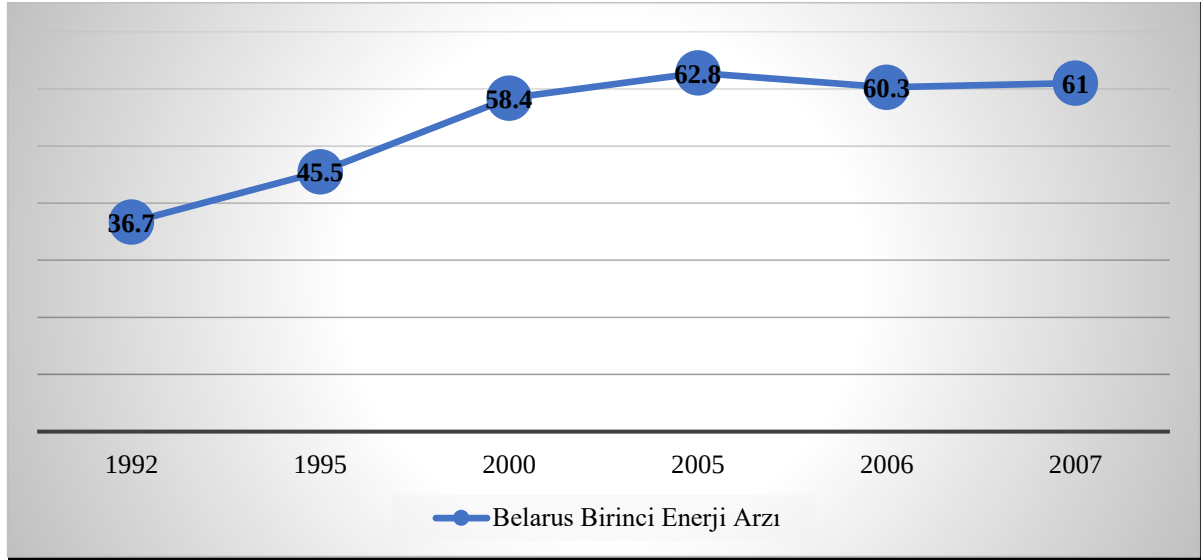
Resim 3.11. Yamal- Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Güzergahı²⁸⁸

Belarus' un Rus enerji politikasında kilit role sahip olması Yamal-Avrupa doğalgaz boru hattı ile sağlamlaşmıştır. 1994 yılına kadar Avrupa'ya doğalgaz tedarik eden tek hattın Northern Lights²⁸⁹ olması Yamal-Avrupa ile çeşitlendirilmiştir. Yeni projeler (Kuzey Akım gibi) hayata geçirilmeden önce doğalgaz tedarikinde neredeyse tamamen Ukrayna'ya bağımlı olan Moskova, müttefiki Belarus' u bir alternatif güzergâh olarak görmüştür. Yamal-Avrupa hattının temel amacı Ukrayna siyasi krizleri ardından ortaya konan ekonomik eksenli siyasi bir girişim olduğu bilinmektedir. Yılda 33 milyar m³ kapasiteye sahip iki kanaldan oluşan hat Ukrayna'ya olan bağımlılığı azaltmış olmakta birlikte tamamen ortadan kaldırmamıştır. Bu hatla Belarus' un transit payı %20' ye çıkarken Ukrayna hala %69'lık payla konumunu korumaya devam etmiştir. Rus gazına olan bağımlılık söz konusu boru hattı ile birlikte bağımsızlık sonrası %36,7'den 2007 yılı itibariyle %61'e yükselmiştir. ²⁹⁰ (Belarus gaz arzının artmasında etkili olan önemli faktörlerden biri Çernobil sonrası hane halkının doğalgaza yönelik talebinin artması olmuştur.)

²⁸⁸ https://www.gazprom.com/f/posts/21/153452/map_yamal_europe_e2018-11-22.png (erişim tarihi: 10.01.2020).

²⁸⁹ Sağlam, 2014: 230.

²⁹⁰ Zaborovskiy, 2011: 31.

Tablo 3.9.Beyaz Rusya' nın 1992-2007 Yılları Arası Rus Gazına Olan Arzı²⁹¹

Rusya ile yapılan birlik anlaşmaları sonrası gelişen iyi ilişkiler enerji sektörüne de yansımıştır. Bu minvalde, Beyaz Rusya hükümeti Rusya'nın enerji alanında da tekelleşmesini tehlike olarak görmemiştir. Enerji arzının güvenliğine yönelik gelişmeleri Ukrayna krizi tetiklemiş olsa da gaz fiyatlarının Avrupa fiyatlarına göre şekillenmesi temel problemin başlangıcı olmuştur. Rusya içinde transit ülke güvenliği bu konuda sorgulanmaya başlanmış ve yeni projeler şekillendirilmiştir. Rus stratejisinin temel dinamiği ülkeleri transit konumlarıyla önemini artırmak ya da yeni projeler ile bu transit bağıni ortadan kaldırmak üzere olmuştur. Yani, ülkelerin ekonomisine transit ücretleriyle hayat verebilir ya da Kuzey Akım, Mavi Akım gibi girişimlerde bulunarak ekonomilerin can damarını kesebilir. Belarus' un bu noktada, yerel kaynak kullanımını arttırmak ve Rus gazına olan bağımlılığını azaltmak birincil hedefi olarak ön plana çıkmaktadır.

3.2.2. Ukrayna'nın Enerji Güzergahındaki Rolü

Ukrayna 1991' de bağımsızlığını kazanmadan önce yaklaşık 750 yıl Rus çatısı altında yaşamıştır. Doğu- Batı arasındaki stratejik konumu bir yandan dini çeşitliliğe sebep olmuş bir yandan farklı kültürleri hami olarak benimsemesine neden olmuştur. Ukrayna'nın bağımsızlık sonrası yaşadığı kimlik krizi uluslararası ortamda net bir tavır sergileyememesinin temellerini oluşturmaktadır. Rusya ve Almanya gibi bölgenin önemli güçleri yanı sıra NATO genişlemesi çerçevesinde özellikle birde ABD, bu kimlik krizini değerlendirip ülkede aktif rol almak istemişlerdir. Üstelik Rus dış politikasının 2013 yılında benimsediği yeni konseptte yakın çevresine yönelik özellikle Ukrayna üzerindeki stratejileri ön plana çıkmaktadır. Bölüm 2.4.2 de "Ukrayna Yönetim Krizi ve Turuncu Devrim" alt başlığında Rusya ile yaşanan siyasi

²⁹¹ Zaborovskiy, 2011: 31.

gerginliklerin sebepleri ele alınmıştır. Rusya'nın iktisadi güç olarak söz konusu ülke üzerinde etkin olma girişimleri öncelikle enerji ihtiyacı ve enerjinin taşınması üzerinde şekillenmiştir.

Ukrayna' da ilk doğalgaz boru hattı 1924' de Kiev'de inşa edilmiş ve 1951'de Moskova'ya doğru uzatılmıştır. SSCB çatısı altında bulunan Ukrayna'nın transitte öncelikli ülke olarak seçilmesi dönemin ekonomik durumu, silahlanma yarışı ve sanayiye atılan öncelikli adımlarla bağlantılıdır.²⁹² Özellikle 1970'ler e yaşanan petrol kriziyle birlikte Sovyetlerin eline önemli bir kart geçmiş sahip olduğu kaynaklar ile Ukrayna aracılığıyla²⁹³ Avrupa pazarına açılma stratejileri geliştirmeye başlamıştır.

Sanayiye yapılan yatırımların ardından yurt dışı tedarikleri ilk olarak Ukrayna üzerinden 1967' de gerçekleşmiştir. "2.3. Gazprom 'un Rus Dış Politikasına Etkileri ve Alman Şirketlerle Olan Anlaşmaları" bölümünde ülkelere gerçekleştirilen tedarikler detaylı bir şekilde tablo üzerinden de ele alınmıştır. Söz konusu ülke, Avrupa'ya ve eski Sovyet cumhuriyetlerine petrol ve doğalgaz taşımacılığında kilit bir geçiş ülkesidir. Uluslararası doğalgaz taşımacılığının neredeyse tamamı karlı olması nedeniyle boru hatları üzerinden yapılmaktadır. %95 oranında boru hattı taşımacılığıyla yapılan tedarikin %87'si Avrupa'ya gitmektedir.²⁹⁴ Avrupa' ya giden doğalgaz, yeni hatlar yapılmadan önce sadece Sovyet dönemin de tamamlanan iki önemli hat üzerinden ilerlemekteydi. Eski doğu bloğu ülkelerine olan transit bağımlılığında Ukrayna'nın önemi özellikle %95'e kadar varmaktaydı. Rusya' nın kuzeyinden Urengoy sahasından başlayan ve en geniş transit hacmine sahip olan "Brotherhood" ve Orenburg sahasından başlayan ve Sovyet zamanındaki Ukrayna üzerinden geçen ilk ihracat boru hattı olan "Soyuz" boru hattı uzun yıllar Avrupa'nın enerji ihtiyacını karşılamışlardır. Gazprom, Avrupa müşterilerini beslemek adına en son mevcut boru hatlarıyla toplamda 280 milyar metre küplük bir tedarik gerçekleştirmiştir. Yaklaşık 180 milyar m³ kapasiteye sahip Brotherhood hattı, 146 milyar m³'ü Avrupa'ya ulaştırmıştır.²⁹⁵ 2020 yılında Ukrayna'yı tamamen bypass etmeyi planlayan Gazprom için 200 milyar m³ sağlamak en azından 70 milyar m³ Ukrayna üzerinden geçirmek şartıyla mümkün olacaktır.²⁹⁶ Yani bu durum her halükârda Ukrayna'nın sahip olduğu jeopolitik konumu ve sınırları içerisinde barındırdığı boru hatlarının kilit bir rolü olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki tablo da 2014-2018 yılları arasında Avrupa'ya ulaştırılan gazın ve Ukrayna'nın üstlendiği rol

²⁹² "Gazoprovod Çerez Ukrainu v Yevropu -Skhema i Marshrut", *FB.RU*, 16.06.2014.

²⁹³ Dönemin planlanan enerji güzergahı Ukrayna ve diğer Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri arasında seçilmek istenmiştir. Avrupa'yı çevreleyen diğer ESBC ülkeleri mesafeden dolayı, Ukrayna' ya göre daha karlı olmasına rağmen, Ukrayna'da daha önce görev yapmış olan Brejnev, Çernenko gibi liderler Ukrayna seçeneğini hep öncelikli olarak değerlendirmiştir. "Gazoprovod Çerez Ukrainu v Yevropu -Skhema i Marshrut", *FB.RU*, 16.06.2014.

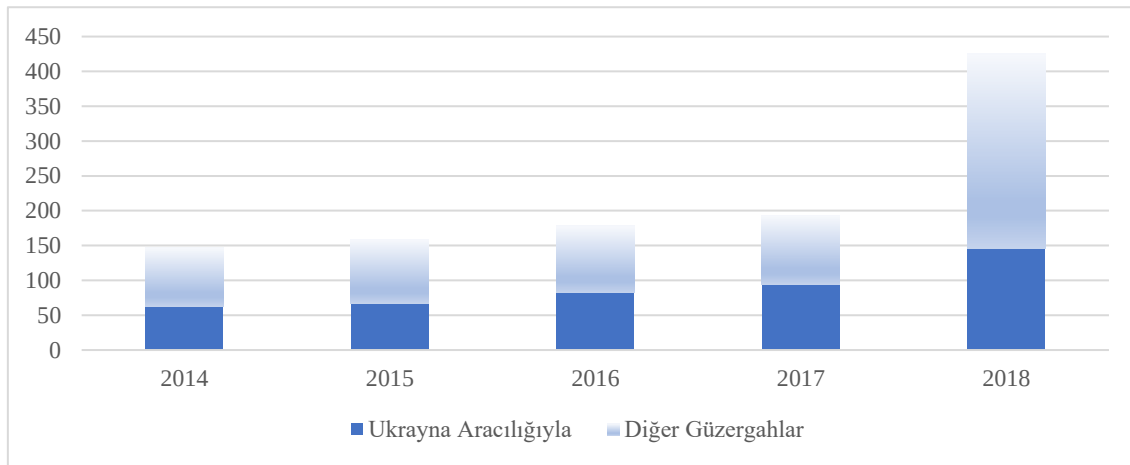
²⁹⁴ Akdoğan, 2008: 86.

²⁹⁵ Naumenko, 2018: 6.

²⁹⁶ Naumenko, 2018: 7.

gösterilmektedir. 2018 yılında Avrupa'ya aktarılan 280 milyar metre küp doğal gazın neredeyse yarısı 146 milyar metre küpü Ukrayna aracılığıyla ulaştırılmıştır.

Tablo 3.10.Ukrayna'nın 2014-2018 Yılları Arasında Avrupa Gaz Transitindeki Rolü²⁹⁷

Gazprom- Naftogas arasındaki sözleşmeler 31 Aralık 2019'da sona ermektedir. Gazprom gelecek yıl Ukrayna üzerinden yalnızca 10-15 milyar m³ gaz akışı sağlanacağını öne sürmüştür. Ancak, böyle bir durum mümkün görünmemektedir. Buna rağmen Almanya, Ukrayna ve Rusya arasında gaz akışının kesintisiz bir şekilde devam etmesini sağlamak adına arabulucu ülke konumunu korumaya devam etmektedir.

Ukrayna gaz taşıma sistemi, Sovyet geçmişinden kalan bir miras, Avrupa'da ikinci ve dünyanın en büyük boru hatları sisteminden biridir. Rusya'dan Ukrayna'ya ulaşan birçok boru hattı vardır ve üç ana hat üzerinden Avrupa'ya gaz aktarılır. Üstelik Ukrayna'daki boru hatları sınır ülkelerin hatlarıyla iç içe geçmiş durumdadır. Aşağıdaki tabloda Ukrayna'daki tüm ihracat ve ithalat boru hatlarının listesi bulunmaktadır.²⁹⁸ İlk gruptaki hatlar Ukrayna'nın aynı zamanda iç pazar ihtiyacını da karşılamaktadır.

²⁹⁷ Naumenko, 2018: 7.

²⁹⁸ "Gazprom Nastaivayet na Yedinstvennoy Trube dlya "Probnogo" Tranzita", *East European Gas Analysis*, 16.01.2009.

Gaz boru hattı	beygir gücü	sayı
Başlık (Ukrayna'da GIS giriş-çıkış)	milyar m3 / yıl	iplik
Orenburg-Batı sınırı (Tasarruf-Uzhgorod)	26	1
Urengoy-Ujgorod (Suzha-Ujgorod)	28	1
Yamburg-Batı sınırı (Suja-Uzhhorod)	28	1
Uzhhorod Vadisi (Ujgorod)	20	2
Komarno-Drozdovichi (Drozdovichi)	5	2
Ujgorod-Berehove (Berehove)	11	2
Hust - Satu Mare (Tekov)	2	1
Ananyev-Tiraspol-Izmail (Orlovka)	24	1
Shebelinka-Krivoy Rog-Izmail (Orlovka)	24	3-2
İhracat kapasitelerinin toplamı:	143	
Ana ithal gaz boru hatları:		
Yelets-Kremenchug-Kryvyi Rih (Suzha)	31	1
Yelets-Kursk-Dikanka (Suja)	15	1
Kursk-Kiev (Suja)	14	1
Ostrogzhsk-Shebelinka (Valuyki)	23	2
Urengoy-Novopskov (Pisarevka)	31	1
Petrovsk-Novopskov (Pisarevka)	14	1
Orenburg-Novopskov (Koruma)	18	1

Resim 3.12. Ukrayna’ da Bulunan Doğalgaz Boru Hatları²⁹⁹

Rusya’nın Ukrayna aracılığıyla sağlanan ana transit güzergahı

- Brotherhood
- Soyuz

boru hatları üzerinden gerçekleşmektedir (ve Bölüm 3.2.1.2’de ele alınan Northern Lights’ ın Ukrayna topraklarında bulunan kısmı ile). Rus doğal azının Ukrayna aracılığıyla, hedef piyasaya ulaştırılması Ukrayna yönetim kriziyle beraber yaşanan gaz savaşları sonucunda ve bununla birlikte yeni projelerin geliştirilmesiyle oldukça düşüş yaşamıştır. Geçmişte neredeyse %95’ e varan transit bağılılığı Belarus’ ta hayata geçen projeler ile %80’ e, Nord Stream ile beraber %50-60’ a kadar inmiştir.³⁰⁰ TurkStream ve Nord Stream 2 ile daha da düşeceği varsayılmaktadır. Bu durum Ukrayna’nın transit rolünü riske attığı gibi ekonomisini de zedelemiştir. 2015 yılı itibarıyla Ukrayna’nın enerjiye bağlı olarak sanayi üretimi %16’lık bir düşüş yaşamıştır.³⁰¹ Tarihsel bir geçmişe sahip olan iki ülke arasında Ukrayna yaşanan son siyasi gelişmelere kadar enerji anlamında tamamen Moskova’ya güvenip bağımlı olmakla beraber kaynakları çeşitlendirme yoluna gitmemiştir. Enerji tedarikindeki aksaklıklar, enerji

²⁹⁹ “Major Gas Pipelines of the Former Soviet Union and Capacity of Export Pipelines”, *East European Gas Analysis*, 20.04.2013.

³⁰⁰ <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=15411> (erişim tarihi: 16.01.2020).

³⁰¹ <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=UKR> (erişim tarihi: 16.01.2020).

fiyatlarının dalgalanması ve alt yapı modernizasyonuna yönelik eksiklikler bu süreçten sonra gün yüzüne çıkmıştır.³⁰² Ukrayna, Rus gazını Avrupa'ya ulaştırırken yılda 3 milyar dolar kazanmakta ve bu miktar GSYH'sinin %3'ünü oluşturmaktadır.³⁰³ Bu minvalde doğrudan ekonomik büyüme etkilenmiştir.

1991' den bu yana 2300 km kara ve deniz sınırını paylaştan bu iki ülkenin transit sözleşmesinin yeniden imzalanması Gazprom' a göre; Ukrayna'nın Rus gazını yeniden satın almaya başlamasına³⁰⁴ ve hukuki davaların düşürülmesine bağlıdır. Ukrayna ise Rusya'yı

- Kiev de ki saldırgan gösterilere müdahil olması
- Seçimlerde doğrudan Kremlin'in dahil olması
- Kırım yarımadasını ilhak etmesi
- Ve Ukrayna'nın Doğu bölgesindeki çatışmalara destek vermesi nedeniyle "saldırgan devlet" olarak ilan etmiştir.³⁰⁵ Yaşanan siyasi gerilimlerin doğrudan enerji ilişkilerine yansıdığı ortamda Avrupa devletlerini endişelendiren ana noktada 2009'da yaşanan beklenmedik bir kriz olmuştur. 3 haftalık enerji krizinin yarattığı endüstriyel sarsıntı Avrupalı devletler için yeni bir enerji anlaşmasının imzalanmasında başrol oynama zorunluluğu doğurmuştur.

Ukrayna üzerinden gaz naklinin gerçekleştiği;

- **Orenburg- Western (Soyuz Hattı)**
 1. Komarno-Drozdovichi
 2. Hust-Satu-Mare
 3. Ananyev-Tiraspol-Izmail
 4. Shebelinka- Izmail olmak üzere 4 ayrı güzergaha ayrılmaktadır.
- **Urengoy- Pomary- Ujgorod (Brotherhood Hattı)**
Yamburg-Western (Progress Hattı) ile birleşmektedir.
- **Northern Lights**
 1. Tozhok- Dolina
 2. Dolina- Uzhgorod
 3. Uzhgorod-Beregovo olmak üzere Ukrayna üzerinden 3 akış şeklinde ilerlemektedir.

³⁰² <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=UKR> (erişim tarihi: 16.01.2020).

³⁰³ "Why the Russia-Ukraine Gas Dispute Worries Europe", *Bloomberg*, 06.12.2019.

³⁰⁴ Ukrayna, Rusya'dan 2015 yılından itibaren gaz almayı bırakmış, petrolün ise büyük bölümünü Kazakistan'dan tedarik etmeye başlamıştır. Naftogaz' a göre 2014'de gaz ithalatı %74 iken 2015 yılında %37' ye kadar düşmüştür. Ters akışla Avrupa üzerinden alınan Rus gazı ithalatı ise %26'dan %74' e çıkmıştır. Detaylı bilgi için; <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=UKR>

³⁰⁵ "Why the Russia-Ukraine Gas Dispute Worries Europe", *Bloomberg*, 06.12.2019.

Ukrayna gaz nakli iç içe geçmiş bu hatlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Alt başlıklarda detaylı ele alınacaktır.

3.2.2.1 Urengoy- Pomary- Uzhgorod Doğalgaz Boru Hattı

306

Resim 3.13.Bratsvo Doğalgaz Boru Hattı Bilgileri

Sovyetler önderliğinde Doğu Avrupa ülkeleriyle işbirliği geliştirmek amacıyla kurulan Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi üyeleri, sanayi üretiminin yaklaşık %40'ı ve ulusal gelirin %25'den fazlasını oluşturmaktaydı.³⁰⁷ Kurucu üyeleri içerisinde Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Sovyetler Birliği bulunmakla beraber enerji kaynaklarının büyük çoğunluğunu üye ülkeler toprakları içerisinde barındırmaktaydı. Bu minvalde konseyin kuruluşundan yaklaşık 10 yıl sonra, 1960'ların başında Sovyetler Birliği enerji alanında işbirliği sürecinin gelişmesini hedef alarak bir dizi projelere adım atmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinin sanayilerinin ve nüfuslarının artmasına paralel olarak enerji ihtiyacı da artmaya başlamıştır. Sovyetleri ise doğalgaz projelerine iten ve Batı ile işbirliği yapmaya sevk eden ana neden sabit bir ekonomik gelir ihtiyacından doğmuştur.³⁰⁸ Buna müteakip, konsey çerçevesinde, Sovyetlerin keşfedilen kaynaklarının ağlar yolu ile müttefiklere ulaştırılması beklenilmiştir. Çalışmalar neticesinde 1968' de

- “Peace” (Barış) Elektrik Şebekesi
- “Friendship” (Dostluk) Petrol Boru Hattı³⁰⁹
- “Brotherhood” (Kardeşlik) Doğal Gaz Boru Hattı

projeleri üzerinde girişimlerde bulunulmuştur.³¹⁰

³⁰⁶ <https://chelpipegroup.com/about/realized-projects/urengoy-pomary-uzhgorod/> (erişim tarihi: 20.01.2020).

³⁰⁷ Crump ve Godard, 2018: 93.

³⁰⁸ Special National Intelligence Estimate, 1982: 16-17.

³⁰⁹ Druzhba olarak da bilinir. Bölüm 3.2.1.1'de ele alınmıştır.

³¹⁰ <http://www.inventingeurope.eu/infrastructures/creating-brotherhood-via-energy-networks-in-the-1960s> (erişim tarihi: 25.01.2020).

1960'ların ortalarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kuzeyinde Urengoy yatağının keşfi, yerli gaz endüstrisinin gelişiminin yeni bir aşaması olmuştur. Bu yatağı sadece ülkenin iç ihtiyaçlarını sağlamak için değil, aynı zamanda devlet bütçesini arttırmayı amaçlayan SSCB hükümeti çıkacak gazı ihracat için de kullanmaya karar vermiştir. Ayrıca, bu planların uygulanması, Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinin kurulmasına izin verecektir³¹¹.

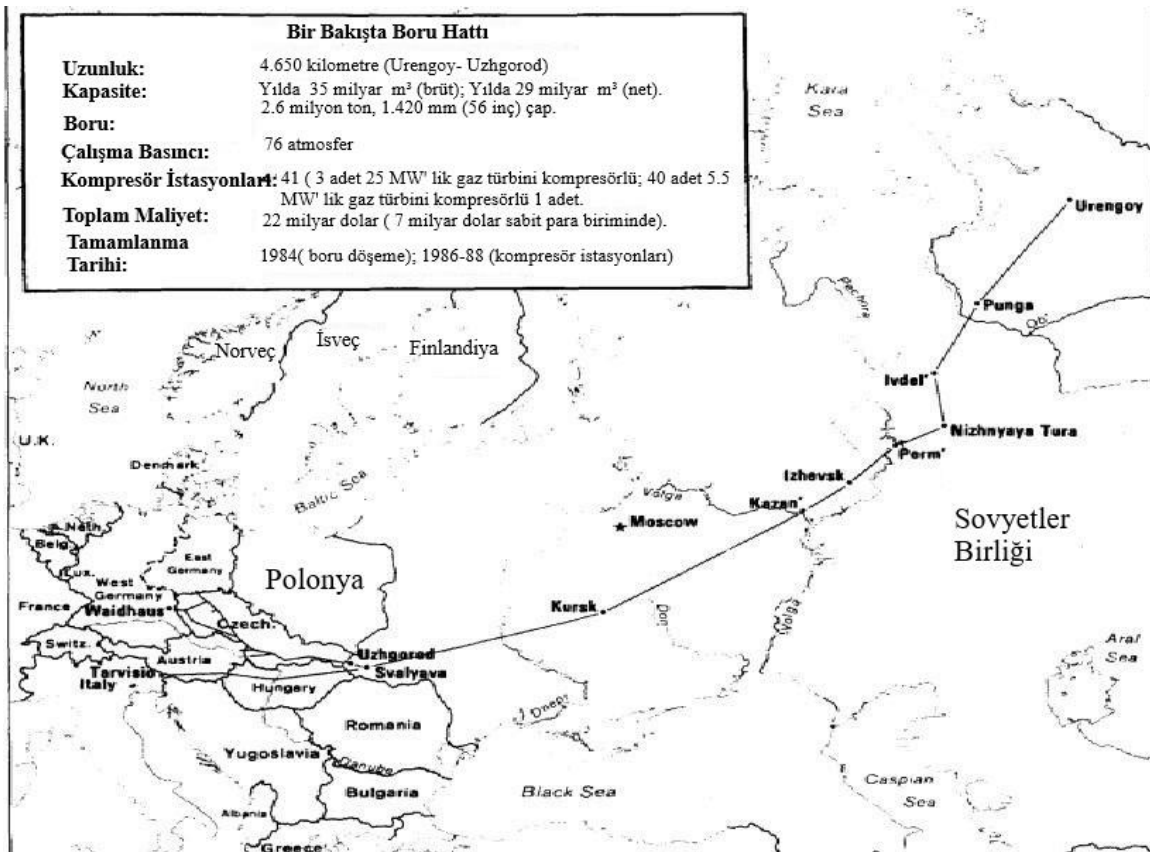
En fazla taşıma miktarına sahip olan, 1968 yılında faaliyete geçen Urengoy- Pomary-Uzhgorod Boru Hattı, diğer isimleriyle “Brotherhood (Bratsvo) Boru Hattı, Batı-Sibirya Boru Hattı ve Trans-Sibirya Boru Hattı olarak da bilinmektedir. Dünya pratiğinde ilk kez, bu çarpıcı özelliklerini taşıyan bir doğal gaz boru hattı planlanan 3 yıl yerine 1 sene aşmadan rekor kırıcı bir süre içerisinde inşa edildi.³¹² Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkelerini birbirine bağlayan bu hat, tek bir boru hattı değildir ve Ukrayna'dan geçerek birçok ülkeye gaz sağlamaktadır. Sırasıyla Ukrayna, Slovakya ve Slovakya'dan iki kola ayrılarak Avusturya ve Çek Cumhuriyeti'ne gaz ulaştırmaktadır.³¹³ Avusturya'ya ek olarak 380 km'lik bir güzergâh eklenerek 1974 yılında İtalya'ya ve Macaristan'a aktarılmıştır. Daha sonra 160 km'lik bir boru hattı kısmı daha ilave edilerek Fransa ve iki Almanya'ya kadar geniş bir ağ bağlantısı yaratılmıştır.³¹⁴ Ukrayna bölümü 1160 km'dir ve yılda 28-32 milyar m³ sağlanmaktadır. Almanya, Fransa ve Japonya'nın borç verilen yardımlarıyla finanse edilen Brotherhood, Doğu-Batı arasında ki en büyük proje olarak, güzergâhı aşağıdaki resimde detaylı bir şekilde gösterilmektedir.

³¹¹ Nauchnyy Zhurnal Rossiyskogo Gazovogo Obshchestva, 2016: 69.

³¹² <https://docplayer.ru/storage/50/26288952/1587028426/uregO29nlMDGIOO4keHlZA/26288952.pdf> (erişim tarihi: 25.01.2020).

³¹³ <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/transportation/> (erişim tarihi: 27.01.2020).

³¹⁴ <http://www.inventingeurope.eu/infrastructures/communist-brotherhood-becomes-east-west-exchange> (erişim tarihi: 25.01.2020).

Resim 3.14.Urengoy- Uzhgorod Boru Hattı Güzergahı³¹⁵

1989' da Sovyet Birliği'nin etkisini yitirmesiyle, COMECON ülkelerinin işbirliği algısı da etkinliğini kaybetmiştir. Bu minvalde Doğu ve Batı Avrupa'yı gaz ağıyla şekillendiren Brotherhood' un rolü de değişmiş oldu.³¹⁶ Ukrayna'nın transit rolündeki önemi de Brotherhood ile yeniden şekillenmiştir. Ancak LNG ihracatına yönelik artan girişimler ve BPS, BPS-2, NS, NS2, Yamal-Avrupa2 gibi tasarlanan ve hayata geçirilen projeler Brotherhood Boru Hattının önemini önemli ölçüde eksiltmiştir.³¹⁷

³¹⁵ Special National Intelligence Estimate, 1982: 18.

³¹⁶ <http://www.inventingeurope.eu/infrastructures/energy-brotherhood-reversed-after-1989> (erişim tarihi: 27.01.2020).

³¹⁷ <http://www.inventingeurope.eu/infrastructures/the-future-of-gas-is-fluid> (erişim tarihi: 30.01.2020).

3.2.2.2 Orenburg- Western (Soyuz) Doğalgaz Boru Hattı

Resim 3.15.Soyuz Hattı Güzergahı³¹⁸

Brotherhood ve Soyuz hattının Ukrayna'nın "Bar" şehrinde birleştiği nokta. Uzhgorod üzerinden farklı noktalara ayrılmaktadır.

Rusya'nın Orenburg sahasının doğal gazını Batı Avrupa'ya ihraç etmek amacıyla 1980 yılında hizmete geçen boru hattının uzunluğu 2750 kilometre, yıllık doğal gaz transit kapasitesi 26³¹⁹ milyar m³'tür. Sovyetler Birliği'nin Avrupa'ya tedarik ettiği başlıca ihracat yollarından birini oluşturmaktadır. Moskova'nın güneyinde bulunan Orenburg sahasından Batı'ya gaz ulaştıran dönemin önemli bir güzergahıdır. Romanya, Slovakya ve Macaristan'a gaz akışı Ukrayna'dan hatların ayrımı ile sağlanmaktadır. Günümüzde Rusya (882 km), Kazakistan (300 km) ve Ukrayna (1568 km) toprakları üzerinden geçmektedir. Ukrayna'daki Bar şehrinde "Urengoy – Pomary – Uzhhorod" ve "Progress" boru hatları ile birleşmektedir³²⁰.

Avrupa gaz piyasasının önemli bir gelişmesi olan bu projenin hem ekonomik hem de jeopolitik etkileri büyük olmuştur. SSCB ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki etkileşimi artırmak, uluslararası gerginliği azaltmak ve dış politika gerginlik havasını hafifletmek için önemli bir araç konumunu korumuştur. Özellikle bu dönemde doğalgaz nüfusun yaşamı için

³¹⁸ "Gazoprovod Çerez Ukrainu v Yevropu -Skhema i Marshrut", FB.RU, 16.06.2014.

³¹⁹ Bazı kaynaklarda 32 milyar m³ olarak verilmiştir. Aynı zamanda hattın modernize edilip verimliliğinin %36'ya çıkarılması planlanmaktadır. <http://abarrelfull.wikidot.com/soyuz-pipeline> (erişim tarihi: 02.02.2020).

³²⁰ Kolomeytseva, 2017: 26.

büyük önem kazanmıştır ve bu nedenle gaz arzındaki istikrarsızlık sosyal olumsuzlukların temeli haline gelip Batı Avrupa'nın ulusal güvenlik tehlikesini teşkil etmeye başlamıştır³²¹. Ayrıca, bu proje sayesinde demir perdenin diğer tarafında bulunan SSCB' de ekonomik sıkıntılarını çözmesinde yardımcı olacak döviz gelirinin sağlanması temel amaç haline gelmiştir. 1970'lerdeki silahlanma yarışı, askeri-sanayi kompleksine yatırım ve Çin ile olan çatışma SSCB ekonomisi üzerine ağır bir yük oluşturmaktaydı. Bu bağlamda doğal gaz ihracatının bir an önce başlatılması Sovyet Birliği'nin çıkarlarına uygundu.

3.2.2.3 Komarno- Drozdowicze Doğalgaz Boru Hattı

3.2.2.4 Hust- Satu Mare Doğalgaz Boru Hattı

3.2.2.5 Ananyev Doğalgaz Boru Hattı

Soyuz hattının 3 ana akışını sağlayan bu hatların yıllık kapasitesi 34 milyar m³'tür. Polonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan Makedonya olan güney koridoru bu hatlar aracılığıyla Rus gazını temin etmektedirler.³²²

Son zamanlarda bu hatlar üzerinde yaşanan patlamalar ve arızalar daha fazla ortaya çıkmaya başlamıştır. Boru hattı çeşitliliğine gidilmesinin siyasi nedenler yanı sıra böyle bir boyutu da mevcuttur. Ukrayna gaz hatlarını modernize ederek ters akış ile 2016 yılından itibaren Polonya, Slovakya ve Macaristan'dan gaz almaya devam etmektedir.³²³

3.2.2.6 Uzhgorod- Beregova Doğalgaz Boru Hattı

Northern Lights hattının Ukrayna kısmını içeren Torzhok-Dolina, Dolina- Uzgorod ve Uzhgorod- Beregovo akışı; Macaristan, Sırbistan ve Bosna- Hersek' e kadar ulaşarak yıllık 13 milyar m³ kapasite ile bu ülkeleri beslemektedir.

³²¹ Afanaciev, 2013: 21.

³²² "Major Gas Pipelines of the Former Soviet Union and Capacity of Export Pipelines", *East European Gas Analysis*, 20.04.2013.

³²³ "Ukraina Otremonirovala Gazoprovod Komarno-Drozdovichi i Gotova Vozobnovit' Postavku Gaza iz Pol'shi", *Neftegaz*, 08.06.2016.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU-ALMANYA ENERJİ İLİŞKİLERİNİN ÜLKE EKONOMİLERİNDEKİ YERİ

4.1. Rus Ekonomisinin Enerji İhracatında Almanya'nın Payı

World Economic Outlook 2019'a göre Alman ekonomisi, Euro bölgesinin en büyük ekonomik hacmine sahiptir.³²⁴ Aynı zamanda dünya ekonomik sıralamasında dördüncülüğünü korumaktadır. Alman ekonomisinin gelişmesi ve gelişmekte olmasının temel parametresi mamul ihracatının fazla olmasına dayanmaktadır. İthalat ve ihracatın toplamı GSYH'nin neredeyse tamamına yakındır.³²⁵ World Economic Outlook 2019'daki verilere göre³²⁶ Almanya'nın toplam GSYH' deki payı %7,5'dir ve mal ihracatında gelişmiş ekonomiler arasında ise %12'lik bir orana sahiptir. Euro bölgesinin toplam mal ihracat oranının dünyada yaklaşık %27, gelişmiş ekonomilerde ise %42'lik bir veriye sahip olduğu göz önünde bulundurulursa, Alman ekonomisinin ihracat durumu daha net anlaşılabilir. Yatırım alanında özgürlüklerin artmaya devam etmesiyle birlikte uzun vadeli iş rekabetinin de küresel düzeyde ekonomiye olumlu etkileri olacaktır.

Rusya Federasyonu ise her ne kadar düşük petrol fiyatlarından etkilenmiş, Kırım ilhakında ekonomik olarak oldukça yıpranmış olsa da gelişen ve gelişmekte olan ülkeler kategorisinde birinci sıradadır. Son zamanlarda teknolojiyle birlikte, enerji sektörüne olan ihtiyacın artması talebe bağlı olarak ekonomisini iyileştirmesine imkân sağlamıştır. Gelişmiş ekonomisi sağlam temellere dayanan Berlin ile ekonomisi gün geçtikçe gelişme göstermeye devam eden Moskova'nın ortak projeler üzerinde yoğunlaşması başta ABD olmak üzere diğer ülkeler üzerinde siyasi tedirginlik yaratmaktadır. Ancak Alman ekonomisinin durumu AB üzerindeki siyasi ve ekonomik baskınlığının diğer ülkelere oranla daha yüksek olmasına olanak sağlamaktadır.³²⁷

AB ve Rusya arasındaki politik çekişmelerin yanı sıra Avrupa Birliği'nin birincil ekonomisi arasındaki ticaret hacmi önceki yıla göre %9 oranında artarak 62 milyar Euro'ya kadar çıkmıştır.³²⁸ Rusya'nın aylık ortalama dış ticaret hacmi 35 bin dolar civarında gerçekleşirken bu rakamın 25 bin doları Almanya ile olmaktadır.³²⁹

³²⁴ World Economic Outlook, 2019: 57.

³²⁵ <https://www.heritage.org/index/country/germany> (erişim tarihi: 10.02.2020).

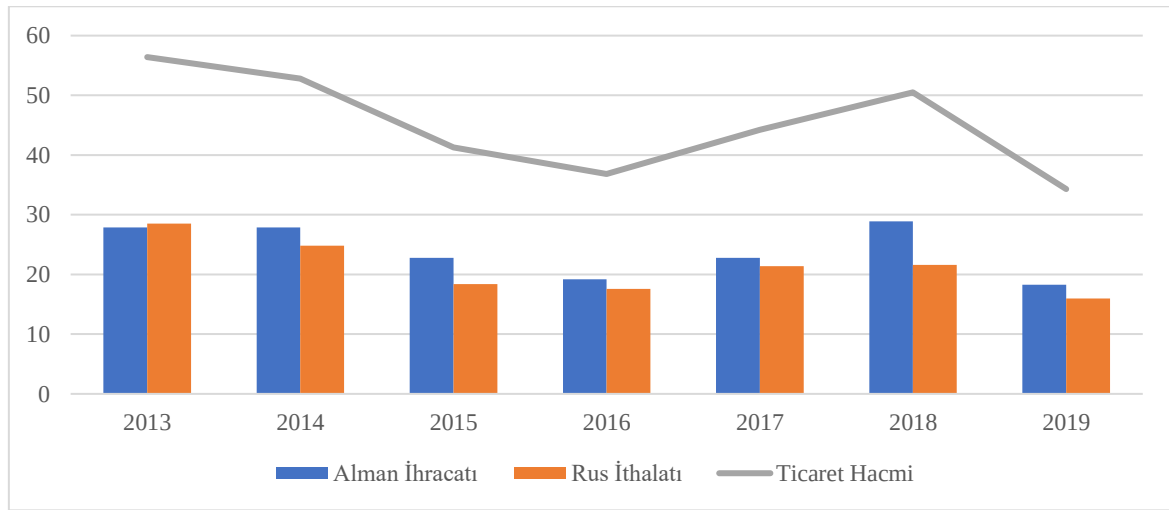
³²⁶ World Economic Outlook, 2019: 126.

³²⁷ <https://www.heritage.org/index/country/germany> (erişim tarihi: 10.02.2020).

³²⁸ "German Economic Appetite for Russia", *Obserwator Finansowy*, 18.06.2019.

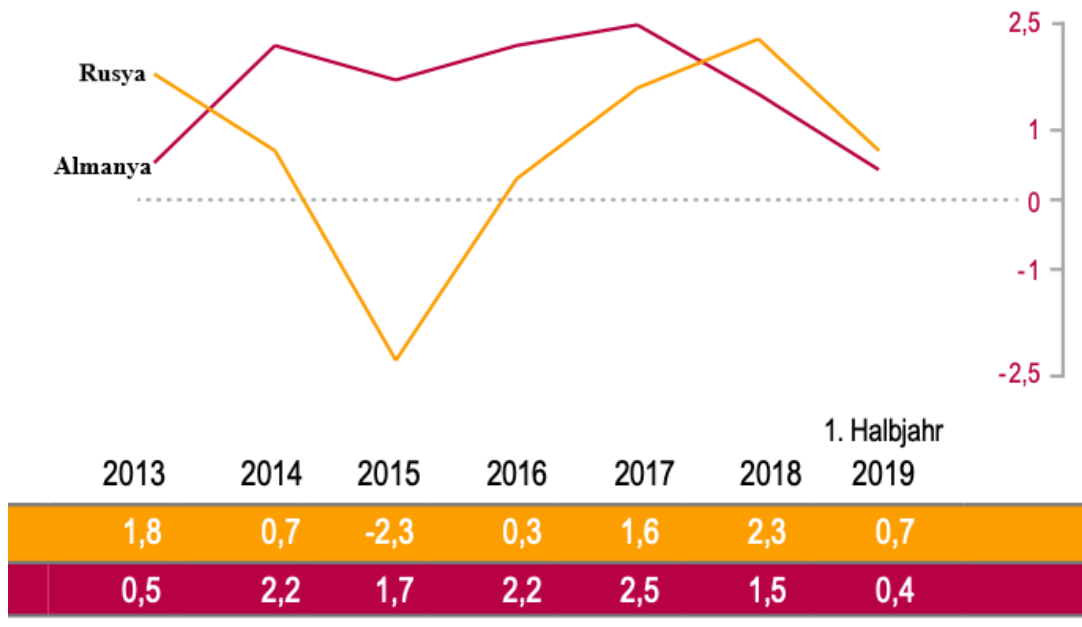
³²⁹ <https://www.ceicdata.com/en/russia/exports-by-main-trading-partners-ytd/exports-ytd-european-union-germany> (erişim tarihi: 14.02.2020).

Tablo 4.1.Rusya- Almanya Arasındaki Ticaret Hacmi

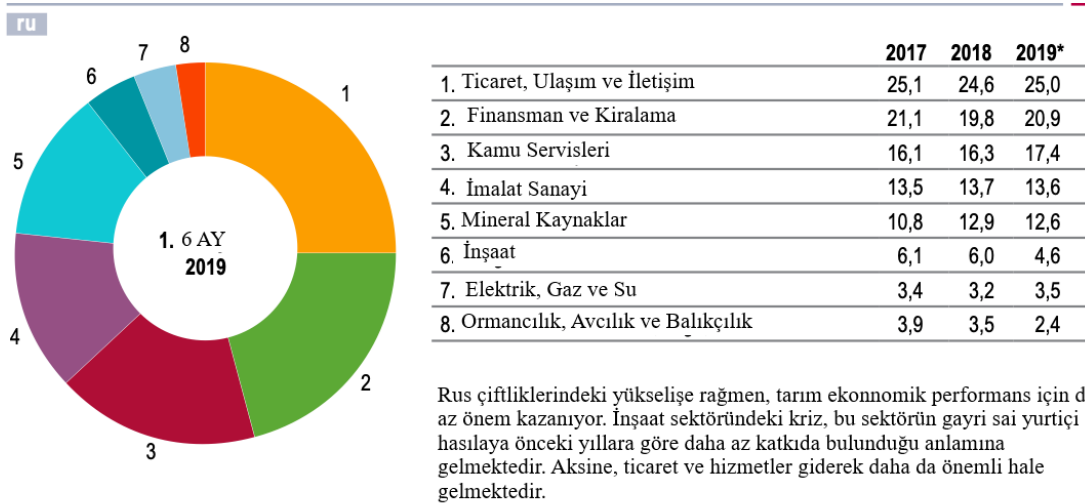
Rusya, ekonomik güç kapsamında Alman ithalatına daha fazla bağımlıdır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi son verilerle birlikte 50 milyar dolar üzerine kadar çıkmıştır.

Moskova'da bulunan Alman Büyükelçiliği, Almanya Ticaret ve Yatırım (Germany Trade & Invest) ve Alman- Rus Ticaret Odası (Russian- German Chamber of Commerce) tarafından yılda 3 defa çıkarılan finansal rapora (ECP) göre ekonomideki temel dinamikler ele alınmıştır.

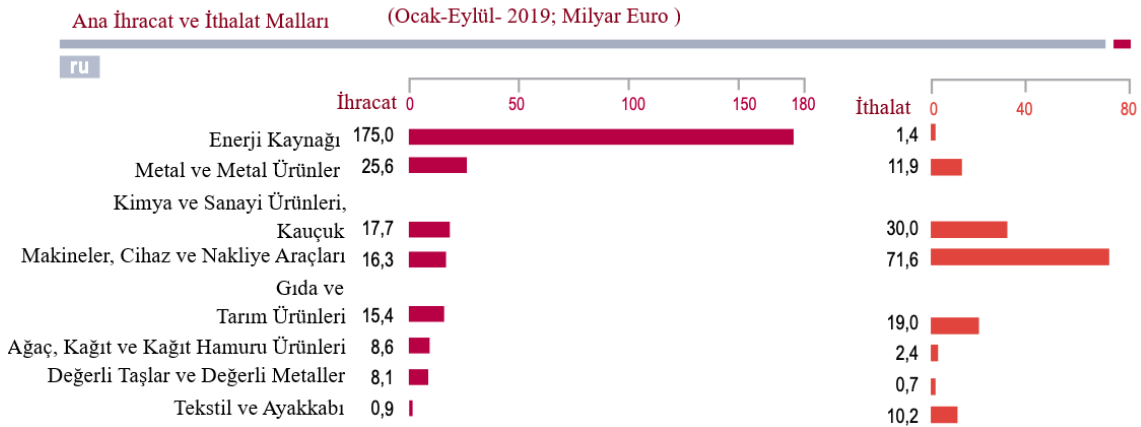
Şekil 4.1.. İki Ülkenin 2013-2019 Yılları GSYH Büyümesi (%)³³⁰

³³⁰ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK): 2019: 4.

Rusya'nın GSYH verileri geçen yıla göre sadece %1,1 artmıştır.

Şekil 4.2.Rusya’da Sektörel Gelişime Göre (%)³³¹

Şekil 4.3.En Önemli İthalat ve İhracat Ürünleri (Ocak- Eylül 2019; milyar Euro)³³²

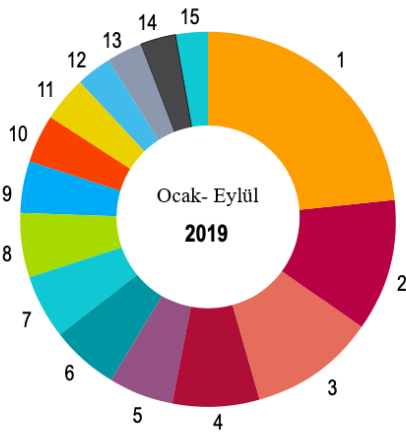
Almanya dünyanın en büyük 5. Enerji tüketicisidir. Bu enerji miktarının yaklaşık %70’i dışardan temin edilmektedir.³³³ Birincil ihracat ayağı 175 milyar Euro ile enerji sektörüdür. Rusya, 2019’ un ilk 3 çeyreğinde günde 650 milyon dolarlık petrol, petrol ürünleri ve doğalgaz ihracatı gerçekleştirmiştir. Bu ürünler tek başına ihracatın %60’ını oluşturmaktadır. Yamal Yarımadası’nda LNG ihracatına yönelik yeni ihracat sahalarının oluşturulmasıyla üretim kapasitesi artmıştır.

Rusya’nın satın alma gücü dünya verilerine göre 6. Sıradadır. Putin’ in hedefi 2024’ e kadar ilk 3’e girmektir.

³³¹ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK): 2019: 5.

³³² Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK): 2019: 5.

³³³ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK): 2020: 6.

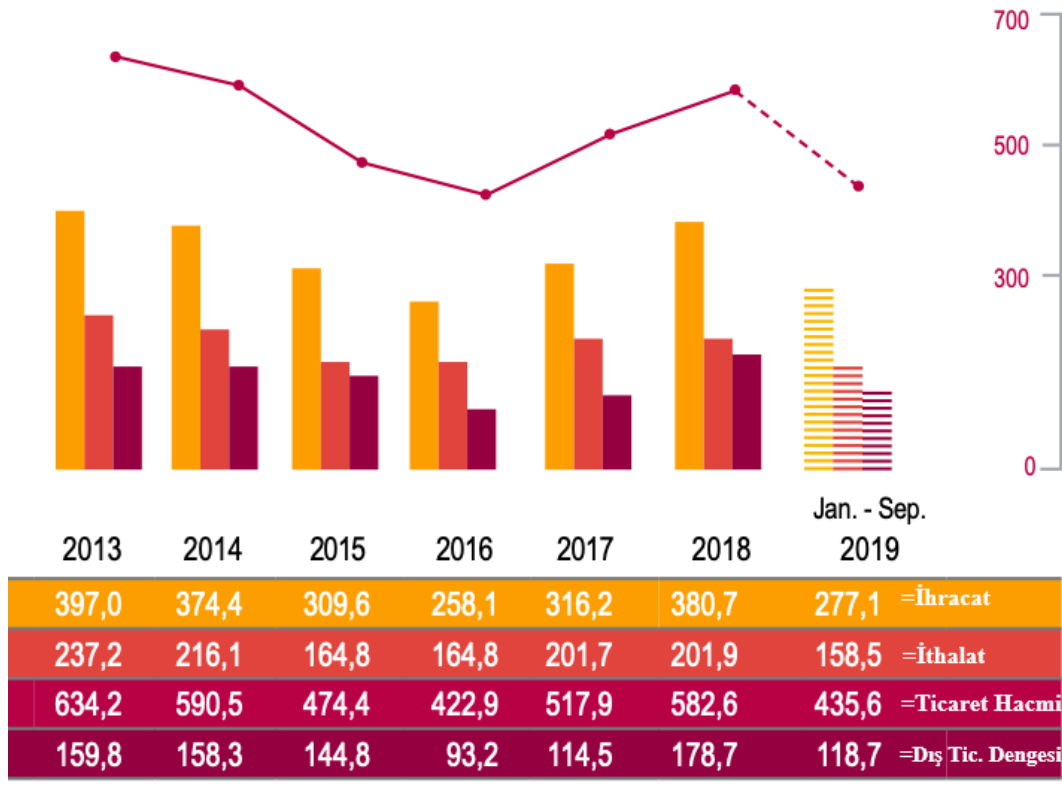
		2016	2017	2018	2019*
1	ÇİN	59,7	77,0	91,7	70,3
2	ALMANYA	36,8	44,2	50,5	34,3
3	HOLLANDA	29,2	35,0	39,9	33,2
4	BELARUS	21,6	27,1	28,8	21,8
5	TÜRKİYE	14,2	19,5	21,6	17,4
6	ABD	18,0	20,5	21,2	17,2
7	İTALYA	17,9	21,2	22,8	16,3
8	KORE CUM.	13,7	17,0	21,0	16,8
9	JAPONYA	14,5	16,1	18,0	13,7
10	KAZAKİSTAN	12,0	15,5	15,4	12,7
11	POLONYA	11,8	14,6	18,4	11,1
12	B. BRİTANYA	9,4	11,3	11,6	9,6
13	FİNLANDİYA	8,1	10,9	12,5	9,2
14	FRANSA	12,0	13,7	14,6	9,1
15	UKRAYNA	9,2	11,4	12,7	8,0

Şekil 4.4.Rusya'nın Dış Ticaret Ortakları (milyar Euro)³³⁴

Bahsi geçen dönemde Çin'den sonra Almanya Rusya'nın en büyük 2. ticaret ortağıdır. Aynı zamanda Almanya Rusya'daki en büyük 8.yatırımcıdır. Rusya, Alman yatırımcılar için vergi cennetidir.³³⁵ Önemli enerji projelerinin yanı sıra iki ülke arasındaki yakınlaşma AB ve Batı'nın yaptırımlarına rağmen yatırımcılar aracılığıyla sağlamlığını korumaktadır. Özellikle Daimler, Mercedes Benz gibi otomobil üreticilerinin ilgisi Rus ekonomisine oldukça önemli girdiler sağlamakta ve sağlamaya devam edecektir.

³³⁴ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK): 2020: 7.

³³⁵ Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK): 2019: 6.

Şekil 4.5. Rusya Dış Ticaret (milyar Euro) ³³⁶

Alman-Rus ilişkileri ekonomik ve üst düzey siyasi yetkililer bağlamında oldukça olumlu ilerlemesine rağmen, medyada sık sık eleştirilere sebep olmaktadır. Bu karmaşık ilişkinin nedeni ekonomiden ziyade Rusya'nın yönetim biçiminden kaynaklanmaktadır. Rus nüfusu üzerinde demokrasiye duyulan endişe, BDT ülkeleriyle yaşanan siyasi sosyal ekonomik ve nüfus politikalarının baskıcı tutumu Alman- Rus diyalogunu dolaylı olarak etkilemiştir.

Buna rağmen; iki ülke hükümetleri arasında gerçekleştirilen siyasi diyaloglarda mevcuttur;

- İyi Komşuluk, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (1990)
- Çalışma ve Sosyal Politikada İşbirliği (1990)
- Çevre Anlaşması (1992)
- Ulusal Olağanüstü Hal Zamanlarında Karşılıklı Yardım (1992)
- Uluslararası Kara ve Hava Taşımacılığında İşbirliği (1993)
- Yakın Tarihte Ortak Komisyonun Oluşturulması (1997)
- Seyahatin Kolaylaştırılması (2003)

³³⁶ İhracat hacminin %5 küçülme nedeni petrol ürünleri ve doğalgaz ihracatındaki düşüşten kaynaklanmaktadır.

- Gençlik Politikasında İşbirliği (2004)³³⁷ gibi anlaşmalarla pekiştirilmiş ve ekonomik yakınlığı da olumlu bir perspektifte etkilemiştir.

Alman gaz ithalatının 2025' e kadar yaklaşık 105 milyar m³ artacağı tahmin edilmektedir. Bu artışta Rus ithalatının ise yaklaşık 60 milyar m³ e sahip olacağı düşünülmektedir. Rus payı yaklaşık %60 seviyesine çıkacaktır. Rusya'nın AB'ye yaptığı ihracatın yaklaşık %30'unu Almanya tek başına oluşturacaktır.³³⁸ Karşılıklı bağımlılığın getirmiş olduğu "stratejik ortaklık" ise potansiyel enerji güvenliği riskini en aza indirmektedir.

Almanya 2017 yılındaki net ithalatının enerjideki payı ham petrol için %89, doğalgaz için %75 civarında olmuştur. Hem petrol hem de doğalgaz için olan bu ithalatın neredeyse yarısı Rusya'dan tedarik edilmektedir.³³⁹ Enerjide Rusya, Almanya için güvenli bir tedarikçi olmaya devam ettiği sürece Rus gazıda Avrupa pazarında tekelliğini ve söz sahibi olma konumunu koruyacaktır.

Rusya'nın istatistiklere göre ihracat partnerleri aşağıda verilmiştir.

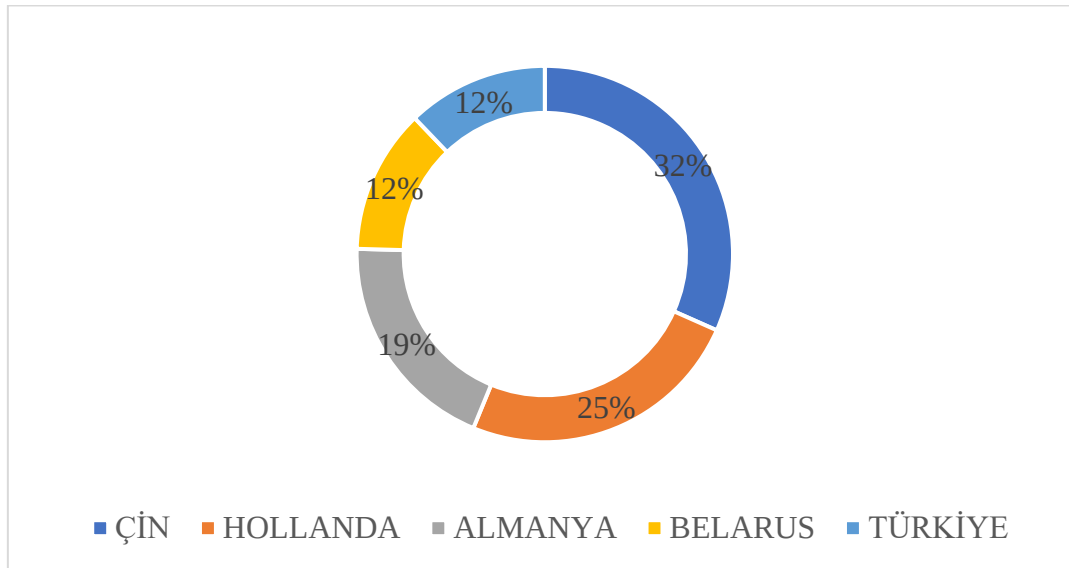
1. Çin (56 milyar dolar),
2. Hollanda (43 milyar dolar),
3. Almanya (34 milyar dolar),
4. Belarus (21 milyar dolar),
5. Türkiye (21 milyar dolar),
6. Güney Kore (17 milyar dolar),
7. Polonya (16 milyar dolar),
8. İtalya (16 milyar dolar),
9. Kazakistan (12 milyar dolar) ve
10. Amerika Birleşik Devletleri (12 milyar dolar)³⁴⁰

³³⁷ Götz,2007: 3.

³³⁸ Götz,2007: 6.

³³⁹ Federal Ministry for Economic Affairs and Energy, 2017: 26.

³⁴⁰ https://www.exportgenius.in/export-import-trade-data/russia-export.php?gclid=EAIaIQobChMIysbZwZyI6AIV1YbVCh0IBg9xEAAAYASAAEgIY-_D_BwE (erişim tarihi: 18.02.2020).

Tablo 4.2.Rusya'nın İlk 5 İhracat Partnerleri (%)³⁴¹

4.1.1. Doğalgaz Sektörü

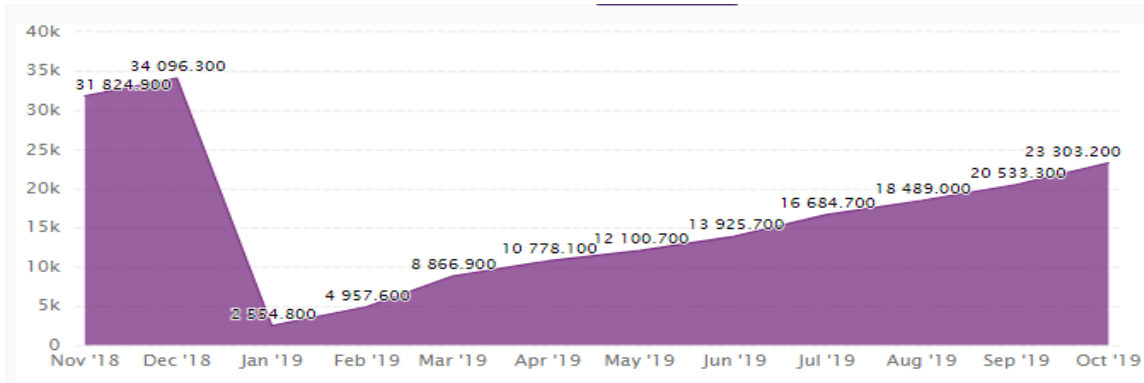
Rusya Federasyonu doğalgaz sektöründe üretim BP Statistical Review of World Energy 2019 verilerinde 669,5 milyar m³ olarak verilmiştir. 2018 yılına göre %5,5'lik bir artış göstermiştir.³⁴² Dünyada kanıtlanmış en büyük gaz rezervine (38,9 trilyon m³)³⁴³ sahip olmakla birlikte üretimde ABD' den sonra ikinci sırada konumunu korumaktadır. Doğalgaz tüketiminde de 2018 yılı itibariyle 454,5 milyar m³ ile birinci sıradadır.

CEIC Data verilerine göre 2018 yılı itibariyle doğalgazın yaklaşık yıllık 250 milyar m³'ü ihraç edilmiştir. Almanya 2018'de 88,3 milyar m³ 'lük bir tüketim gerçekleştirmiştir. Aşağıdaki tabloda Almanya'nın Rusya'dan ihraç ettiği gaz miktarları aylara göre gösterilmiştir.

³⁴¹https://www.exportgenius.in/export-import-trade-data/russia-export.php?gclid=EAIaIQobChMIysbZwZyI6AIV1YbVCh0IBg9xEAAAYASAAEgIY-_D_BwE (erişim tarihi: 18.02.2020).

³⁴² BP Statistical Review of World Energy, 2019: 32.

³⁴³ BP Statistical Review of World Energy, 2019: 30.

Şekil 4.6.Rusya'nın Almanya'ya Gerçekleştirdiği Doğalgaz İhracatı³⁴⁴

Almanya'nın bir önceki yıla göre enerji tüketimi %1,6'lık bir azalma göstermiştir. Ancak yine de dünya doğalgaz tüketiminde 9. sıradadır.

2018 yılında Almanya'nın boru hatları aracılığıyla toplam 100,8 milyar m³ lük doğalgaz ithalatının ülkelere göre değerleri verilmiştir.³⁴⁵

Hollanda	Norveç	Diğer Avrupa Ülkelerinden	Rusya	Cezayir	Libya
15,8	24,7	4,9	55,3	16,3	4,3

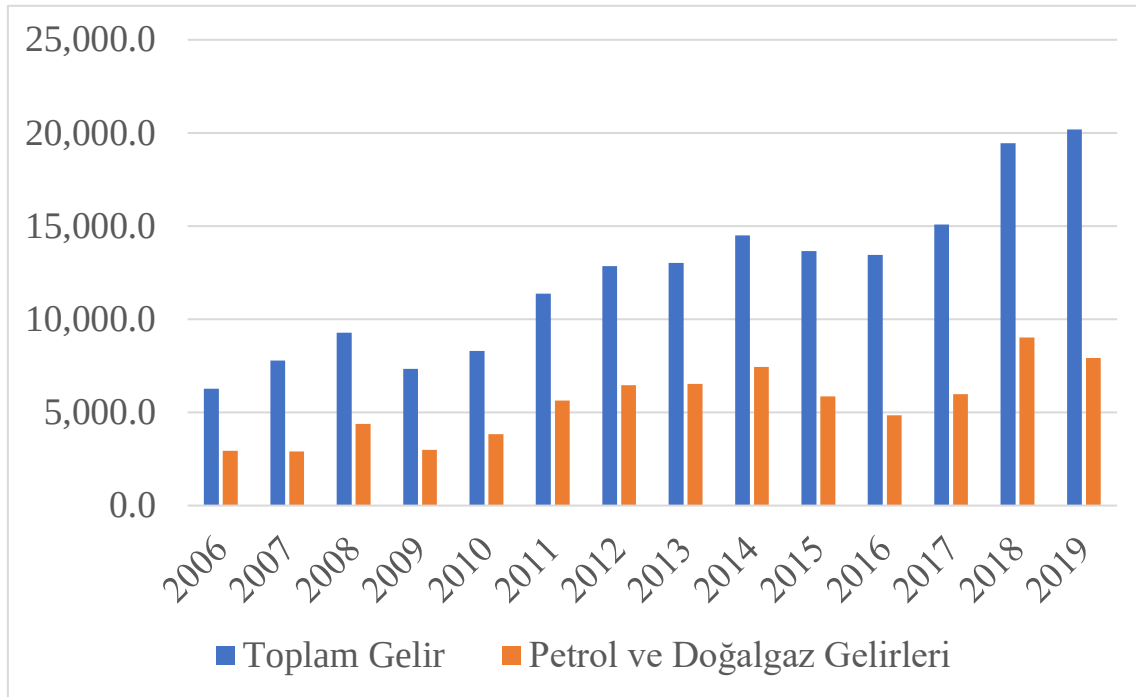
Tablo 4.3.2018 Yılı Almanya Doğalgaz İthalatının Ülkelere Göre Dağılımı

Rusya 55,3 milyar m³ ile Alman gaz ithalatında birinciliğini sürdürmektedir. Bu minvalde, başlıca ticaret ortağının Almanya olmasıyla ekonomisini doğrudan etkilemektedir.

Rusya Federasyonu Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan Federal Bütçeye İlişkin Yıllık Raporda 2006- 2019 yılları arasındaki toplam gelir ve enerji gelirleri aşağıdaki tabloda paylaşılmıştır:

³⁴⁴ <https://www.ceicdata.com/en/indicator/germany/natural-gas-imports> (erişim tarihi: 23.02.2020).

³⁴⁵ BP Statistical Review of World Energy, 2019: 41.

Tablo 4.4.Rusya Federasyonu Yıllık Bütçe Raporu³⁴⁶

Enerji sektöründen gelen gelirler toplam federal bütçe gelirlerinin %50' sinden fazlasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda doğalgaz ihracatı toplam ihracatın %70' ini oluşturmaktadır. Almanya'nın bu sektördeki payı diğer enerji dallarına oranla oldukça fazladır. Özellikle 2000 yılında Başbakan Schroeder' in başlatmış olduğu nükleer santralleri kapatma girişimi doğalgaza olan ilgiyi daha da artırmıştır. Boru hatlarının iyileştirilmesi ve yeni projelerle ağın genişletilmesi Almanya'yı doğrudan Rus doğalgazına bağlamıştır.

4.1.2. Sıvılaştırılmış Gaz ve Temel Riskler

Rusya, sıvılaştırılmış gaz sektörüne ilk olarak Şubat 2009 yılında LNG tesisi açarak girişimde bulunmuştur.³⁴⁷ Arza bağlı olarak, özellikle Asya'nın taleplerine karşılık sağlayabilmek adına yeni LNG projeleri geliştirmeye devam etmektedir.

Dünya genelinde LNG tedariki 2019 itibariyle son 10 yılın iki katı artmıştır. Özellikle Avustralya, ABD ve Rusya' da LNG terminali tesisi yapımına verilen öncelik bu artışta etkili olmuştur. LNG arz artışında Avustralya'da 15 milyar m³, ABD'de 11 milyar m³ ve Rusya'da 9 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. Çin' in artan enerji ihtiyacı LNG tedarikine yönelik gelişimi tetiklemeye önderlik etmiştir. Bunun yanı sıra, Japonya ve Çin dünyanın en fazla LNG ithal eden iki ülkesidir.

³⁴⁶ Ministry Of Finance Of The Russian Federation, 2020: Excell Tablosu Sayfa 1.

³⁴⁷ <https://www.pwc.ru/en/publications/russian-lng-projects.html> (erişim tarihi: 01.03.2020).

Rusya Sahalin tesisi ile ilk sıvılaştırılmış doğalgazını 2009’da üretmiştir.³⁴⁸ 2009’dan beri faaliyet gösteren bu sıvılaştırılmış doğalgaz tesisi Rusya’nın mevcuttaki en büyük LNG tesisidir. Aynı zamanda AB’ ye yapılan doğalgaz ithalatının yaklaşık dörtte birini LNG oluşturmaktadır. Bu da dolaylı yoldan AB’yi en büyük ithalatçı yapar.

Tablo 4.5.Rusya’nın 2009- 2018 Yılları Arasında LNG İhracatı (milyar m3)³⁴⁹

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
6,8	13,5	14,3	14,3	14,5	13,6	14,6	14,6	15,4	24,9

2018 yılında bir önceki yıla göre ihracat %61,5’ lık bir büyümeye göstermiştir. Rusya 2018 verilerine göre sırasıyla; Katar, Avustralya, Malezya, Nijerya ABD’ den sonra 6. LNG ihracatçısıdır.

Tablo 8. Rusya’nın büyük ölçekli sıvılaştırılmış doğal gaz projeleri

tesis	alan	durum	Kapasite (yılda milyon metrik ton LNG)	Duyurulan başlangıç yılı	sahipleri
Sıvılaştırma projeleri					
Sahalin LNG	Pasifik kıyısı	işletme	10+	2009	Gazprom, Shell, Mitsui ve Mitsubishi
Yamal LNG	Arktik kıyıları	inşaat	16,5	tren 1 - sonuna kadar 2017 tren 2 - 2018 tren 3-2019	Çin hükümeti tarafından kurulan bir yatırım fonu olan Novatek, Total, CNPC ve İpek Yolu Fonu
Arktik LNG – 2	Arktik kıyıları	planlama	16,5’e kadar	2025’e kadar	Novatek,
Baltik LNG	Baltik kıyıları	planlama	10	2021 sonrası	Gazprom
Uzak Doğu LNG	Pasifik kıyısı	planlama	5	2020 sonrası	ExxonMobil, Rosneft, ONGC Videsh ve Japon konsorsiyumu SODECO
Sahalin LNG (genişleme)	Pasifik kıyısı	planlama	5.4	2022 sonrası	Gazprom, Shell, Mitsui ve Mitsubishi
Pechora LNG	Arktik kıyıları	gecikmiş	8’e kadar	NA	Rosneft
Shtokman LNG	Arktik kıyıları	gecikmiş	30	NA	Gazprom
Vladivostok LNG	Pasifik kıyısı	gecikmiş	10	NA	Gazprom
Yeniden gazlaştırma projeleri					
Kaliningrad LNG	Baltik kıyıları	inşaat	2	2017	Gazprom

Kaynaklar: Gazprom, Yamal LNG, Reuters, Rosneft, Sakhalin Energy, Shell ve Total tabanlı ABD Enerji Bilgi İdaresi.

Resim 4.1.Rusya’nın Mevcut LNG Projeleri³⁵⁰

Gazprom ve Rosneft’ in planladığı yeni projeler kapsamında Putin 2035 yılına kadar LNG tedarikinde 120-140 milyar m³’ e ulaşarak dünyada en fazla LNG üreticisi olma yolunda hedefler belirlediğini dile getirmiştir.³⁵¹ LNG’de küresel rekabet alanını genişletmek amacıyla pazar payının artırmak istemesi Putin Rusya’sı için ekonomik olmakla birlikte siyasi bir baskı aracıda oluşturmaktadır. Yani, LNG Moskova için doğalgaz gibi hem ticari hem de politik bir

³⁴⁸ <https://www.eia.gov/international/overview/country/RUS> (erişim tarihi: 06.03.2020).

³⁴⁹ BP Statistical Review of World Energy, 2019: 38.

³⁵⁰ <https://www.eia.gov/international/overview/country/RUS> (erişim tarihi: 06.03.2020).

³⁵¹ “Liquefied Gas- Does LNG have a Place in Germany’s Energy Future?”, *Clean Energy Wire*, 12.02.2019.

hedefdir. Rusya'nın küresel gaz piyasasında rekabet gücünü koruyabilmesi adına önemli bir girişimdir. Sanayi ve ekonomik anlamda Rusya'ya katkı sağlayacak, mevcut ve olabilecek yeni müşteri potansiyelini güçlendirecektir³⁵²

Güncelde Almanya'nın mevcut bir LNG terminali bulunmamaktadır. Ancak taraf olmayan devletler açısından sorun yaratan NS2 tartışmasının ardından ve ABD yaptırımları neticesinde ilerleyen dönemlerde yapılması mümkün görünmektedir. Siyasi konjonktürün yanı sıra Almanya için LNG, doğalgaza oranla daha maliyetli olduğu için tercih edilmemektedir. Rus doğalgazının boru hatları aracılığıyla daha kolay yoldan ve az maliyetle temin edilmesi LNG'yi ikinci plana atmaktadır. Ancak ABD ve AB'nin enerji çeşitlendirme baskısından doğan yaklaşımlar sonucunda Alman Ekonomi ve Enerji Bakanı Peter Altmaier 2022 yılına kadar iki LNG terminali inşa edeceğini dile getirmiştir.³⁵³

4.1.3. Petrol ve Petrol Ürünleri

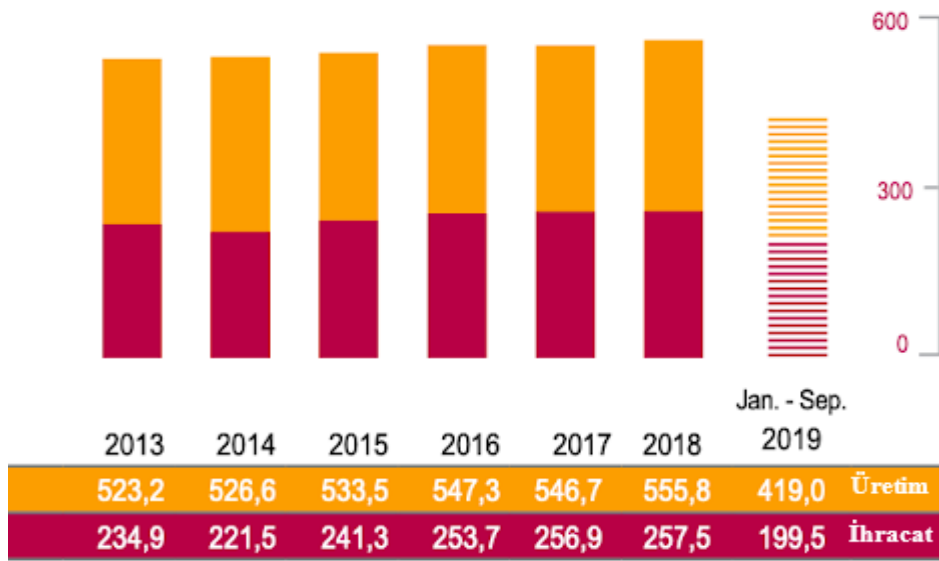
Rusya, dünyanın en büyük ham petrol üreticisidir ve Rus ekonomisinde pazar payının en yüksek olduğu sektörü petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. 2019 Ocak- Eylül döneminde yaklaşık 500 milyon tonluk bir üretim gerçekleştirmiştir. Üretimin yaklaşık 200 milyon tonu ise ihraç edilmiştir.³⁵⁴ Almanya bu noktada birincil konumunu korumakta ve %50'lik kısmını Rusya'dan ithal etmektedir. Norveç ve AB'ye üye devletlerden ise yaklaşık 20 milyon tonluk ham petrol ithalatı gerçekleştirmiştir. Bu oran, petrol ve petrol ürünlerinden gerçekleştirilen ithalatta toplam ithalatının neredeyse dörtte birine denk gelmektedir.³⁵⁵ Aşağıdaki şekilde ise, Rusya'nın 2013-2019 yılları arasındaki petrol üretimi ve ihracatı gösterilmiştir. Ardından verilen şekilde ise Almanya'nın ülkelere göre ham petrol ithalat oranları verilmiştir.

³⁵² Henderson, 2019: 4.

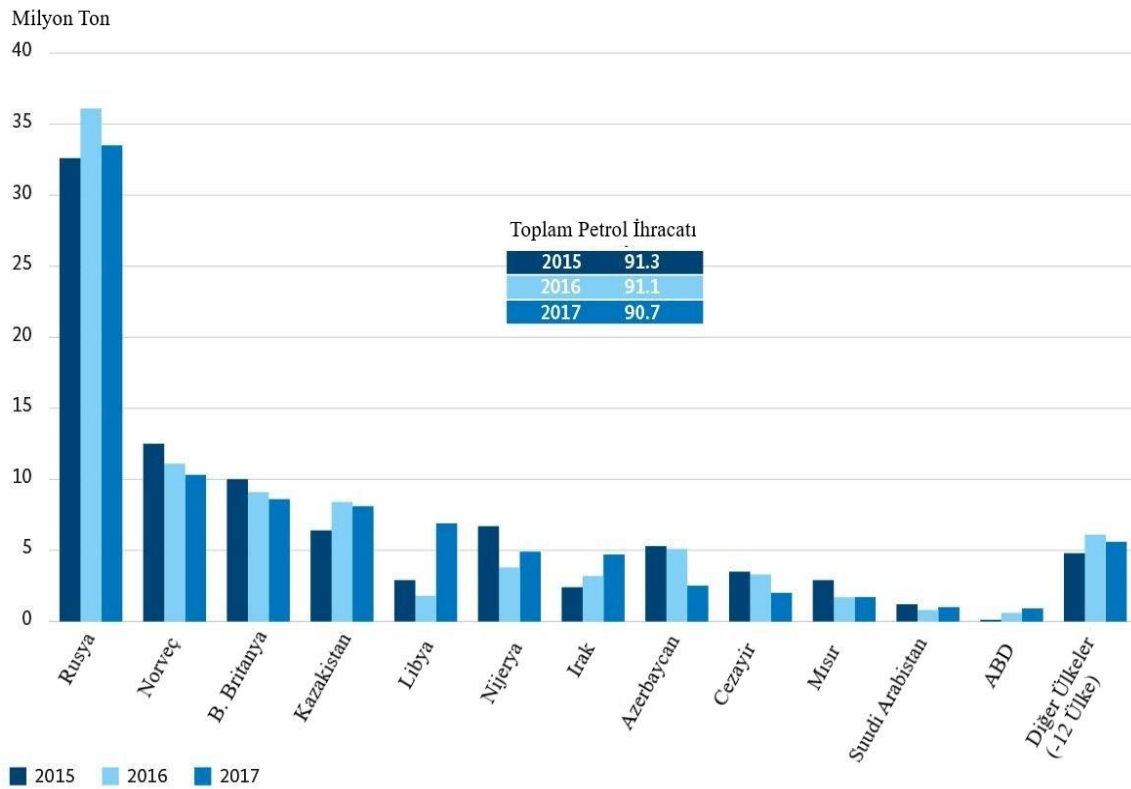
³⁵³ "Germany Set to Build LNG Terminals Amid European Gas Battle", *Neftegaz.RU*, 13.02.2019.

³⁵⁴ Rusya'nın petrol ihracatı yaklaşık %3,9 artarken petrol fiyatlarındaki gerilemeden dolayı ekonomiye ekstra bir girdisi olmamıştır. Aynı zamanda küresel ekonominin iyiye gitmemesinden kaynaklanan bir sorundan dolayı 2024'e kadar da bir artış beklenmemektedir.

³⁵⁵ https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Textsammlungen/Energy/petroleum-and-motor-fuels.html?cms_artId=255634 (erişim tarihi: 10.03.2020).

Şekil 4.7. Rusya'nın 2013-2019 Yılları Arası Petrol Üretimi³⁵⁶

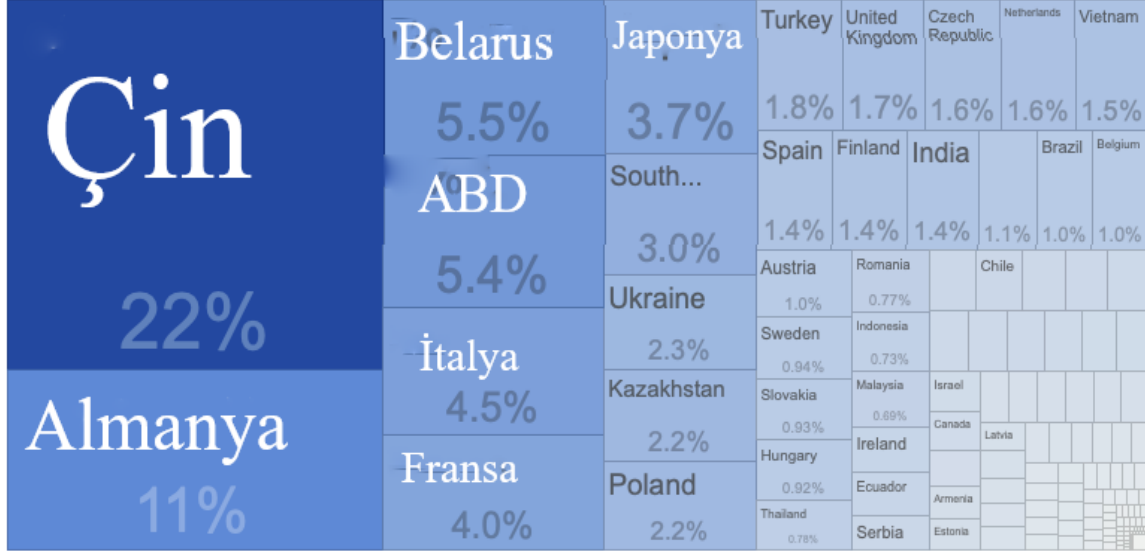

Şekil 4.8. Almanya'nın 2015-2017 Yılları Arasında Ham Petrol İthalatı³⁵⁷

³⁵⁶Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK): 2019: 18.

³⁵⁷<https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Infografiken/woher-kommen-die-deutschen-rohoelimporte.html> (erişim tarihi: 10.03.2020).

Almanya Federal Hükümeti’ nin modern bir yönetim sergileyebilmek adına kurmuş olduğu “The Federal Office for Economic Affairs and Export Control” yani BAFA³⁵⁸ verilerine göre Almanya 2019’ da ham petrol için yaklaşık 40 milyon dolar harcamıştır. Buda Rus ekonomisinde petrol gelirlerinin yaklaşık %30’ unu oluşturmaktadır.

Resim 4.2. Ülke Bazında Rus İthalatı³⁵⁹

4.1.4. Kömür

Rusya yaklaşık 180 milyar ton kömür rezervine sahip ve dünya da en fazla rezerve sahip olan 2. ülke konumundadır. Sahip olduğu rezervler dünya toplamının yaklaşık %20'sine eşittir.³⁶⁰ Aynı zamanda Rusya; Çin, ABD, Hindistan, Avustralya ve Endonezya' dan sonra dünyanın en fazla kömür tüketicileri arasında 6. sıradadır ve kömür üretiminde ilk beştedir. Ancak kömür üretiminin çoğu ülke içinde kullanılmakta ve ihracat payını düşürmektedir. Ayrıca, elektrik tüketiminde kömür yaklaşık %15'lik bir paya sahiptir. Bir önceki yıla göre kömür üretimi %7 büyümeye göstermiştir.³⁶¹

Tablo 4.6. Rusya’ da 2008-2018 Yılları Arasında Kömür Üretimi (Sıvı ve Gaz Yakıtlara Dönüştürülen Kömürü de içerir) (milyon ton)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
149.0	141.7	151.0	157.6	168.3	173.1	176.6	186.4	194.0	205.8	220.2

Tablo 4.7. Rusya’ da 2008-2018 Yılları Arasında Kömür İhracatı (milyon ton)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
56.5	58.6	59.8	68.2	77.2	84.9	90.3	98.0	106.8	120.5	136.2

³⁵⁸ Federal Office of Economics and Export Control

³⁵⁹ <https://tradingeconomics.com/russia/imports-by-country> (erişim tarihi: 16.03.2020).

³⁶⁰ <https://www.worldometers.info/coal/russia-coal/> (erişim tarihi: 17.03.2020).

³⁶¹ BP Statistical Review of Coal, 2019: 44.

2018 yılında bir önceki yıla oranla kömür ihracatında %13'lük bir artış gerçekleşmiştir. Bu durum Almanya'nın kömür üretimini düşürmesiyle orantılı bir artıştır.

Tablo 4.8.2008-2018 Yılları Arasında Avrupa'nın Kömür İthalatı (milyon ton)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
147.3	119.5	115.1	134.6	145.5	139.7	145.3	143.8	128.8	139.9	149.6

2018 yılında Avrupa'nın gerçekleştirmiş olduğu 149 milyonluk kömür ithalatının 66 milyon tonu Rusya tarafından tedarik edilmiştir. Rusya'nın dış ticaret dengesinde %40'lık payı kömür oluşturmaktadır. 2018 yılında 12,335 milyar dolar kömür ihracatı gerçekleştirmiştir.³⁶² Almanya'nın ise diğer birincil enerji kaynaklarında olduğu gibi kömürde de %38,5 ile ticaret partneri Rusya'dır.³⁶³ Kömür, Rusya için karlı bir gelir kaynağı olsada karbon emisyonu ile çevreye verdiği zarardan dolayı ticaret partnerlerini yenilenebilir enerjiye ya da doğalgaza doğru teşvik etmektedir.

4.2. Alman Ekonomisinin Enerji İthalatında Rusya'nın Payı

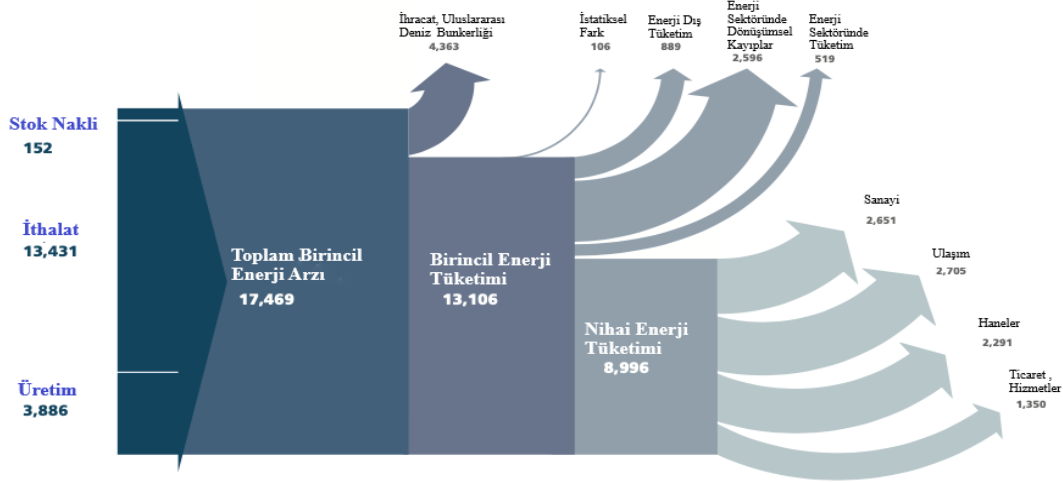
Küresel ekonominin zayıf olması Alman dış ticaretini de doğrudan etkilemiştir. Sanayinin durgunluğu ise üretimi ve ihracatı frenlemektedir. Ekonomik kazanımlarını ihracattan sağlayan Berlin, buna rağmen durgunluk dönemini dahi istikrarlı bir şekilde geçirmektedir. Bununla birlikte, sanayi sektöründe üretim yaklaşık %3 düşüş gösterirken, enerji üretimi %2 artmıştır.³⁶⁴

³⁶² "Coal Exports from Russia Remain at \$12.3 bln", *Tass*, 11.11.2019.

³⁶³ "Germany's Dependence on Imported Fossil Fuels", *Clean Energy Wire*, 29.04.2019.

³⁶⁴ <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Pressemitteilungen/Wirtschaftliche-Lage/2020/2020214-economic-situation-in-germany-in-february-2020.html> (erişim tarihi: 20.03.2020).

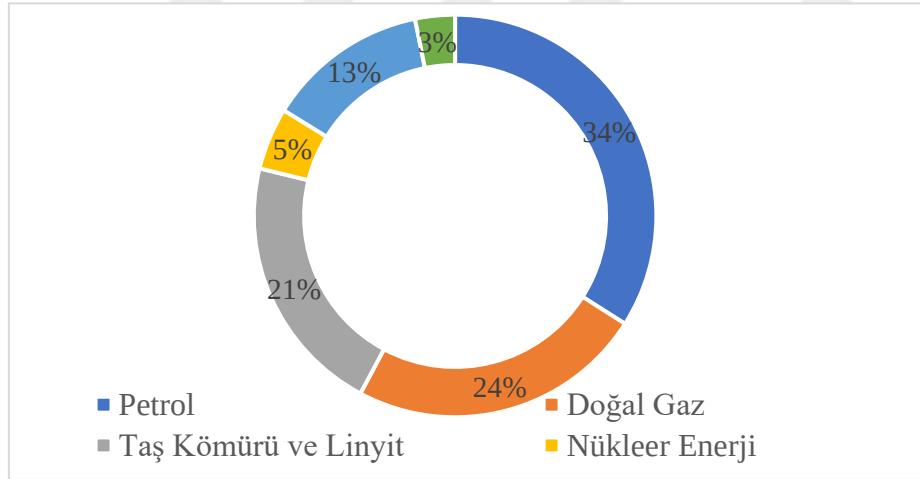
**2018 yılında Almanya Federal Cumhuriyeti'nin
Enerji Akış Şeması ***
Petajoule (PJ)

Şekil 4.9.2018 Yılında Almanya Enerji Akış Şeması³⁶⁵

Yukarıda Alman Enerji Denklikleri Çalışma Grubu (AGEB) tarafından oluşturulan enerji akım şemasına göre toplam birincil enerji arzının %75'i ithal edilmektedir. Birincil enerji tüketimi ve nihai enerji tüketiminin sektörleri açık biçimde şemada verilmiştir.

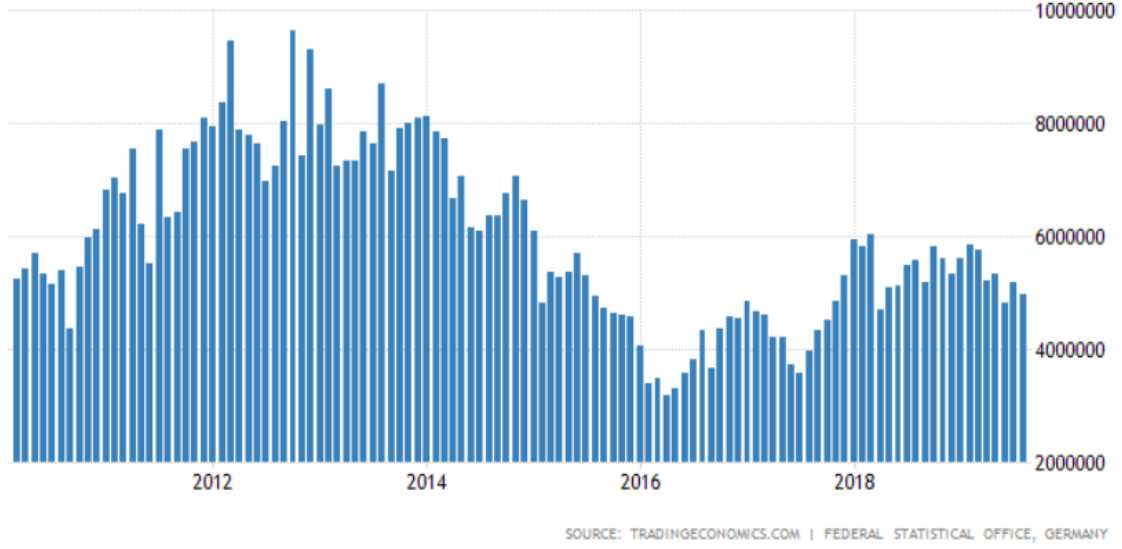
Tablo 4.9.Almanya'nın Birincil Enerji Tüketimi³⁶⁶

Almanya'nın birincil enerji tüketimi hala büyük oranda geleneksel enerji kaynaklarından sağlanmaktadır. Rusya'dan gerçekleştirilen ithalat 2019' un son ayında 2.746.660 milyon Euro'ya yükselmiştir.

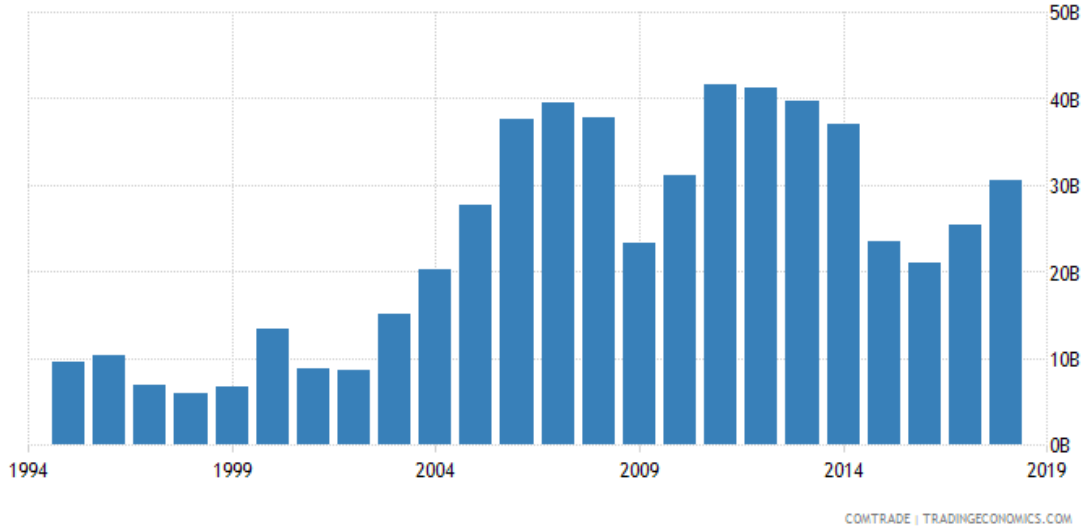
³⁶⁵ <https://ag-energiebilanzen.de/9-0-Energieflussbilder.html> (erişim tarihi: 24.03.2020).

³⁶⁶ <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Dossier/conventional-energy-sources.html> (erişim tarihi: 25.03.2020).

Şekil 4.10.Almanya'nın Son 10 Yıllık Petrol ve Doğal Gaz İthalatı³⁶⁷

Martta 5.800.800 milyon Euro'ya ulaşan ihracat ağustosta 4.970.096 milyon Euro'ya kadar düşmüştür. Ham petrol ithalatı ise kasım 2019 itibariyle 2.791.252 milyon Euro'ya yükselmiştir.

Şekil 4.11.Rusya'dan 1994-2019 Yılları Arasında Gerçekleştirilen İthalat³⁶⁸

Rusya'dan yapılan 31 milyar dolarlık ithalatın 22 milyar dolarını birincil enerji kaynakları oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda detaylı verilmektedir.

³⁶⁷ <https://tradingeconomics.com/germany/imports/russia/mineral-fuels-oils-distillation-products> (erişim tarihi: 27.03.2020).

³⁶⁸ <https://tradingeconomics.com/germany/imports/mineral-fuels-oils-distillation-products> (erişim tarihi: 27.03.2020).

Almanya Rusya'dan İthalat	Değer	Yıl
Mineral Yakıtlar, Yağlar, Damıtma Ürünleri	\$22.00B	2018
Bakır	\$1.68B	2018
Alüminyum	\$1.23B	2018
İnciler, Değerli Taşlar, Metaller, Madeni Paralar	\$715.79M	2018
Demir ve Çelik	\$661.73M	2018
İnorganik Kimyasallar, Değerli Metal Bileşiği, İzotop	\$470.57M	2018
Odun ve Odun Ürünleri, Odun Kömürü	\$462.34M	2018
Başka yerde Belirtilmeyen Ana Metaller, Sermetler	\$461.78M	2018
Nikel	\$460.11M	2018
Makina, Nükleer Reaktörler, Kazanlar	\$348.43M	2018

Şekil 4.12.Almanya'nın Sektörlere Göre Rus İthalatı³⁶⁹

Almanya: Rusya'dan İthal Edilen Minelara Yakıtlar, Yağlar, Damıtma Ürünleri	Değer	Yıl
Ham Petrol	\$14.75B	2018
Petrol Yağları, Bitümlü Minerallerden Elde Edilen Yağlar	\$4.84B	2018
Kömür; Briketler, Ovoidler ve Benzer Katı Yağlar	\$2.05B	2018
Yağlar ve Yüksek Sıcaklıklı Kömür Katranı Yağlarının Diğer Damıtma Ürünleri	\$156.96M	2018
Petrol Gazları, Diğer Gazlı Hidrokarbonlar	\$106.55M	2018
Kok, Yarı Kok Kömürü, Linyit, Turba; İmbik Karbon	\$27.85M	2018
Petrol Jeli, Parafin Mumu, Diğer Mineral Mumlar	\$14.84M	2018
Petrol Kok, Petrol Bitüm, Petrol Yağlarının Diğer Kalıntıları	\$3.39M	2018
Turba (Turba Çöpü Dahil)	\$2.93M	2018
Bitümlü Karışımlar (Doğal Asfalt, Mineral Katran, Mineral Katran Sahasına Dayalı)	\$172.24K	2018

Şekil 4.13.Rusya'dan İthal Edilen Birincil Enerji Grubu³⁷⁰

4.2.1. Doğalgaz Sektörü

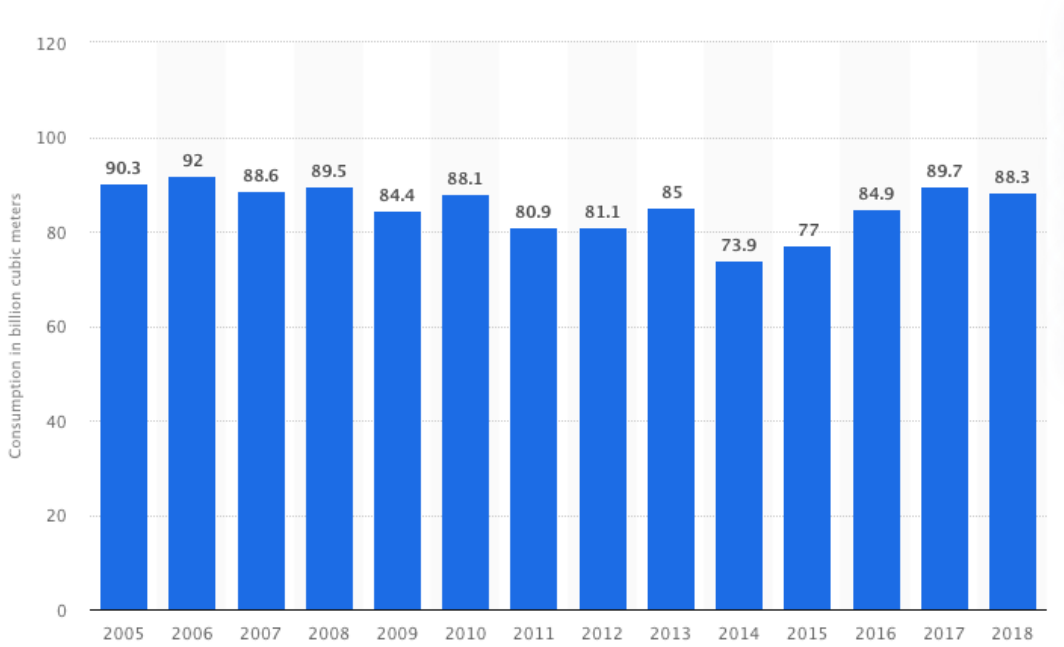
Avrupa son 10 yılda ortalama yaklaşık 500 milyar metre küp doğalgaz tüketmiştir. Özellikle Avrupa içerisinde enerji üretiminin son yıllarda oldukça düşmesiyle³⁷¹ ithalata öncelik verilmiştir. Üretimin azalmasına bağlı olarak Rusya'ya olan bağımlılık artış

³⁶⁹ <https://tradingeconomics.com/germany/imports/russia> (erişim tarihi: 30.03.2020).

³⁷⁰ <https://tradingeconomics.com/germany/imports/russia> (erişim tarihi: 30.03.2020).

³⁷¹ 1998'de üretim 230 milyar m³ e ulaşmasına rağmen 2017 yılı itibarıyla neredeyse yarı yarıya düşmüştür.

göstermiştir. Avrupa Birliği doğal gazın %40'ını Rusya'dan ithal etmektedir.³⁷² Almanya'nın payı ise birliğin içinde en fazla tüketime sahiptir. Üstelik enerjinin yaklaşık %90'ı ithal edilmektedir. Rusya için küresel bir pazar konumunda olan Almanya, enerji nakil hatlarının ana merkezinde olması sebebiyle ekstra bir önem kazanmaktadır.

Şekil 4.14. Almanya'nın 2005-2018 Yılları Arasında Doğal Gaz Tüketimi³⁷³(milyon m³)

Almanya'nın nükleer enerji kullanımını kademeli olarak azaltma planına ek olarak kömür kullanımının da azaltılması yönünde görüşler doğalgaza olan talebi artırmıştır. Bağımlılık oranı en yüksek ülke olan Almanya 100,8 milyar metre küplük doğalgaz ithalatının daha da artacağı beklenmektedir. 2019 da bir önceki yıla göre %20 daha fazla gaz ithal eden Berlin, ithalat içinse yaklaşık %15 daha fazla ödemiştir. Üstelik 2018 yılında gaz fiyatları petrol fiyatlarının altında olmasına rağmen 2019 yılı gaz ithalatı için yaklaşık 15 milyar dolar harcamıştır.³⁷⁴

4.2.2. Sıvılaştırılmış Gaz ve Temel Riskler

Mevcutta LNG tesisi bulunmamakla birlikte Almanya, Avrupa'nın toplam LNG tesislerini %35'e çıkarmayı hedeflemektedir. ABD, doğalgaza alternatif olarak geliştirmek istediği ve Rusya'nın Almanya üzerindeki monopol gücünü kırmak istediği LNG sektörünü

³⁷² <https://www.statista.com/statistics/265406/natural-gas-consumption-in-the-eu-in-cubic-meters/> (erişim tarihi: 01.04.2020).

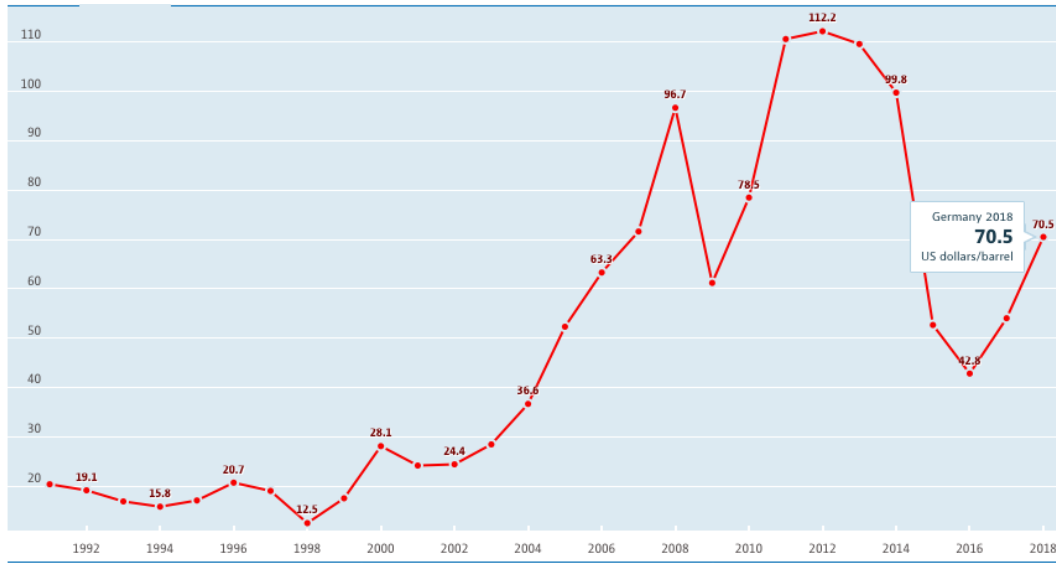
³⁷³ <https://www.statista.com/statistics/703657/natural-gas-consumption-germany/> (erişim tarihi: 04.04.2020).

³⁷⁴ "German H1 Natural Gas Imports Rise 20%, Bill Rises 14.8%", *Reuters*, 20.08.2019.

“özgürlük gazı” olarak sunmuştur.³⁷⁵ Özellikle Almanya’nın yenilenebilir enerjideki yatırımlarında ve çalışmalarındaki artış, kömür ve nükleer kullanımına yönelik geri çekilme ABD için söz konusu ülkeyi kaçınılmaz bir potansiyel olarak kılmaktadır.

ABD ve AB’nin girmiş olduğu enerji sektöründe ki değişim süreci doğrudan Rusya’nın doğal gaz fiyatlarını etkilemiştir. Avrupa’nın gaz arzını LNG ile sağlama girişimleri doğal gaz piyasasının düşmesine neden olmuştur. AB, Rusya’nın rekabetten doğan indiriminden doğal gaz fiyatlarında 8 milyar dolar kar sağlamıştır.³⁷⁶ Bu durum, Rusya’nın küresel pazar alanında bir tehlike oluşturmaktadır.

4.2.3. Petrol ve Petrol Ürünleri

Şekil 4.15.1991-2018 yılları arasında Almanya Petrol Fiyatları (Varil Başına Toplam Dolar)³⁷⁷

Ham petrol ve petrolden elde edilen ürünlere harcanan ithalat ücreti Şekil 4.14. Rusya’dan İthal Edilen Birincil Enerji Grubu’nda gösterildiği üzere yaklaşık 20 bin dolardır.

³⁷⁵ “Germany Proves How Essential Natural Gas Is – And The U.S. Must Supply”, *Forbes*, 08.03.2020.

³⁷⁶ “Europe Saved \$8 Billion on gas bill in 2018 due to LNG, reforms: IEA” *Reuters*, 07.06.2019.

³⁷⁷ <https://data.oecd.org/energy/crude-oil-import-prices.htm> (erişim tarihi: 08.04.2020).

Şekil 4.16. Ülke Bazında Almanya'nın İhracat Payları³⁷⁸

Alman ihracatında Rusya'nın payı 30 milyar dolarla %2,5 konumundadır. Ancak, korona virüsünün yarattığı endişe petrol arzının yavaşlamasına ve varil başına fiyatların düşmesine neden olmuştur. Son dört yılın en düşük fiyatı 30 doların altında işleme alınmıştır.³⁷⁹

4.2.4. Kömür

Linyit, Almanya'nın önemli rezervlere sahip olduğu yerli bir enerji kaynağıdır ve Berlin dünyanın en fazla linyit üreticisidir. Aynı zamanda taş kömürü sektöründe yenilenebilir enerjiye yönelik adımlar atmadan önce neredeyse birinci sıradaydı. Ancak hükümetin sera gazını azaltmaya yönelik aldığı kararlar neticesinde 2018 yılında son aktif taş kömürü madenini kapatmış ve ekonomik desteğini kesmiştir. Aynı zamanda Almanya'daki üretim maliyeti ithal edilen kömürden daha fazla olması bu durumu tetiklemiştir.³⁸⁰

Almanya 2019 yılında 40 milyondan fazla kömür ithal etmiştir. (2018'de 47 milyon) Ancak doğalgaza olan talebin artması ve yenilenebilir enerji çalışmalarına ağırlık verilmesiyle 2018 yılına göre bu oran yaklaşık %15 düşüş göstermiştir.³⁸¹ Aynı zamanda ithal edilen kömürün yaklaşık 4/3' ü çelik sanayinde kalan kısmı ise elektrikli üretiminde kullanılmaktadır.³⁸²

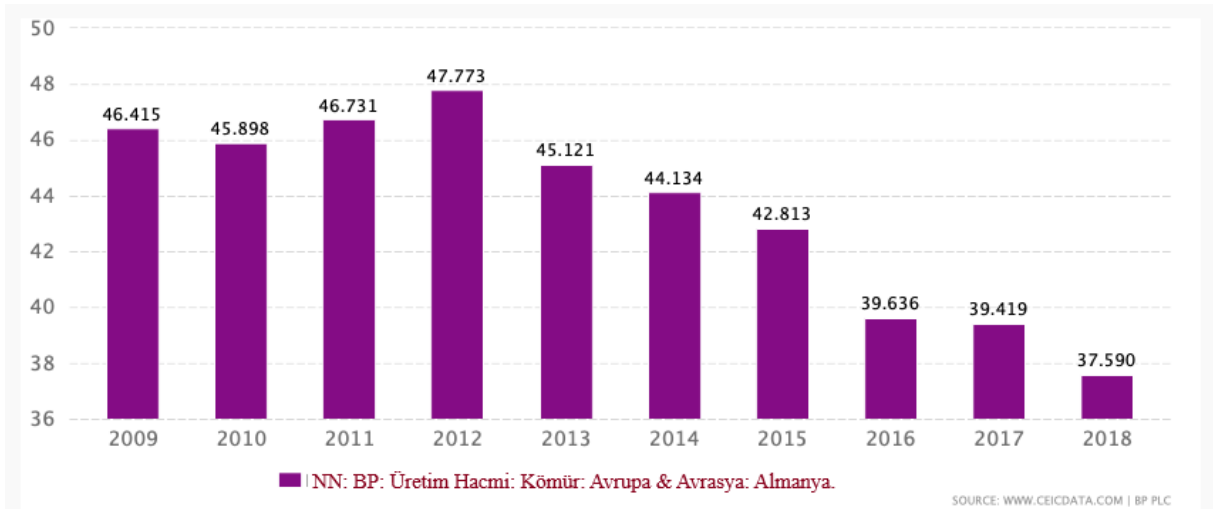
³⁷⁸ <https://tradingeconomics.com/germany/imports-by-country> (erişim tarihi: 08.04.2020).

³⁷⁹ <https://tradingeconomics.com/commodity/crude-oil> (erişim tarihi: 08.04.2020).

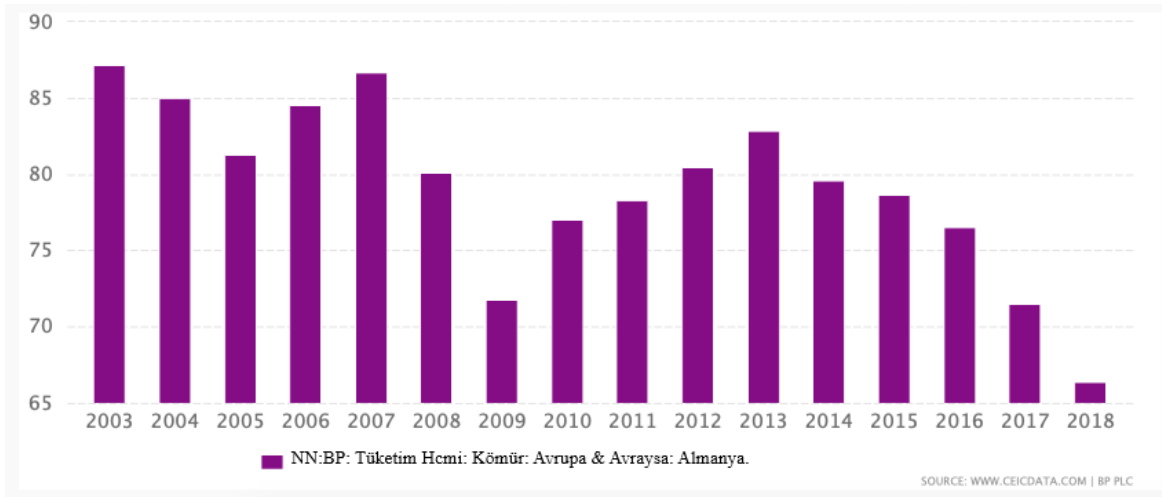
³⁸⁰ <http://www.oecd.org/fossil-fuels/> (erişim tarihi: 10.04.2020).

³⁸¹ "Germany's 2019 Hard Coal Imports Fell 14.7%: Importers", *Reuters*, 18.01.2019.

³⁸² "German Coal Imports Could Fall 10% in 2019 in Face of Rising Renewable Power", *Reuters*, 18.06.2019.

Şekil 4.17.2009-2018 Yılları Arasında Almanya Kömür Üretimi³⁸³

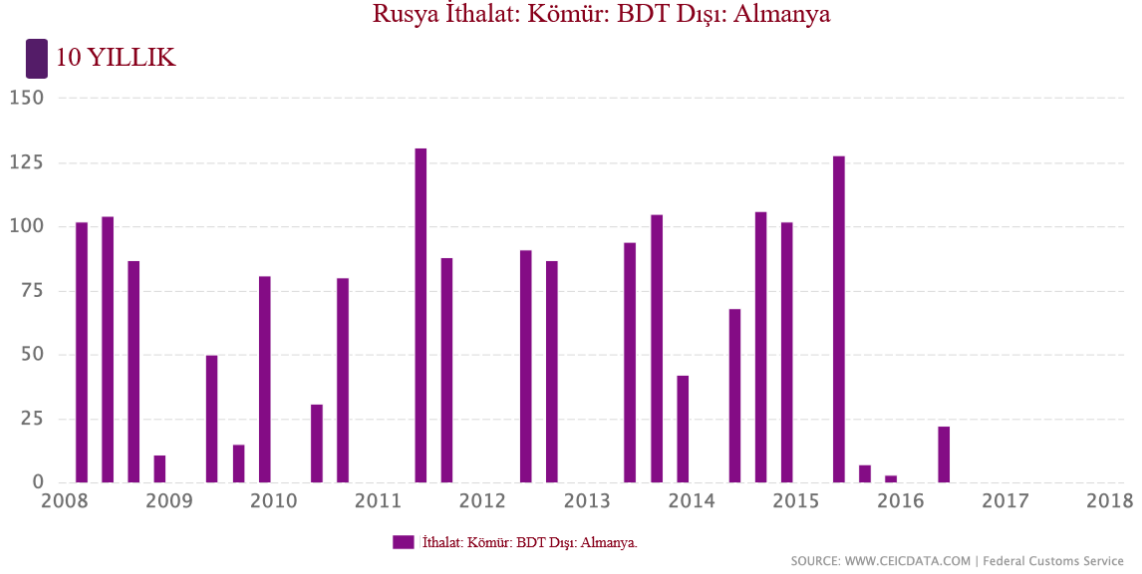
Şekil 4.18.2003- 2018 Yılları Arasında Almanya Kömür Tüketimi³⁸⁴

Üretime bağlı olarak Almanya'nın kömür tüketiminde de düşüş gerçekleşmiştir. 2018 yılı birincil enerji tüketiminde %23'lük kömür tüketiminin %11'ini taş kömürü %12'sini linyit oluşturmaktadır.³⁸⁵

³⁸³ <https://www.ceicdata.com/datapage/en/indicator/germany/coal-production> (erişim tarihi: 15.04.2020).

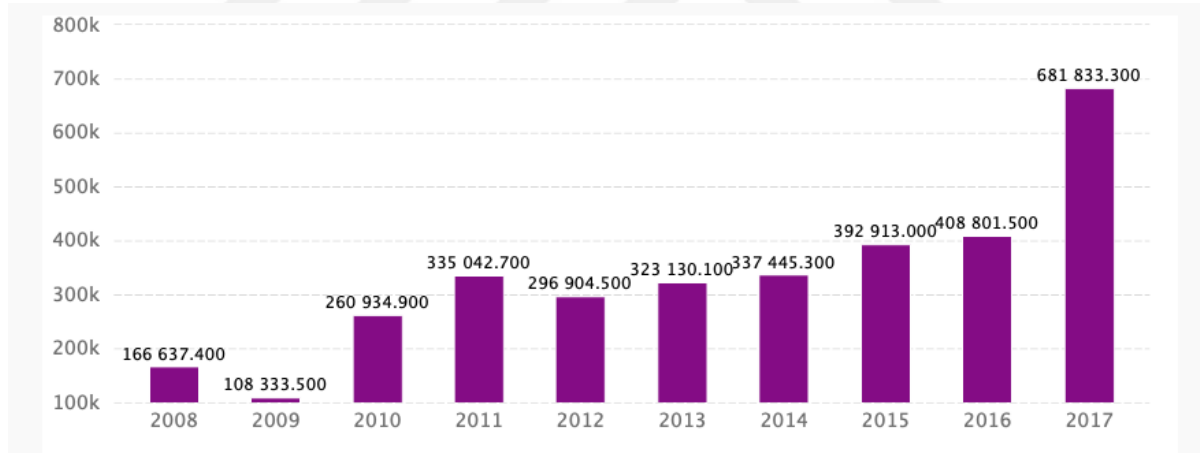
³⁸⁴ <https://www.ceicdata.com/en/indicator/germany/coal-consumption> (erişim tarihi: 15.04.2020).

³⁸⁵ <https://euracoal.eu/info/country-profiles/germany/> (erişim tarihi: 15.04.2020).

Şekil 4.19.Rusya'nın Almanya'dan Kömür İthalatı³⁸⁶

2011 haziranda diğer yılların en yüksek seviyesi olan 131 bin dolara ulaşmış ve 2017 Aralıktan sonra hiç ihraç gerçekleşmemiştir.

Şekil 4.20.Rusya'nın Almanya'ya Kömür İhracatı³⁸⁷

2018 sonrasında Almanya taş kömürü ithalatı %63'den %94' e çıkmıştır. Linyit ve yenilenebilir enerji dışında taş kömüründe tamamen ithalata bağımlı duruma gelmiştir.

Almanya kömür tüketiminde dünyada 6. Sıradadır ve dünyadaki kömür tüketiminin %2,1' ni oluşturmaktadır. Aynı zamanda kanıtlanmış toplam rezervlerin 7.sırada %3,4' üne

³⁸⁶ <https://www.ceicdata.com/en/russia/imports-coal-hs-code-2701-usd-value/imports-coal-non-cis-germany> (15.04.2020).

³⁸⁷ <https://www.ceicdata.com/en/russia/exports-coal-hs-code-2701-usd-value-annual/exports-coal-non-cis-germany> (15.04.2020).

sahiptir. Kömür ülkenin elektrik ihtiyacının %50'ye yakınına karşılamaktadır.³⁸⁸ Almanya AB' nin enerji tüketiminin tek başına %20'sine sahiptir.

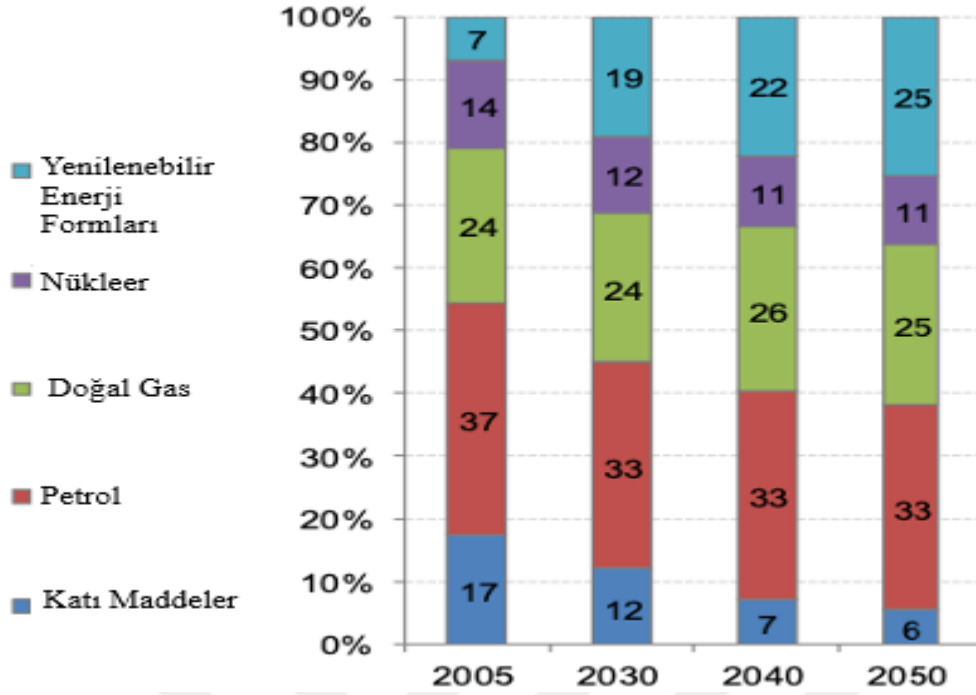
4.3. Küresel Gelişme Işığında Enerji Bağımlılığı ve Alternatifler

Enerji, dünyada sanayileşmenin ve kalkınmanın devamlılığını sağlayabilecek temel ihtiyaçtır. Dünyada enerji talebinin her geçen gün hızla artmasıyla Avrupa'nın da enerji ve ithalat oranları artmaktadır. Arz talebinin güvenliği, enerjinin kesintisiz ulaştırılmasına ve fiyatlarının ekonomik olmasına bağlıdır. Özellikle Avrupa'da enerji üretiminin oldukça azalmasıyla birlikte arzın dışa bağımlı olması devletleri yeni alternatifler aramaya sürüklemiştir. 2019 yılı itibariyle Avrupa'nın enerji ithalatı %70'lere dayanmaktadır ve ithalat eğiliminin bu şekilde devam etmesiyle seviyenin %80'lere çıkacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan enerji arzına bağlı olarak, son zamanlarda çevre ve iklim gibi konular enerji politikalarında ön plana çıkmaktadır.

Avrupa Birliği'nin uzun vadeli çevresel düzenlemelerinde sera gazı emisyonunun 1990'a oranla 2020 yılında %26, 2030'da %35 ve 2050'de %48 azaltılması gerektiği planlanmıştır. Birincil enerji kaynaklarına alternatif olarak ise yenilenebilir enerjiyi 2050 yılına kadar %30 seviyelerine ulaştırmayı hedef almışlardır. Bu minvalde yapılan çalışmalar AB bütçesinin yaklaşık %13'ünü oluşturmaktadır.³⁸⁹ Avrupa Komisyonu'nun 2016 yılında hazırlanmış olduğu referans senaryosunda (aşağıdaki Şekil 4.22.' de verildiği üzere) petrol ulaşımında kilit bir konuma sahip olduğu için önemini korumaya devam edecek, kömür gibi çevreye büyük zararı olan enerji kaynaklarının kullanımı önemli ölçüde azalacak, doğalgaz enerji talebine bağlı olarak artışını devam ettirecektir. Raporda özellikle üzerinde durulan nokta ise yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine ve kullanılmasına yönelik eğilimdir. 2050 yılına gelindiğinde bu oranın toplam enerji tüketimi içerisinde %25'e kadar ulaşması beklenmektedir.

³⁸⁸ "Countries with the Biggest Coal Reserves", *Mining Technology*, 06.01.2020.

³⁸⁹ European Commission, 2016: 2.

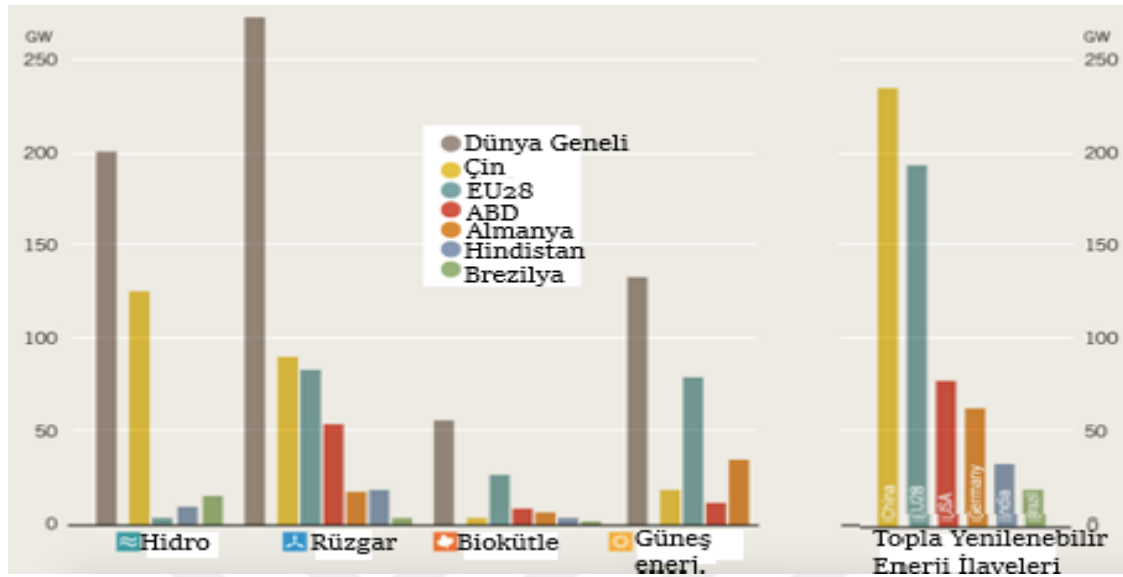

Şekil 4.21.AB-28 Gelecek Senaryosu (%)³⁹⁰

Nüfusun hızla artması, teknolojiyle birlikte sanayi sektörünün gelişmesi enerji ihtiyacının yoğunluğunu doğrudan etkilemiştir. Aynı zamanda, 1970’lerden itibaren enerji sektöründe ortaya çıkan krizler enerjiye bağımlı olan devletleri teknolojik gelişmeler çerçevesinde alternatifler aramaya ve yenilenebilir enerjiye doğru yoğunlaşmaya itmiştir. Özellikle elektrik sektöründe bu alanda önemli potansiyel ortaya çıkabileceği keşfedildi. AB içinde özellikle enerjiye en fazla bağımlı olan devletlerden biri Almanya için enerji arz çeşitliliği gereksinim haline gelmiştir. Yenilenebilir enerjiyi hayata geçirmek adına ilk adımı atan ülke Almanya’dır. Bu noktada enerji geçişine yönelik ilk olarak 1997’ de AB tarafından belirlenen enerji üretim talimatı yayınlanmıştır. Almanya bu talimatı belirlenen tarihten önce yerine getirmiş, üstelik yeni hedefler belirlemiştir. Sanayi ve teknoloji alanında öncü ülkelerden biri olan Almanya, yenilenebilir enerjide de diğer devletlere örnek olmaya devam etmiştir. 2004 yılında Almanya’ da gerçekleştirilen “REN21 (21. yüzyıl için Yenilenebilir Enerji Politikası)” konferansı sonrasında bu alanın gelişimini izlemeye yönelik ilk kuruluş oluşturulmuştur. Her yıl bu kuruluş aracılığıyla gelişimi takip eden bir rapor yayınlanmaktadır. Ardında Ocak 2009 da yenilenebilir enerjiyi teşvik etmek adına, “Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA)” kurulmuştur. Ukrayna’ da yaşanan 2006 ve 2009 enerji krizlerinin özellikle bu alanda gelişimi hızlandırmaya sevk ettiği söylenebilir. BM tarafından enerji verimliliğini artırmaya yönelik birçok ülkeyi çatısı altına alan “Herkes için

³⁹⁰ European Commission, 2016: 3.

Sürdürülebilir Enerji (SE4ALL)” girişimi başlatılmıştır.³⁹¹ Aşağıdaki şekilde Almanya’nın toplam yenilenebilir enerji çalışmalarında ilk 5 ülke arasına girdiği görülebilir.

Şekil 4.22.2004-2013 Yılları Ortalaması Bölge ve Ükelere Göre Yenilenebilir Enerji Kapasitesi³⁹²

Enerjide dönüşüm “Energiewende” programıyla öncü rol oynayan Berlin, dört temel hedef belirlemiştir, bu hedefler karşılığında toplam enerji talebinin yaklaşık %13’ü yenilenebilir enerji ile sağlanmıştır. Bu hedefler aşağıdaki gibidir:

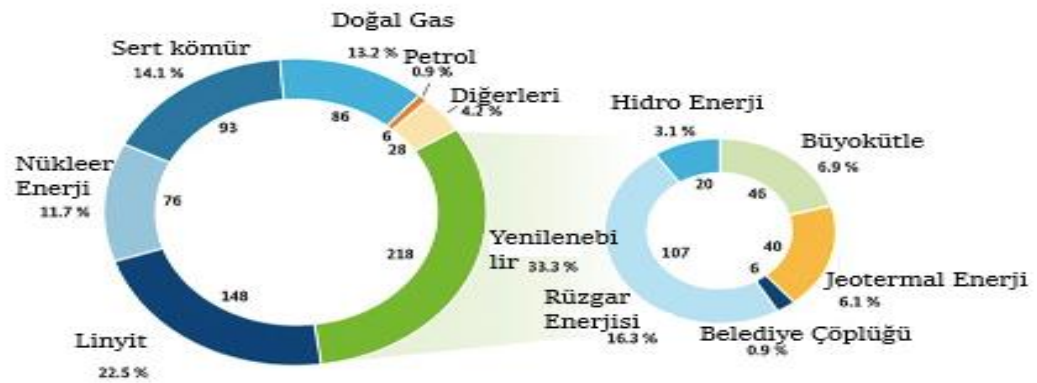
1. Rüzgar ve güneş enerjisinden maksimum düzeyde faydalanarak sera gazı emisyonlarını azaltmak
2. Birincil enerji kaynaklarından yapılan ithalatı en aza indirmek
3. Böylece ithalat maliyetlerinden tasarruf etmek
4. İthalat tasarrufundan elde edilen gelirle yenilenebilir enerji alanına yatırım yapmak

Yenilenebilir enerjide küresel bir lider konumunda olan Berlin için elektrik tüketimindeki payı 2018’de %38’ e ulaşmıştır. 2025 yılına gelindiğinde ise bu oranın %50’ye yakın olacağı varsayılmaktadır. Ayrıca elektrik ihracatından 2018 yılında yaklaşık 1,60 milyar Euro gelir kazanmıştır.³⁹³ Almanya Ekonomi ve Enerji Bakanlığı’nın verilerine göre 2018 yılı şubat ayında elektrik üretimi için kullanılan yenilenebilir enerji oranı aşağıdaki şekilde verilmiştir.

³⁹¹ UNEP, 2004: 7.

³⁹² UNEP, 2004: 10.

³⁹³ <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Dossier/renewable-energy.html> (erişim tarihi: 22.04.2020).

Şekil 4.23.2018 Yılı Almanya’da Elektrik için Kullanılan Enerji Karışımı³⁹⁴

Pamir’e göre Almanların rüzgar enerjisinden verimi arttırmaya yönelik geliştirdikleri projeler (yeni rotar kanatları gibi...) Soğuk Savaş sonrası geliştirdikleri en büyük altyapı girişimleridir. Ekonomi ve enerji sektörünü doğrudan etkilediği gibi yeni istihdam olanakları da ortaya koymuştur.³⁹⁵ Ancak yenilenebilir enerjiden elde edilen enerji Almanya’nın neredeyse hiç yerli doğalgaz üretimi olmamasından dolayı yalnızca %13’lük kısmını karşılamaktadır. 2018 yılında Rus doğalgazının bir önceki yıla göre yaklaşık %12 artı göstermesi enerjide Moskova ile olan bağımlılığın devam edeceğini göstermektedir.

³⁹⁴ <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Dossier/renewable-energy.html> (erişim tarihi: 22.04.2020).

³⁹⁵ Pamir, 2017: 75.

SONUÇ

Rus-Alman ekonomik ilişkileri Soğuk Savaş döneminde, 1968 yılında Doğu Almanya'nın en büyük enerji şirketlerinden biri olan "Verbundnetz Gas" ile şekillenmeye başlamıştır. Almanya ile gelişmeye başlayan enerji ilişkileri Sovyetlerin Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde etkinliğini artırmaya olanak sağlamıştır. Bu minvalde, Sofya'da görüşmeler başlamış ve Sovyet gazı bahsi geçen komünist ülkelere tedarik edilmek üzere anlaşmalar imzalanmıştır. Soğuk Savaş döneminde temel taşları oluşturulan enerji tabanlı ekonomik girişimler Soğuk Savaş sonrası dönemde birleşmiş Almanya'nın finans teşviklerine devam etmesiyle, Yeltsin ve Kohl döneminde de bugüne değin en yüksek seviyeye tırmanarak sevk etmektedir.

Avrupa Birliği içinde en fazla enerjiye ihtiyaç duyan gelişmiş sanayi ekonomisi Berlin, dünyada yedinci enerji tüketici ülke konumundadır. Bu durumda küresel enerji talebindeki artış Rusya Federasyonu'nu kaçınılmaz bir partner olarak kılmıştır. 1990'larda Almanya'nın en önemli enerji şirketlerinden biri Wintershall ile Rus gaz devi Gazprom arasında ortak girişimler hız kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Doğu Avrupa ülkelerine gaz tedarik etmek amacıyla ön ayak olan Berlin, 21.yüzyılda da Avrupa devletlerine Rus gazını ulaştırmak amacıyla Gazprom/Wintershall ortak girişimi olan WIEH' i kurmuşlardır. Aynı dönemde Alman pazarında kontrolün sağlanması ve girişimlerin desteklenmesi amacıyla WINGAS kurulmuştur. Öte yandan, Sovyetlerin yıkılmasından sonra Putin dönemine kadar olan süreçte Moskova-Berlin ilişkilerinin yapı taşları sağlamlaşmış yüzyılın sonuna gelindiğinde yaklaşık 2 bin Alman şirket Rusya'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Rusya Federasyonu' nun ekonomik ve stratejik bir silah olarak kullandığı Gazprom şirketinin ise Almanya'da kurulan ortak şirketlerle birlikte 9 şirketin daha hissesinde payı vardır. Aynı zamanda Gazprom' un Avrupa pazarından elde ettiği gelir şirketin yıllık gelirinin %50' den fazlasını oluşturmaktadır.

Rus doğalgazının en önemli müşterisi Berlin ile küresel gelişmeler ışığında enerji güvenliğine tesir eden olaylar ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Özellikle Avrupa Birliği'nin genişleme politikası ekseninde Rusya'nın arka bahçesi olarak atfettiği bölgelere eğilimi ve kısaca ABD' nin faaliyetleri belli başlı krizleri meydana getirmiştir. Batı ve Rusya arasında çıkar çatışmalarının 21.yy'da yeniden sahne bulduğu Ukrayna krizi Avrupa ülkeleri için özellikle Almanya' da oldukça büyük bir tedirginlik yaratmıştır. Moskova-Kiev arasında yaşanan Turuncu devrimin beraberinde getirdiği yönetim krizi, Moskova'nın enerji kartını kullanmasıyla sonuçlanmıştır. 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan enerji kesintisi Avrupa

devletlerini güvenliğe yönelik alternatifler aramaya itmiştir. Öte yandan Kırım ilhakıyla uluslararası konjonktürü bir kez daha sarsan Moskova'ya karşı İngiltere ve ABD' nin net tutumlarına rağmen Almanya sessizliğini sürdürmüş, barışçıl çözümler temelinde yaklaşımlar sergilemiştir. Rusya'nın temelde siyasi ve ekonomik olarak BDT üzerinde 3 ana hedefi vardır:

1. Kafkasya bölgesini, yani arka bahçesini kontrol altında tutmak,
2. bu ülkelerin ekonomik olarak Moskova'ya bağımlılığını sağlamak,
3. Hazar enerji kaynaklarında etkin rol oynamak

Lenin döneminden beri devam eden enerji perspektifli tutum günümüz siyasetinde de Moskova'nın dış politika konseptinde kilit rolünü korumaktadır. 2008' de Gürcistan' da yaşanan olaylar ise bunun doğrudan örneğini oluşturmaktadır. Almanya'nın AB dışında enerji bağımlılığını göz önüne alarak benimsediği tutum ise Ukrayna ve Gürcistan üyeliğine muhalefet yaklaşımlar sergilemekle kendisini göstermiştir. Böylece Avrupa ve Rusya'yı dengeleyici bir rol üstlenmiştir.

Rus dış politikasının temel dinamiklerini oluşturan enerji sektörü Moskova bütçesinin yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır. Mevcutta olan boru hatlarının yanı sıra Putin ve Schröder'in 2006 yılında imzaladığı ve 2012'de hayata geçirdiği doğrudan Almanya'ya ulaşan Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı bu yakın ilişkileri farklı bir noktaya taşımıştır. Ukrayna, Polonya ve Baltık ülkelerine yönelik siyasi temelli geliştirilen proje ülkeleri by-pass geçerek enerji güvenliğine yönelik tedirginlikleri ortadan kaldırmayı hedef almıştır. Aynı zamanda Berlin'i doğrudan kendisine bağımlı kılacak Kuzey Akım 2'yi tüm eleştirilere rağmen tamamlamak üzeredir. Alman-Rus Doğalgaz Boru Hattı olarak anılan projeler toplamda %82 hisseye iki ülkenin çıkarları üzerine faaliyet göstermektedir. Toplamda 110 milyar m³'lük bir tedarik gerçekleştirecektir. Almanya 2018 yılında yaklaşık 100 milyar m³'lük bir doğalgaz tedariki gerçekleştirmiştir. BP Statistical Review of World Energy 2019 raporuna göre yarısından fazlası yaklaşık 60 milyar m³'lük kısmı Rusya tarafından boru hatları aracılığıyla sağlanmıştır. Bu durum Rusya Federasyonu'nun hazırlamış olduğu yıllık bütçe raporunda enerji girdilerinin bütçede önemli bir yeri olduğunu göstermiştir. Sovyet döneminden beri Almanya'nın enerji ihtiyacını gideren Rusya'nın bu minvalde mevcuttaki boru hatları tezde detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Bu çalışmada, yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen veriler bağlamında, Rus-Alman ilişkilerinin karşılıklı bağımlılığa dayanan stratejik hedefleri şu şekilde oluşmaktadır:

1. Rus dış politikası ve ekonomisi doğrudan enerji verilerine ve girdilerine paralel ilerlemektedir,

2. Almanya'nın gelişmiş sanayisi enerjiye ihtiyaç duymakta ve her geçen gün bu ihtiyaç artarak ilerlemektedir,
3. Rusya, bu tekeli elinde barındırmak için Kaskasya bölgesinde hakimiyetini sürdürmelidir,
4. Berlin ise, Avrupa Birliği içerisinde gerek Ortadoğu'da yaşanan olaylar gerekse, Orta Asya, Baltıklar ve Doğu Avrupa'da gelişen siyasi gelişmeler doğrultusunda bağımlılık derecesini göz önünde bulundurarak politikalar benimsemelidir,
5. Rus enerji silahının yaratmış olduğu endişe alternatiflere yönlendirecek olsa bile;
 - Moskova'nın sahip olduğu enerji rezervleri,
 - Sovyet döneminden miras kalan boru hatları,
 - Geliştirmeye devam ettiği yeni enerji koridorları,
 - Enerji piyasasında uzun zamandır aktif bir rol oynaması ve aktörlerle geliştirdiği ekonomik ilişkileri bölgede bu sektörde hegemonyasını korumaya devam edeceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Axmith, B. (2015). *Denying History: The United States' Policies Toward Russia in the Caspian Sea Region*. Anchor Academic Publishing, Hamburg.
- Carrere, H. (2013). *İki Dünya Arasında Rusya*. (Çev. R. Uzmen), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Caşın, M. H. ve Derman, G. S. (2016). *Rus Dış Politikasında Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. SRT Yayınları, Ankara.
- Caşın, M. H., Yalçın, C. ve Asal, U. (2017). *Rusya'nın Baltık Ülkeleri Dış Politikası, İşbirliği mi Anlaşmazlık mı?*. Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Cebeci, M.(2018). "AB'nin Güvenlik ve Savunma Politikalarında Güncel Tartışmalar", 30. Yıl Armağanı. Açıkmeşe, S. A. (Drl.). Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Çomak, İ. (2006). "Rusya, Putin ve Avrasyacılık". Çomak, İ. (ed.), RUSYA Stratejik Araştırmaları 1. Tasam Yayınları, İstanbul, 89-99.
- Demirağ, S. (2013). "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası". Kaya, S. (ed.). Rusya'nın Doğu Politikası. Ekin Yayınevi, Bursa, 249-274.
- Demirci, S. R. (2019). "Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu". Taşdemir, F. (ed.), Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 117-157. .
- Derman, G. S. (2016). "Türkiye ve Rusya İlişkileri Denkleminde Suriye Krizi". Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. (ed.), Uluslararası Politikada Suriye Krizi . Beta Yayıncılık, İstanbul, 383-403.
- Dugin, A. (2003). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Dzirkals, L. (1990). *Glasnost and Soviets Foreign Policy*. The Rand Corporation, Santa Monica.
- Eralp, A. (2018). "Avrupa Bütünleşmesinin Dış Politika Arayışları: Dünü, Bugünü ve Geleceği", 30. Yıl Armağanı. Açıkmeşe S. A. (Drl.). Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Erdemir, H. (2016). "Suriye Jeopolitiğinin Uluslararası Güçlerin Suriye Politikalarına Yansıması.". Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. (ed.), Uluslararası Politikada Suriye Krizi. Beta Yayıncılık, İstanbul, 413-435.
- Erol, M. S. ve Demir, S. (2013). "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikaları". Kaya, S. (ed.). Rusya'nın Doğu Politikası. Ekin Yayınevi, Bursa, 311-341.
- Gaffarlı, O. (2015). *Avrasya Çıkmazı*, Nobel Yayınları, Ankara.

- Gorbaçov, M. (1988). *PERESTROIKA Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce*. (Çev. K. Yargıcı), Güneş Yayınları, İstanbul.
- Kamalov, İ. (2008). *Moskova'nın Rövanşı: Putin Dönemi Rus Dış Politikası*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Kaya, R. (2019). "A Bridge at the Border: Belarus between Europe and Russia", Janczak, J. (ed.). Old Border- New Challenges, New Borders- Old Challenge. Collegium Polonicum, Poland, 31-44.
- Kelkitli, F. A. (2016). "Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası". Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. (ed.), Uluslararası Politikada Suriye Krizi . Beta Yayıncılık, İstanbul, 359-371.
- Kütükçü, M. (2015). *Rusya'da İslam*, Araştırma Yayınları, İstanbul.
- Kolomeytseva, A. A. (2017). "Problemy I Perspektivy Vzaimootnosheniy Rossii I Stran Sng Na Rynke Gaza". (Gaz Piyasasında Rusya ve BDT Ülkeleri Arasındaki İlişkilerin Sorunları ve Beklentileri). Izdatel'skiy dom Nauchnaya Biblioteka. Moskva.
- Lenin, V. I. (1919). "The Basic Tasks Of The Dictatorship Of The Proletariat in Russia", V. I. Lenin Colected Works. H. George (drl.). Progress Publishers, Moskova.
- Onay, Y. (2008). *Batıya Direnen Devlet: RUSYA*.Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. ve Oran B. (ed.). (2001). *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Örmeci, O. ve Kısacık, S. (2018). *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası- Teorik Çerçeve, Tarihsel Arka Plan, Örnek Olaylar*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Özdal, B. ve Karaca, K. (2016). *Diplomasi Tarihi 2*. Dora, Bursa.
- Pamir, N. (2017). *Enerji'nin İktidarı*. Hayykitap, İstanbul.
- Polat, D. Ş. (2016). "Arap Baharı ve Suriye Savaşı." Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. (ed.). Uluslararası Politikada Suriye Krizi . Beta Yayıncılık, İstanbul, 137-157.
- Primakov, E. (2009). *Mir bez Rossiya? K chemu vedet politicheskaya blizorukost*.Rossiyskaya Gazeta, Moscow.
- Sağlam, M. (2014). *Gazprom'un Rusyası: Rusya'da Devletin Dönüşümü*. Yasal Kitabevi, Ankara.
- Sancaktar, C. (2016). "Arap Baharı'nın Dış Faktörleri". Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. (ed.). Uluslararası Politikada Suriye Krizi . Beta Yayıncılık, İstanbul, 119- 137.
- Stern, J. (2005). *The Future of Russian Gas and Gazprom*. Oxford Energy Forum, Oxford.

- Stern, J. P. (1983). “*Soviet Natural Resources in the World Economy*”. Jensen, R. F., Shabad, T. ve Wright, A. W. (Ed.), *Soviet Natural Resources in the World Economy*. The University Chicago Press, London, 363-385.
- Taşdemir, F. (2016). “*Kuvvet Kullanma Hukuku (Jus Ad Bellum) Açısından IŞİD İle Mücadele*”. Taşdemir, F. (ed.), *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 63-96.
- Tosun, K. (2018). *Doğal Gazın İmparatoru: RUSYA*. Cinius Yayınları, İstanbul.
- Vernadsky, G. (2009). *Rusya Tarihi*. (Çev. D. Mızrak, Egemen Ç. Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Wentker, H. ve Palma D. F. (ed.). (2019). *Perestroika and the Party: National and Transnational Perspectives on European Communist Parties in the Era of Soviet Reform*. Berghahn Books, New York.
- Wright, A. W. (1983). “*Soviet Natural Resources Export and the World Market*”. Jensen, R. F., Shabad, T. ve Wright, A. W. (Ed.), *Soviet Natural Resources in the World Economy*. The University Chicago Press, London, 617- 623.
- Yapıcı, M. Y. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*. Uşak Yayınları, Ankara.
- Yerasimos, S. (2015). *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu* (Çev. Ş. Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zbigniew, B.(1998). *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, USA.

Makaleler:

- Akgül, F. (2007). "Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 5: 129-155.
- Baev, K. P. (2012). “ From European to Eurasian Energy Security : Russia Needes and Perestroika”. *Journal of Eurasian Studies*, 3(2): 177-184.
- Bassın, M. (2011). "Eurasianism “Classical” and “Neo”: The Lines of Continuity". Tüfekçi, Ö. (çev.). "Klasik ve "Yeni" Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık". *Bilge Strateji*, 2(4): 117-135.
- Başaran, A. (2001). “SSCB'Den Rusya Federasyonu'na İntikal Eden Bütçe Açığı Sorunu, Maliye Politikaları 1985-1995”. *Maliye Dergisi*, 91-108.
- Beazley, C. ve Ilves, T. H. (2010). "Europe's Strategy for the Baltic Sea Region", *Baltic Strategy Working Group of 7 MEPs*, 1-22.

- Bencivenga, C., D'Ecclesia R.L., ve Triulzi, U. (2012). "Oil Prices and The Financial Crisis". *Review of Managerial Science*, 6(3): 227-238.
- Bulut, R. (2014). "SSCB'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 7-19.
- Bulut, R. (2017). "Sovyetler Birliği Sonrası Baltık ülkeleri, Ekonomik Yapısı Avrupa Ülkeleri ile Entegrasyonu ve Türkiye ile İlişkileri". *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 5(53): 53-57.
- Cangüzel, T. S. (2018). "Almanya Enerji Arz Güvenliği Sorunları Çözümü Açısından Ekstra Rus Gazı Sağlayacak Kuzey Akım 2 (Nord Stream 2) Doğal Gaz Boru Hattı Projesi". *FMO*, 1-7. (<https://www.fmo.org.tr/wp-content/uploads/2019/03/Rus-Alman-Kuzey-Akim-2-Nord-Stream-2-Dogalgaz-Boru-Hatti-Projesi-ile-Rusya-Federasyonu-Jeopolitik-Jeoekonomik-ve-Jestratejik-Hedefleri.pdf>).
- Carlson, F. (2015). "Why Libya but not Syria". *Bachelor Thesis International Studies*: 1-27.
- Cohen, A. (2014). "Caspian Gas, TANAP and TAP in Europe's Energy Security". *IAI Working Papers*, 1-14. (<http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1406.pdf>)
- Crumb, L. ve Godard, S.(2018). "Reassessing Communist International Organisations: A Comparative Analysis of COMECON and the Warsaw Pact in relation to their Cold War Competitors". *Cambridge University Press*, 27(1): 58-109.
- Çağrı, E.(2004). "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*,1(3): 123-149.
- Davletov T. B. (2006). "Orta Asya'da Dini Ekstremizm Yaygınlaşabilir mi?". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4: 177-183.
- Derman, G. S. (2016). "Rus Dış Politikasında Reformların Etkisi ve Sonuçları". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 49:79-89.
- Donaldson, R. H. (2000). "Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy". *Tulsa Journal of Comparative and International Law* 7(2): 285-326.
- Erdal, L. ve Karakaya, E. (2012). ""Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik Siyasi ve Coğrafi Faktörler"". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1): 107-136.
- Frisby, T. (1998). "The Rise of Organised Crime in Russia: It Roots and Social Significance". *Europe-Asia Studies*, 50(1): 27-49.
- Gelb, A. B. (2006). "Russian Oil and Gas Challenges". *First Break*, 24(10): Summary.

- Gök, G. O. (2016). "Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvelik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü.". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi KOSBED*, 31: 65-82.
- Gökırmak, M. (2010). "Beyaz Rusya'nın Denge Stratejisi ve Rus Dış Politikasına Etkisi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(12): 7-31.
- Götz, R.(2007). "Germany and Russia – strategic partners?". *Geopolitical Affairs*, 1-12.
- Gürel, Ş. S. (1977). "Berlin Sorunu(1944-1972)". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 32(1): 207-229.
- Heinrich, A. (2003) : "Internationalisation of Russia's Gazprom". *Journal for East European Management Studies*, 8(1): 46-66.
- Heinrich, A. (2007). "Energy Issues in Russia's Relations with Belarus". *Russian Analytical Digest*, 206: 14-19.
- Henderson, J. (2019). " Russian LNG: Becoming a Global Force". *Oxford Institute for Energy Studies*, 1-37.
- Hill, F. (2002). "Russia: The 21st Century's Energy Superpower?". *The Brookings Review*, 20(2). (<https://www.brookings.edu/articles/russia-the-21st-century-s-energy-superpower/>)
- Hoffman, B. (2001), "Studies in Conflict and Terrorism". *Routledge Taylor and Fransis Group*, 25(5): 303-316.
- <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/105761002901223>
- Huygen, C. (2012)."One Step Forward, Two Steps Back: Boris Yeltsin and the Failure of Shock Therapy". *Constellations*, 3(1): 63-73.
- Kamalov, İ. (2007). "Rusya AB'ye Alternatif Olabilir mi ?". *Stratejik Analiz*, 82: 52-60.
- Karatnycky, A. (2005). "Ukraine's Orange Revolution." *Foreign Affairs*, 84(2): 35-52.
- Kemaloğlu, İ. (2016). "21. Yy Başında Rusya Federasyonu".*Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 1-14
- Klysinski, K. (2017). "Double Reality The Russian Infirmary Campaign Towards Belarus". *RAD Dergisi*, 206:5-11.
- Kobersy, I. S., Kuzmina, T. I. , Guseva, A. I. , Lebedev, N. A. , Ismagilova, T. V. ve Volkova, Y. S. (2016). "The Impact of the Global Financial Crisis on Russia's Cooperation with the Countries of EurAsEC". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6 :300-305.
- Koç, N. (2016) "Soğuk Savaşta Almanya: Bölünmüş Almanya'nın Birleştirilmesine Yönelik Çalışmalar".*Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. 11(21), 33-52

- Kudrin, A. (2013). "Global Financial Crisis and Its Impact on Russia". *Voprosy Ekonomiki*, 1: 9-27.
- Leukavets, A. (2007). "Belarus- Russia Relations in 2017: Behind the Curtain of the Long-lasting Drama". *Russian Analytical Digest*, 206: 2-5.
- Lunden, L.P., Fjaertoft, D., Overland, I. ve Prachakova, A. (2013). "Gazprom vs. Other Russian Gas Producer: The Evolution of the Russian Gas Sector". *Energy Policy*, 61, 663–670.
- Makarov, B. C. (2002), *İogann Hristian Ferster 'Otets' Russkogo Tsementa*" Nemtsı v Sankt-Peterburge (XVII-XVIII Veka), Biografiçeskiy Aspekt, Sankt-Peterburg, *Rossiyskiy Akademii Nauk*: 10-23.
- Milov, V. (2015). "Russia's Downfall: The Worst Economic Crisis Since the Collapse of the USSR". *Wilfried Martens Centre For European Studies*, 15: 169-177.
- Musaoğlu, N. (2008). "Avrasyacılığın Rus ve Türk (Kazak) Versiyonları ile Türkiye'de Avrasyacılığın Jeopolitik Ortak Paydası: Türk Dünyası". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1): 59-86.
- Naumenko, D.(2018). " Russian Gas Transit Through Ukraine After Nord Stream 2: Scenaria Analysis". *Ukrainian Centre for European Policy*, 1-24.
- Oğultürk, M. ve Dağıstan F. (2017) "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Almanya'nın Balkanlara Etkisi" *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(1): 34-56.
- Öztürk, M. (2013). "Çarlıktan Federasyon'a Rusya'nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirmesi." *Ortadoğu Analiz*, 5(60): 52-59.
- Öztürk, M.(2018). "Ayastefanos ile Berlin Antlaşmaları Arası Sürecin Çarlık Rusya Açısından Değerlendirilmesi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6, (15): 676-687.
- Pamir, N. (2017). "Enerjide Dönüşüm Örneği: Alman Energiewende". *Başkent Üniversitesi Bütün Dünya 2000 Dergisi*, 11: 74-78.
- Pänke, J. (2014). "Enemy at the gates? How the EU could cope with Russia in its eastern neighbourhood." (IEP Policy Briefs on Eastern Europe and Central Asia). *Institut für Europäische Politik*, (2).
- Pavel, F., Tochitskaya, I. ve Giucci R. (2004). " Belarus as a Gas Transit Country, German Economic Team in Belarus". *IPM Researc Center*, 1-7.
- Peterson, A. (2008). "The 1992-93 Georgia- Abkhazia War: A Forgotten Conflict". *Caucasian Review of Internasional Affairs*, 2(4): 9-21.

- Riley, A. (2008). " Nordstream: An Economic and Market Analysis of the North European Pipeline Project". *Centre for European Policy Studies*, 1-16. (https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/peti20080129_economicanalysisriley_/PETI20080129_EconomicAnalysisRiley_en.pdf).
- Rose, A., Oladosu, G., Lee, B., Asay, G. B., "The Economic Impacts of the September 11 Terrorist Attacks: A Computable General Equilibrium Analysis". *Peace Economics Peace Science and Public Policy* ,15(2): 4-4
- S. Çınar, İ. Göçer. (2014). "Yeni Soğuk Savaş Doğru: Küresel Enerji Politikaları". *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2): 16-29.
- Sözmez, A.S., Bıçakcı, H. ve Yıldırım, C. (2015). "Analysis of Russia Ukraine relations in context of Crimea problem". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1 (3): 656-670.
- Stratenschult, E. D.(2019). "Yevropeyskiy Soyuz – prosto i ponyatno fakty i svyazi". Institut Yevropy Assotsiatsiya Yevropeyskikh Rossiyskoy Akademii Nauk Issledovaniy (Ayevis), 11(3):3-34.
- Şanlıoğlu Ö. (2005). " Almanya’da Ekonomik Durgunluğun Sebepleri ve Geleceği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1):349-368.
- Tepeciklioğlu, A. O. ve Tepeciklioğlu, E.E. "Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(1): 163-193.
- Treml, V. (1988). "Perestroika and Soviet Statics". *Soviet Economy*, 4(1): 65-94.
- Trenin, D.(2018). "Russia and Germany From: Estranged Partners to Good Neighbors". *The Carnegie Moscow Center*, 1-11
- Toğrul, İ. ve Tatlı, U. (2018). "Uluslararası İlişkilere Rusya’nın Gözüyle Bakmak". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1): 113-127.
- Tulun, T. E. (2017). " Yeni Soğuk Savaşın Ön Cephesi Ve Barut Fıçısı: Baltık Denizi Bölgesi, Baltık Devletleri Ve Kaliningrad" *Avrasya İncelemeleri Merkezi AVİM*, 8: 1-6.
- Türk, F. (2010). "Boris Yeltsin Dönemi’nde Rus-Alman İlişkileri [1992-2000] Kültür ve Ekonomi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1): 333-352.
- Waltz, K. (1990). "Realist Thought And Neorealist Theory". *Journal of International Affairs*, 44(1): *Periodicals Archive Online* 21-37.
- Woodruff, D. (1999). " It’s Value That’s Virtual: Bartles, Rubles and the Place of Gazprom in the Russian Economy". *Post-Soviet Affairs*, 5(2): 130-148.

- Yafimava, K. Stern, J. (2007). "The 2007 Russia- Belarus Gas Agreement". *Oxford Institute for Energy Studies*, 1-8.
- Zaborovskiy, A. M. (2011). " Belarusian Energy Strategy Today: Improving Energy Efficiency, Reducing Energy Dependence and Insuring Gas Transit to the EU". *International Association for Energy Economics, First Quarter*: 31-34.
- Zdeavomyslova, O. (2005). "Perestroyka i Faktor Gorbacheva v Obshchestvennom mnenii 1985- 1991 gg". *Zapadnaya Yevropa, SSHA, SSSR*, 342- 361. (1985-1991 yılları arasında Kamuoyunda Gorbaçov ve Perestroyka Faktörü.)

Tezler:

- Akdoğan, Ö. (2008). *Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Afanasiev Aleksandroviç, R. (2013). *Prostranstvennaya Organizatsiya Regional'noy Ekonomiki Zapadnoy Arktiki Pri Osvoyenii Energeticheskikh Resursov*. Murmansk Devlet Teknik Üniversitesi. Murmansk.
- Erbil, Y. (2010). *Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Enerji Krizi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Karadağ, C. T. (2015). *Almanya'nın Yeni Doğu Politikası: "Ostpolitik" 1969-1974*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Solheim, S. (2006). *Either You Are With Us, or You Are With the Terrorists A Discourse Analysis of President George W. Bush's Declared War on Terrorist*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Universty of Tromso.Tromso.
- Şenterzi, Z. T. (2012). *Visegrad Group Facing the Nord Stream and South Stream Gas Pipeline Projects*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ, Ankara.
- Taşkın, T. (20210). *11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Politikalarında Ortadoğu*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Varol, T. (2012). *Analysis of Russia Foreign Energy Policy*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Raporlar ve Bildiriler:

- Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK) (2019). *Russland in Zahlen (Sayılarla Rusya)*. Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK). Moskow.

- Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK) (2020). *Russland in Zahlen (Sayılarla Rusya)*. Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Germany Trade and Invest, Deutsch-Russische Auslandshandelskammer (AHK). Moskow.
- BP (2019). *Statistical Review of Coal (Rapor No: 68)*. BP. London.
- BP (2019). *Statistical Review of World Energy (Rapor No: 68)*. BP. London.
- Comission of the European Communities. (2006). *GREEN PAPER A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. (Rapor no: 317)*. European Union. Brussels.
- Director of Central Intelligence (1982). *The Soviet Gas Pipeline in Perspective*. Special National Intelligence Estimate. USA.
- European Commission (2006). *EU Reference Scenario 2016–Energy, Transport and GHG Emissions - Trends to 2050*. Commission of the European Communities. Brussels.
- European Communities (2008). *The Economic Aspects of Energy Sector in CIS Countries (Rapor no: 327)*. European Communities. Warsaw, Poland.
- European Commusion (2011). *The Entry into Force of the EU Third Energy Package*. European Commusion. Brussels.
- European Union. (2020). *European Union Energy Outlook To 2020. (Rapor no:7533)*. European Commission. Belgium.
- Federal Budget of the Russian Federation (2020). *Annual Report on Execution of the Federal Budget*. Federal Budget of the Russian Federation. Moscow.
- Federal Ministry for Economic Affairs and Energy (2017). *The Energy of the Future*. Federal Ministry for Economic Affairs and Energy. Berlin.
- Gazprom (2018). *PJSC Gazprom Statutory Financial Statements for 2018 (Rapor no: Financial Report)*. Gazprom. Moscow.
- Institut Ekonomiki Perehodnogo Perioda (2008). *Russian Economy: Trends and Perspectives(Rapor no: 29)*. E. Gaidar - S. Sinelnikov-Murylev-N. Glavatskaya. Moskova.
- International Mometary Fund (2019). *World Economic Outlook Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers*.International Mometary Fund. USA.
- Mason, D. S. ve Sydorenko, S. (1990). *“Perestroyka, Social Justice and Soviet Public Opinion”*. M. E. Urban (Ed.). *Ideology and System Change in The USSR and East Europe*. Fourth World Congress for Soviet and East European Studies, Harrogate, 70-91.

- National Statistical Committee of the Republic of Belarus (2018). *Statistical Yearbook. National Statistical Committee of the Republic of Belarus*. Minsk.
- National Statistical Committee of the Republic of Belarus (2019). *Statistical Yearbook. National Statistical Committee of the Republic of Belarus*. Minsk.
- NATO Euro-Atlantic Partnership Council Fellowships Programme. (2001). *Problems and Prospects of NATO-Russia Relationship: the Russian Debate (Rapor no: Final Report)*. Moscow.
- Nauchnyy Zhurnal Rossiyskogo Gazovogo Obshchestva (2016). *Международный Форум Газ России 2016*. Moskva.
- Özel, S. M. (2015). “*Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye’ye Etkileri*”, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II. 14-17 Mayıs 2015*, Kütahya, 74-87.
- Sekretariat Energeticheskoy Khartii (2006). *Uglublennyy obzor politiki i programm Gruzii v oblasti energoeffektivnost*. PEREA. Gurizya
- Türkiye Petrolleri A. O. Genel Müdürlüğü (2008). *Petrol ve Doğalgaz (Sektör Raporu)*. Türkiye Petrolleri.
- UNEP (2004). *REN21- Renewable Energy Policy Network for the 21st Century (Rapor No: 15)*. UN. Paris.
- United States Senate (1991). *Energy Profiles of Czechoslovakia, Hungary, and Poland, and Their Emerging Free-market Economies (Rapor no: 4)*. U.S. Government Printing Office. Washington.
- World Economic Outlook (2008). *Financial Stress, Downturns, and Recoveries (Rapor no: 6977)*. International Monetary Fund.

Gazete Haberleri:

- "Avrupa Birliği Enerji Güvenliği", *Eritela*, 11.05.2018.
- "Avtoritet u Kolleg: Şto Ukazano v Kharakteristike KGB na Putina", *Gazeta.Ru*, 31.10.2019.
- "Belarus: Economic Dependence Has Its Upsides", *Obserwator Finansowy*, 15.04.2019.
- "Coal Exports From Russia Remain at \$12.3 bln", *Tass*, 11.11.2019.
- "Countries With the Biggest Coal Reserves", *Mining Technology*, 01.06.2020.
- "Europe Saved \$8 Billion on Gas Bill in 2018 Due to LNG, Reforms: IEA", *Reuters*, 07.06.2019.
- "German coal Imports Could Fall 10% in 2019 in Face of Rising Renewable Power", *Reuters*, 18.07.2019.

- "German H1 Natural Gas Imports Rise 20%, Bill Rises 14.8%", *Reuters*, 20.08.2019.
- "Germany Proves How Essential Natural Gas Is – And The U.S. Must Supply", *Forbes*, 08.03.2020.
- "Germany Set to Build LNG Terminals Amid European Gas Battle", *Neftegaz*, 13.02.2019.
- "Germany's 2019 Hard Coal Imports Fell 14.7%: Importers", *Reuters*, 17.01.2020.
- "Germany's Dependence on Imported Fossil Fuels", *CleanEnergyWire*, 29.04.2019.
- "Liquefied gas – Does LNG have a place in Germany's energy future?", *CleanEnergyWire*, 12.02.2019.
- "Nord Stream 2: EU Agrees Tighter Rules for Russian Pipeline", *BBC*, 08.02.2019.
- "Russia's Oil Shutoff to Belarus Threatens European Supplies", *RadioFreeEuropeRadioLiberty*, 04.01.2010.
- "The Giant Soviet Pipeline System That's Full of Tainted Crude", *Bloomberg*, 26.04.2019.
- "The New Enemy", *The Economist*, 13.09.2001.
- "Yatsenyuk poschital ubytki Ukrainy ot Severnogo potoka-2 ", *Odnako*, 10.09.2019.
- "Asia a Bad Backup for Russia's Gas Exports", *SIIA*, 04.09.2014.
- "Estonia President Toomas Ilves Seeks Permanent Nato Force", *BBC News*, 12.04.2014.
- "Gazoprovod Cherez Ukrainu v Yevropu -Skhema i Marshrut", *FB.RU*, 16.06.2014.
(Ukrayna'dan Avrupa'ya Doğalgaz Boru Hattı -Şema ve Rotalar)
- "Gazoprovod Çerez Ukrainu v Yevropu -Skhema i Marshrut", *FB.RU*, 16.06.2014.
- "Gazprom Nastaivayet na Yedinstvennoy Trube dlya "Probnogo" Tranzita", *East European Gas Analysis*, 16.01.2009.
- "German Economic Appetite for Russia", *Obserwator Finansowy*, 18.06.2019.
- "Küresel Kriz "Derinleşirken": Rusya Ekonomisi Çöktü!", *Kriz Notları*, 17.12.2014.
- "Major Gas Pipelines of the Former Soviet Union and Capacity of Export Pipelines", *East European Gas Analysis*, 20.04.2013.
- "Pereyaslav Anlaşmasının 355. yıldönümünde Ukrayna bayrağı çiğnendi", *QHA*, 17.01.2009.
- "Rusya Suriye'nin borcunun %73'ünü sildi.", *İHA*, 06.08.2008.
- "Rusya, Kaliningrad' a Nükleer Füze Yerleştirdi.", *BBC News*, 08.10.2016.
- "Ukraina Otremonirovala Gazoprovod Komarno-Drozdovich i Gotova Vozobnovit' Postavku Gaza iz Pol'shi", *Neftegaz*, 08.06.2016.
- "Why the Russia-Ukraine Gas Dispute Worries Europe", *Bloomberg*, 06.12.2019.
- Askaroğlu, S. "Almanya'nın Doğu Politikası", *Kafkassam*, 27.01.2017.
- Şeker, C. T., "Avrupa'nın Yeni Enerji Denklemi ve Bölgesel Dengeler", *İNSAMER*, 22.02.2019.

İnternet Kaynakları:

- 16% of natural gas consumed in Europe flows through Ukraine, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=15411> (erişim tarihi: 16.01.2020).
- 40 Years in the German Market, <https://www.gazprom.com/about/history/events/germany40/> (erişim tarihi: 09.07.2019).
- AG Energiebilanzen e.V Energy Consumption in Germany in 2018 AGEB, <https://ag-energiebilanzen.de/4-1-Home.html> (erişim tarihi: 25..11.2019).
- Anderson, A., Russia Versus Georgia: One Undeclared War in the Caucasus, http://www.conflicts.rem33.com/images/Georgia/RUSSIA_VERSUS_GEORGIA.htm (erişim tarihi: 26.09.2020).
- Avrupa Doğal Gaz Piyasasında Yeni Dengeler, <https://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/Avrupa%20Dogal-gaz%20Piyasalarinda%20Yeni%20Dengeler.pdf> (erişim tarihi: 27.10.2019).
- Baltic Sea - Map & Details, <https://www.worldatlas.com/aatlas/infopage/balticsea.htm> (erişim tarihi: 25.10.2019).
- Batı Gürcistan'da Rusya-Gürcistan Savaşı, <https://www.chveneburi.net/ozel-dosyalar/bati-gurcistan-da-rusyagurcistan-savasi-h721.html> (erişim tarihi: 30.09.2019).
- Brestkiy Mir, http://www.hrono.ru/dokum/191_dok/19180303brest.php (erişim tarihi: 02.5.2020).
- CIA The World Factbook 2017, <https://www.cia.gov/index.html> (erişim tarihi: 22.11.2019).
- CIA The World Factbook Germany, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gm.html> (erişim tarihi: 18.07.2019).
- CIA World Factbook (1990), “Germany Federal Republic of Economy”, https://theodora.com/wfb1990/germany_federal_republic_of/germany_federal_republic_of_economy.html; “German Democratic Republic Economy”, https://theodora.com/wfb1990/german_democratic_republic/german_democratic_republic_economy.html (erişim tarihi: 20.08.2019).
- Clare, D. C., “Germany During the Cold War”. http://www.johnclare.net/cold_war/Germany.html (erişim tarihi: 15.08.2019).
- Communist Brotherhood Become East West Exchange, <http://www.inventingeurope.eu/infrastructures/communist-brotherhood-becomes-east-west-exchange> (erişim tarihi: 25.01.2020).
- Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, <http://did.ormansu.gov.tr/did/Files/ESPOO%20CONVENTION.pdf> (15.11.2019).

- Creating "Brotherhood" via Energy Networks in the 1960's,
<http://www.inventingeurope.eu/infrastructures/creating-brotherhood-via-energy-networks-in-the-1960s> (erişim tarihi: 25.01.2020).
- Crude Oil Import Prices, <https://data.oecd.org/energy/crude-oil-import-prices.htm> (erişim tarihi: 08.04.2020).
- Crude Oil, <https://tradingeconomics.com/commodity/crude-oil> (erişim tarihi: 08.04.2020).
- Dagovor v Rapallo, <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/doghovor-v-rapallo> (erişim tarihi: 03.5.2020).
- Druzhba Pipeline, International Association of Oil Transporters, <https://www.iaot.eu/en/oil-transport/druzhba-pipeline> (erişim tarihi: 28.12.2019)
- Druzhba, <https://chelpipegroup.com/about/realized-projects/druzhba/> (erişim tarihi: 26.12.2019).
- Eastern Europe Countries 2020, <http://worldpopulationreview.com/countries/eastern-europe-countries/> (erişim tarihi: 06.12.2019).
- EIA Poland, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=POL> (erişim tarihi: 15.12.2019).
- EIA Russia, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/RUS> (erişim tarihi: 06.03.2020).
- EIA, <https://www.eia.gov> (erişim tarihi: 05.10.2019).
- Energieflussbilder, https://ag-energiebilanzen.de/#ageb_energieflussbild-kurz_de-2018-pj_20190909 (erişim tarihi: 24.03.2020)
- Energy "Brotherhood" Reserved After 1989 ,
<http://www.inventingeurope.eu/infrastructures/energy-brotherhood-reversed-after-1989> (erişim tarihi: 27.01.2020).
- Energy Information Administration,
<https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=DEU>, (erişim tarihi: 02.07.2019).
- Energy Information Administration, <https://www.eia.gov/beta/international/> (erişim tarihi: 15.09.2019).
- Enerji Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkileri,
<http://politikaakademisi.org/2012/06/26/enerji-baglaminda-rusya-avrupa-birligi-iliskileri/> (erişim tarihi: 28.10.2019).
- Eurocoal, <https://euracoal.eu/info/country-profiles/germany/> (erişim tarihi: 15.04.2020).

- European Union Official Website, https://europa.eu/european-union/index_en (erişim tarihi:17.08.2019)
- EUROPIPE, <https://www.europipe.com/en/europipe/> (erişim tarihi: 17.11.2019).
- Eurostat European Statics, <https://ec.europa.eu/eurostat/home> (erişim tarihi: 26.08.2019).
- Export Coal of Germany, <https://www.ceicdata.com/en/russia/exports-coal-hs-code-2701-usd-value-annual/exports-coal-non-cis-germany> (erişim tarihi: 15.04.2020).
- Federal Office for Economic Affairs and Export Control BAFA, https://www.bafa.de/EN/Federal_Office/federal_office_node.html(erişim tarihi: 18.07.2019).
- Foreign Partners Germany Gazprom Export, <http://www.gazpromexport.ru/en/partners/germany/> (12.07.2019).
- Gazprom in Figures 2014-2018 Factbook, <https://www.gazprom.com/f/posts/67/776998/gazprom-in-figures-2014-2018-en.pdf> (erişim tarihi: 07.07.2019).
- Gazprom Resmi Sitesi, Annual Report 2018, <https://www.gazprom.com/f/posts/67/776998/gazprom-annual-report-2018-en.pdf>
- Gazprom, Germany Resmi Web Sitesi, <https://www.gazprom.com/projects/germany/> (12.07.2019).
- Gazprom, https://www.gazprom.com/f/posts/21/153452/map_yamal_europe_e2018-11-22.png (erişim tarihi: 10.01.2020).
- Gelhard, G., “The German Economic Miracle” <https://www.investopedia.com/articles/economics/09/german-economic-miracle.asp>, (erişim tarihi: 14.02.2020).
- German-Soviet Pact, <https://encyclopedia.usmmm.org/content/en/article/german-soviet-pact> (erişim tarihi: 08.12.2019).
- Germano-Sovetskiye Otnasheniya v 1919-1929 gg, <http://www.istorya.ru/referat/referat3/0022.php> (erişim tarihi 05.5.2010).
- Germany Coal Consumption, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/germany/coal-consumption> (erişim tarihi: 15.04.2020).
- Germany Imports from Russia of Mineral Fels, Ols, Dstillation Product, <https://tradingeconomics.com/germany/imports/russia/mineral-fuels-oils-distillation-products> (erişim tarihi: 27.03.2020).
- Germany Imports from Russia, <https://tradingeconomics.com/germany/imports/russia> (erişim tarihi: 30.03.2020).

- Germany Imports of Mineral Fuels, Oils, Distillation Products, <https://tradingeconomics.com/germany/imports/mineral-fuels-oils-distillation-products> (erişim tarihi: 27.03.2020).
- Germany is now back the Baltic Sea, <https://www.fpri.org/article/2016/11/germany-returns-baltic-sea/> (erişim tarihi: 28.10.2019).
- Germnay Coal Production, <https://www.ceicdata.com/datapage/en/indicator/germany/coal-production> (erişim tarihi: 15.04.2020).
- Heritage, <https://www.heritage.org/index/country/germany> (10.02.2020).
- How much did the September 11 terrorist attack cost America?, <http://www.iags.org/costof911.html> (erişim tarihi: 07.09.2019).
- http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa (erişim tarihi: 20.07.2019)."
- <https://fb.ru/article/451372/otnosheniya-germanii-i-rossii-istoriya-i-sovremennost> (erişim tarihi: 10.5.2020).
- <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Dossier/conventional-energy-sources.html> (erişim tarihi: 25.03.2020).
- <https://www.ceicdata.com/en/indicator/germany/natural-gas-imports> (erişim tarihi: 23.02.2020).
- <https://www.pwc.ru/en/publications/russian-lng-projects.html> (erişim tarihi: 01.03.2020).
- IMF, World Economic Outlook, <https://www.imf.org/en/Countries/DEU#countrydata>, (26.08.2019).
- Import Coal of Germany, <https://www.ceicdata.com/en/russia/imports-coal-hs-code-2701-usd-value/imports-coal-non-cis-germany> (erişim tarihi: 15.04.2020).
- Imports by Country, <https://tradingeconomics.com/germany/imports-by-country> (erişim tarihi: 08.04.2020).
- Kaliningrad, <https://bigenc.ru/geography/text/2035791> (erişim tarihi: 14.4.2020).
- Koyaloviç, M., Gryunvaliyenseaya Bitva 1410 Goda". https://ia800202.us.archive.org/17/items/Koyalovich/Koyalovich_grunval_denskaya_bitva_1410_goda.pdf (erişim tarihi: 19.5.2020).
- Major Gas Pipelines of Belarus and Comments to Russia-Belarus Gas Dispute, <https://eegas.com/belarus1.htm> (erişim tarihi: 31.12.2019).

- Mazat, N. ve Serrano, F. (2012). "An Analysis of the Soviet Economic Growth From the 1950's to the Collapse of USSR". <http://www.centrosraffa.org/public/bb6ba675-6bef-4182-bb89-339ae1f7e792.pdf> (erişim tarihi: 21.08.2019).
- Monetary Policy in Russia, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1998/12/balino.htm> (erişim tarihi: 03.09.2019).
- Nachalnýy Period Velikoy Otechestvennoy Voyny 1941-1945 gg, http://mil.ru/winner_may/history/more.htm?id=10638542@cmsArticle (erişim tarihi: 07.5.2020).
- Natural Gas Consumption Germany, <https://www.statista.com/statistics/703657/natural-gas-consumption-germany/> (erişim tarihi: 01.04.2020).
- Natural Gas Prices- Historical Chart, <https://www.macrotrends.net/2478/natural-gas-prices-historical-chart> (erişim tarihi: 05.10.2019).
- Naturel Gas Consumption in the EU, <https://www.statista.com/statistics/265406/natural-gas-consumption-in-the-eu-in-cubic-meters/> (erişim tarihi: 04.04.2020).
- Neftgaz, <http://neftegaz-kld.ru/en/company/> (erişim tarihi: 02.11.2019)
- Nemsty i Russkie, <https://history.wikireading.ru/132548> (erişim tarihi: 01.5.2020).
- Nemtsy V Istorii Rossii IX – XVII Vekov, <https://geschichte.rusdeutsch.ru/14/26> (erişim tarihi: 12.4.2020).
- Nordik-Baltık Bölgesinin Güvenliği, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2016/03/17/nordik-baltik-boelgesinin-guevenligi/index.html> (erişim tarihi: 06.11.2019).
- OECD, Fossil Fuel Support Country Note- Germany, <http://www.oecd.org/fossil-fuels/> (erişim tarihi: 10.04.2020).
- OMK, <https://omksteel.com> (erişim tarihi: 17.11.2019).
- OPEC, https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm (erişim tarihi: 22. 09.2020).
- Oradoğu: Ülkeler ve Sorunlar, <https://www.stratejikortak.com/2017/01/ortadogu-ulkeler-ve-sorunlar.html> (erişim tarihi: 20.10.2019).
- Origin of German Crude Oil Imports, 2015-2017, <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Infografiken/woher-kommen-die-deutschen-rohoelimporte.html> (erişim tarihi: 10.03.2020).
- Otechestvennaya Voyna 1812 goda i Nemtsy, http://www.rg-de/index.php?id=6781&option=com_rg&task=item (erişim tarihi: 10.5.2020).
- Otnosheniya Germanii i Rossii: Hstoriya i Sovremennost,

- Owuor Otieno, Mark . "Which Countries Are in Eastern Europe?", worldatlas.com/articles/what-countries-are-in-eastern-europe.html. (erişim tarihi: 06.12.2019).
- Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union, Russia-EU Relations, <https://russiaeu.ru/en/brief-overview-relations#top> (25.07.2019).
- Petrol-iş Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası," Dünya Petrol Rezervlerinin Üçte Bir'i Arabistan'dadır". <https://www.petrol-is.org.tr/haber/dunya-petrol-rezervlerinin-ucte-biri-irak-ve-suudi-arabistandadir-657> (erişim tarihi: 20.09.2019).
- Petroleum and Motor Fuels, https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Textsammlungen/Energy/petroleum-and-motor-fuels.html?cms_artId=255634 (erişim tarihi: 10.03.2020).
- Poland Energy, <https://www.export.gov/article?id=Poland-Energy> (erişim tarihi: 15.12.2019).
- Polish-Russian Relations and the Burden of History, <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/polish-russian-relations-and-burden-history-neighbours-view-18646> (11.12.2019).
- Politika Akedemisi, "21.yy'da Avrupa Birliği'nin Enerji Temin Güvenliği Bağlamında Fırsatlar ve Karşılaşılan Riskler", <http://politikaakademisi.org/2012/07/23/21-yuzyilda-avrupa-birliginin-enerji-temin-guvenligi-baglaminda-firsatlar-ve-karsilasilan-riskler/> (erişim tarihi: 28.08.2019).
- Polonya “Trump Kalesi” olurken Almanya’nın İkilemi SETA, <https://www.setav.org/polonya-trump-kalesi-olurken-almanyain-ikilemi/> (erişim tarihi: 11.12.2019).
- Renewable Energy, <https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Dossier/renewable-energy.html> (erişim tarihi: 22.04.2020).
- Russia Coal, <https://www.worldometers.info/coal/russia-coal/> (erişim tarihi: 17.03.2020).
- Russia Export Data, https://www.exportgenius.in/export-import-trade-data/russia-export.php?gclid=EAIaIQobChMIysbZwZyI6AIV1YbVCh0IBg9xEAAAYASAAEgIY-D_BwE (erişim tarihi: 18.02.2020).
- Russia Exports: ytd: European Union: Germany, <https://www.ceicdata.com/en/russia/exports-by-main-trading-partners-ytd/exports-ytd-european-union-germany> (erişim tarihi: 14.02.2020).
- Russia Imports By Country, <https://tradingeconomics.com/russia/imports-by-country> (erişim tarihi: 16.03.2020).

Russko-Germansky Torgovyy Dagovor,

<http://www.hrono.ru/dokum/1800dok/18940210ruge.php> (erişim tarihi: 16.5.2020).

Rusya-NATO Rekabetinde Baltık Ülkelerinin Güvenliği Sorunu,
<https://docplayer.biz.tr/9950608-Rusya-nato-rekabetinde-baltik-ulkelerinin-guvenligi-sorunu.html> (erişim tarihi: 14.08.2019).

Savaş Sonrası Dönem- Soğuk Savaştan Barışcıl Devrim”
<https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/almanya-avrupa/savas-sonrasi-donem-soguk-savastan-bariscil-devrime>, (erişim tarihi: 25.08.2019).

Sixteen European States Led by Germany Want Arms Control Agreement With Russia,
<https://www.strategic-culture.org/news/2016/11/28/european-states-germany-want-arms-control-agreement-russia> (erişim tarihi: 28.10.2019).

Soyuz Pipeline, <http://abarrelfull.wikidot.com/soyuz-pipeline> (erişim tarihi: 02.02.2020).

Statics Estonia, <https://www.stat.ee/34278> (erişim tarihi: 10.08.2019).

Statistics Poland “Energia 2019”, <https://stat.gov.pl/en/> (erişim tarihi: 18.12.2019)

Şahin, K. “Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler Ve Rusya Federasyonu’nun G-8 Başkanlığı”,

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, <https://www.ab.gov.tr/105.html> (erişim tarihi: 20.08.2019).

T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/ekvator/ulke-profil/dis-ticaret> (erişim tarihi:05.08.2019).

The Baltic Sea Region Countries, <http://www.baltic-sea-strategy-tourism.eu> (erişim tarihi: 25.10.2019).

The Baltic Sea: Europe’s Forgotten \$80 Billion Oil Play? <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/The-Baltic-Sea-Europes-Forgotten-80-Billion-Oil-Play.html> (erişim tarihi: 05.11.2019).

The First War to Run on Oil, <https://danielyergin.com/the-first-war-to-run-on-oil/> (erişim tarihi: 15.05.2020).

The Future of Gas Is Fluid, <http://www.inventingeurope.eu/infrastructures/the-future-of-gas-is-fluid> (erişim tarihi: 30.01.2020).

The Molotov-Ribbentrop Pipeline, Alexandros Petersen, European Dialogue XXI,
<https://eurodialogue.eu/molotov-ribbentrop-pipeline> (erişim tarihi: 15.12.2019).

The Nord Stream Story “Secure Enerrgy for Europe 2005-2012”. <https://www.nord-stream.com> (17.11.2019).

The Singing Revolution, <https://singingrevolution.com> (erişim tarihi: 10.08.2019).

- The World Bank Data, <https://data.worldbank.org/region/european-union> (erişim tarihi: 22.08.2019).
- Tovarnaya Struktura Eksporta Rossiyskoy Federatsii www.gks.ru › new_site › vnesh-t › ts-exp (erişim tarihi: 10.10.2019). (Rusya Federasyonu İhracat Yapısı)
- Transportation, <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/transportation/> (erişim tarihi: 27.01.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Ülke Profili, <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profil/genel-ekonomik-durum>, (erişim tarihi: 02.07.2019).
- Ukraine Analysis, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=UKR> (erişim tarihi: 16.01.2020).
- Ukrayna Krizi, 21.Yüzyılda Batı ile Rusya'nın Güç Mücadelesi, <http://asem.org.tr/tr/publication/details/2075/UkraynaKrizi21Yüzyıl'da-Batı-ile-Rusya'nın-Güç-Mücadelesi> (erişim tarihi: 05.08.2019).
- Urengoy – Pomary – Uzhhorod, <https://chelpipegroup.com/about/realized-projects/urengoy-pomary-uzhgorod/> (erişim tarihi: 20.01.2020).
- Vock, J. "Almanya' da Doğu ile Batı Arasındaki Uçurum".(Çev. Ç. Akpınar), <http://p.dw.com/p/K241> (erişim tarihi: 16.08.2019).
- Wintershall Resmi Sitesi, <https://wintershalldea.com/en> (erişim tarihi: 12.11.2019).
- Yamal- Europe Russian Gas Supplies to Western Europe, <https://www.gazprom.com/projects/yamal-europe/> (erişim tarihi: 10.01.2020).
- Yekaterina II, <https://histrf.ru/lichnosti/biografii/p/iekatierina-ii> (erişim tarihi: 10.2.2020).
- Yorkan, A., "Avrupa Birliği Dış Politikasında Enerji". http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/238/avrupa_birligi_dis_politikasinda_enerji (erişim tarihi: 29.08.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Asya Demir
Doğum Yeri - Tarihi	Ankara, 14.11.1995.
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	İlksan Anadolu Lisesi (Ankara, Türkiye)
Lisans Diploması	Uluslararası İlişkiler/ Akdeniz Üniversitesi
Yabancı Diller	İngilizce, Rusça
İŞ DENEYİMİ	
E-Posta	asya1demir@outlook.com